

RESSAM ŞEHİT HASAN RIZA

Hazırlayan: Esra UZUNÇAKMAK

Danışman: Prof. Dr. Engin BEKSAÇ

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Sanat Tarihi Anabilim Dalı için
öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül,2008

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

RESSAM ŞEHİT HASAN RIZA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra UZUNÇAKMAK tarafından hazırlanan bu çalışma, 16.09.2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Engin BEKSAÇ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. İbrahim DİNÇELİ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Deniz BAYAV

Üye

ÖNSÖZ

Resim alanında kendine özgü üslubuyla meydana getirmiş olduğu çalışmalarla Türk Resim Sanatı'nın gelişimine ve ilerlemesine çok önemli katkıları olmuş, resim sanatına farklı bir soluk getirmiş olan büyük sanatçı Hasan Rıza; Türk Sanatı'nda yeri doldurulamaz bir yere sahiptir. Çalışkanlığı ve üretkenliği sayesinde birçok eser vücuda getirmiş olan ressam, dönemi içerisinde çok takdir görmeye ve birçok ressamın yetişmesini sağlamakla kalmamış, belge niteliği taşıyan eserleri ile de o günkü şartları günümüze aktarmıştır.

Çok sevdiği sanat uğruna canından olmayı dahi göze almış olan ressam, eserleriyle Türk Resim Sanatı Tarihi'ne adını altın harflerle yazdırmıştır.

Böylesine önemli ve değerli bir ressamımızı biz de bu çalışmamızla bir kez daha anmış olduk.

Çalışmamda bana her konuda yol gösterip destek olan, yardımlarını ve değerli fikirlerini esirgemeyen Hocam Sayın Prof. Dr. Engin BEKSAÇ'a, değerli destekleri ve yardımları için Hocam Prof. Dr. İlker ALP'e, kaynak çalışmaları ve diğer tüm çalışmalarında yardımcı olan ve fikirleriyle destek veren Araş. Gör. Fırat ARAPOĞLU'na, değerli arkadaşım Öner KIRANLAR'a, Araş. Gör. Bahriye GÜRAY'a, kütüphane çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Emine BAŞ'a, İstanbul Harbiye Askeri Müze çalışanlarına, İstanbul Deniz Müzesi çalışanlarına, Edirne Belediye Başkanlığı çalışanlarına, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi çalışanlarına, kıymetli kaynak ve fikirleri ile yardımları için Müze Araştırmacısı Pınar BOLEL KOÇ'a, ayrıca tezimin yazımı ve şekillenmesi sırasında yardımları için Bilgisayar Öğretmeni Erkan KARAMAN'a, maddi manevi her türlü desteğini esirgemeyen kıymetli arkadaşım Fen Bilgisi Öğretmeni Mehmet ATALAY'a, her an bana destek olan aileme ve tezimin her aşamasında yanımda olan değerli babam Ahmet UZUNÇAKMAK'a teşekkürü borç bilirim.

Esra UZUNÇAKMAK

Edirne, 2008

Tezin Adı; Ressam Şehit Hasan Rıza

Hazırlayan; Esra UZUNÇAKMAK

ÖZET

Resim Sanatı yüzyıllar boyunca insanlar arası etkileşimde önemli bir rol oynamış, kültürlerin anlaşılması ve paylaşılmasında bir aktarım aracı olmuştur. Geçmiş çok eskilere dayanan resim, ilk çağlarda insanların günlük yaşamlarını, törenlerini, toplumsal ilişkilerini, sosyal hayatlarını duvarlara resmetmeleriyle başlamıştı. Yazının henüz olmadığı bu dönemlerde duvarlara yapılan resimler bir iletişim aracı olmaktaydı. O an için işlevsel bir amacı olan resim daha sonraları geçmiş hakkında bir belge niteliği taşımasının yanısıra estetik bir ifade kazanarak sanatsal bir anlam da taşımaya başlamıştır. Minyatürlü yazmalarla gelişim gösteren Türk Resim Sanatı da gelişen batılılaşma ile birlikte batı etkili okulların açılması ve resim dersinin de yer aldığı batı tarzında bir müfredat uygulanması sebebiyle çağdaşlık yolunda ilerlemekteydi. Batılı tarzda açılan ilk okulların askeri okullar olması da yetişen ilk çağdaş ressamın asker ressam olmasına sebep oldu.

Bu bağlamda bu çalışmanın evrenini Türk Resim Sanatı'ndaki yeri ve önemi tartışılmayacak, asker ressam; Şehit Hasan Rıza'nın hayatı ve eserleri; sanatı ve sanata kattıkları oluşturmaktadır. Çalışmanın meydana getirilmesi için toplanan veriler ışığında, Türk Resim Sanatı'nın Tarihi, Asker Ressamlar, Hasan Rıza'nın Hayatı ve verilen örneklerin, belirtilen eserlerin; görsel, sanatsal, estetik yapısı tetkik edilmeye; devri içerisindeki yeri, konumu, önemi, etkinliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Sanatçının günümüze ulaşan eserleri doğrultusunda sonuca gidilerek ressam ve eserleri Sanat Tarihi açısından yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Resim, Sanat, Asker Ressam, Hasan Rıza.

The Name of the Thesis ; Ressam Şehit Hasan Rıza
Prepared by ; Esra UZUNÇAKMAK

ABSTRACT

The art of painting has played an important role in the interactions with people. It has been a means of transferring for understanding and sharing of cultures for the hundreds of years. The art of painting, which goes to the ancient times, had started , that people drew pictures of their daily lives, ceremonies, relations and social activities on the walls. In the ancient times , when there was no literature yet, the paintings drawn on the walls became the means of communication. The painting, which had a functional object in that time, afterwards, besides being worth of document about past, it has also started to have a meaning of art with holding an aesthetic way of expressing. The Turkish Art of Painting, which has developed in the miniature paintings, was progressing of the way to contemporariness, with more westernize and owing to establishing many schools influenced from the Western and applied a curriculum in the style of western with the art of painting. The first established military schools were the reasons for that the first contemporary painters were among the military persons as well. In this context, it is necessary to discusse the painter in the Turkish Art of Painting. this study, deals with the biography of military painter Şehit Hasan Rıza, and his paintings and his contributions to the art. In the light of the data collected by ourself in order to realize this study, we tried to research the history of Turkish art of painting, painters within the military persons, along with the biography of Hasan Rıza; and to give the examples and their visual art quality and aesthetic charecters. We tried to emphasize the significations, place, importance and effectiveness in the period. The artist's works are interpreted from the point of view of the art history, in concluding with his paintings reached today.

Key Words : Turkish Painting, Ressam Sehit Hasan Riza, Art, Painter, Military Painters.

İÇİNDEKİLER

Resim Listesi	vi
Tablo Listesi	vii

BÖLÜM I

GİRİŞ

Problem	1-2
Amaç	3
Önem	3
Sayıtlar	4
Sınırlılıklar	4
Kısaltmalar	5

BÖLÜM II

İLGİLİ ALANYAZIN

Türk Resim Sanatı	6-19
Asker Ressamlar	20-25
Ressam Şehit Hasan Rıza'nın Hayatı	26-39
Ressam Şehit Hasan Rıza'nın Resim Tarzı ve Üslubu	40-47
Katalog (Ressam Şehit Hasan Rıza'nın Resimleri)	48
A.Portreler	48-77
B.Savaş Resimleri	78-127
C.Günlük Yaşam (Janr) Resimleri	128-140
Değerlendirme:	141
1. Konu	141
a. Savaş	142
b. Portre	142
c. Günlük Yaşam	142-143
2. Teknik	143
3. Malzeme	143
4. Renk	143-144

5. Işık- Gölge- Derinlik	144
6. Kompozisyon	144
7.Üslup	144-145
On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Genel Durum	145-147

BÖLÜM III YÖNTEM

Araştırma Yöntemi	148
Araştırma Modeli	148
Evren ve Örneklem	148-149
Veriler ve Toplanması	149
Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	149

BÖLÜM IV BULGULAR VE YORUM

Bulgular ve Yorum	150-153
-------------------------	---------

BÖLÜM V SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç ve Öneriler	154
-------------------------	-----

KAYNAKÇA

EKLER

Ek 1: Eserlerin Renk Dökümü

Ek 2: Eserlerin Genel Dökümü

FOTOĞRAFLAR

RESİM LİSTESİ

Ressam Şehit Hasan Rıza'nın Resimlerinin Listesi

Gözlem No:	Eserin Adı:
1	Hasan Rıza'nın Otoportresi
2	Fatih Sultan Mehmet'in Portresi
3	Fatih Sultan Mehmet'in Portresi
4	Sultan I. Osman Portresi
5	Barbaros Hayrettin Paşa Portresi
6	Kadın Portresi
7	Erkek Portresi
8	Hüseyin Avni Paşazade Bay Ahmet Fuat Portresi
9	Sarıklı Hoca Portresi
10	Kadın Portresi
11	Erkek Portresi
12	Üniformalı Bir Erkek Portresi
13	Sultan IV. Murat Portresi
14	Sultan III. Selim Portresi
15	Ressam Kaymakam Halim'in Portresi
16	Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi
17	Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi
18	Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi
19	Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi
20	Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi
21	İstanbul'un Fethi İçin Edirne'den Hareket
22	Belgrad Meydan Muharebesi
23	Mohaç Meydan Muharebesi
24	Mohaç Meydan Muharebesi
25	Budin'in Alınması
26	I. Viyana Kuşatması
27	I. Viyana Kuşatması
28	I. Viyana Kuşatması
29	II. Viyana Kuşatması
30	Yanikkale Meydan Muharebesi
31	Yanikkale Meydan Muharebesi
32	Süvari
33	Eğri Zaferi
34	Vidin Kalesi Savaşı
35	Osmanlı Gemilerinin Missolongi Kalesi'ni Bombardmanı
36	Yavuz Sultan Selim
37	Havuz Başında Gergef İşleyen Kadınlar
38	Kuzular
39	Karlı Havada Geyikler
40	Atlar

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Eserlerin Renk Dökümü

Tablo 2: Eserlerin Genel Dökümü

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın Problemi, Amaçları, Önemi, Sayıtları ve Sınırlılıkları verilmiştir.

Problem:

Hasan Rıza, Miralay Şakir Bey'in ve Nefise Hanım'ın oğlu olarak 1858 yılında Üsküdar Ağahamamı'nda dünyaya geldi. Resme karşı ilgisi eğitimini sürdürdüğü askeri ortaokulda başladı ve bu ilgi orta eğitiminden sonra devam ettiği Bahriye Mektebi'nde de artarak sürdü ve burada okurken güzel resim yapmasından ötürü Ressam Hasan Rıza olarak tanındı. 1877–1878 Rus Harbi patlak verdiğinde Hasan Rıza Bahriye Mektebi'nin son sınıfında öğrenciydi. Bu savaş nedeniyle savaşa gönüllü olarak ayrılan arkadaşları gibi Hasan Rıza'da askere yazıldı ve er olarak Rus sınırında bir alaya gönderildi. Aynı yerde savaşı resimlemek üzere görevli olan bir İtalyan gazete ressamının muhafızlığı ile görevlendirildi. Bu görevi sırasında büyük bir ustalıklı gözlem yaparak savaşın çeşitli yönlerini resmeden İtalyan ressam Hasan Rıza'yı oldukça etkiledi. Birgün İtalyan sanatçının karakalem bir portresini yaparak kendisine gösteren Hasan Rıza, yaşlı İtalyan ressam tarafından büyük bir övgü ile karşılandı ve o günden sonra iki sanatçı arasında yakın dostluk başladı. Savaş sona erdiğinde yarım kalan eğitimine Heybeliada Bahriye Mektebi'nde devam eden Hasan Rıza, yine Heybeliada'da kalan İtalyan ressam ile yakın dostluğunu sürdürdü ve sık sık yaptığı çalışmaları kendisine göstererek kendisinin görüşlerini aldı. Yine bu dönemde Hasan Rıza, Sultan Abdülhamid'in Sultaniye Yatı'nın kamaralarında bozulan bazı resimlerin onarılması için görevlendirildi. Bu görevi sırasında gösterdiği büyük çaba dönemin Bahriye Nazırının dikkatinden kaçmadı ve henüz mektebi bitirmeden subaylığa terfi ettirildi. Bu olay, sanatçının dönem arkadaşları arasında büyük bir huzursuzluğa neden oldu ve bu duruma alışamayan Hasan Rıza ordudan ayrılarak cepheden başlayarak dostluğunu kazandığı İtalyan ressamın katkılarıyla resim eğitimi için İtalya'ya gitti. İtalya'da on sene gibi uzun bir süre Napoli, Roma ve Floransa gibi önemli sanat merkezlerinde ünlü sanatçıların atölyelerinde çalıştı. Buradan Mısır'a geçen sanatçı iki sene de burada kaldı. Daha sonra yurda dönen Hasan Rıza dönemin Bahriye Nazırı

tarafından yakın bir ilgiyle karşılandı, kendisine eski rütbesinin verilmesi ve yeniden orduya dönmesi önerildi ancak tüm bu önerileri benimsemeyen sanatçı kendini tümüyle resim çalışmalarına verebileceği bir ortamda bulunmayı yeğledi ve resim atölyesini Edirne Karaağaç'a kurdu. Atölyesini Edirne'ye kuran Hasan Rıza burada ağırlıklı olarak temasını Osmanlı İmparatorluğu tarihinden alan yapıtlar yanında, yine tarihe mal olmuş Mimar Sinan, I. Sultan Osman, Fatih Sultan Mehmet, Barbaros Hayreddin gibi ünlü sanatçı, sultan ve kahramanların portrelerini yaptı.

Edirne'de yalnız sanat hayatında değil milli menfaatler üzerinde de oldukça önemli katkıları olan Ressam Hasan Rıza, 2008 yılında doğumunun 150. ve ölümünün de 95. yılını doldurmaktadır.

Genç yaşında Hasan Rıza Bey'in vefatı, memlekette derin bir acı uyandırmıştır, onu şahsen tanımakla ve meziyetlerini yakından tanımakla bahtiyar olanlar zaman zaman haklarında birer makale yazarak hatırasını unutturmamaya gayret etmişlerdir. Bunların başında Dr. Rıfat Osman, Ressam Sami Yetik ve İsmail Habib Sevük gelmektedir.

Ancak tüm bu makaleler her şeye rağmen bazen bir anı yazımı şeklinde olmakta ya da belirli alanlara yönelerek aktarım yapmakta sanatçıyı ve eserlerini tüm yönleriyle detaycı bir biçimde aktarmamaktadır.

Amaç:

Yapılan bu araştırma ile:

1. Hasan Rıza'nın hayatı, eserleri, eserlerinin konusu, amacı, nasıl ve ne şekilde oluşturuldukları, eserlerin örneklendirilerek; biçim, içerik, üslup, form açılarından değerlendirilmesi,
2. Ressamın eserlerini meydana getirdiği sanatsal ortamın oluşumu ve etkinlik süreci ve bunların açılımlarının irdelenmesi,
3. Hasan Rıza'nın çağdaşı olan diğer sanatçılarla benzeşen ve ayrılan yanlarının tespit edilip aktarılması,
4. Hasan Rıza'nın Türk Resim Sanatı'na kazandırdıkları, Türk Resim Sanatı'ndaki yeri ve öneminin vurgulanması amaçlanmıştır.

Önem:

Yapılan bu araştırma, Ressam Hasan Rıza'nın yaşam öyküsü ve eserlerini, ressamın içinde bulunduğu sanatsal ortamı, eserlerini oluştururken etkilendiği alanları detaylı bir biçimde aktararak sunması, günümüz tartışmalarına farklı bir bakış açısı getirmesi açısından önemlidir. Bu araştırma sonucunda konuya ilişkin geniş açılı bir perspektif çizilmeye çalışılmıştır. Böylece genel sanatsal tartışma ortamına farklı bir boyut getireceği düşünülmektedir.

Sayıtlar:

Bu çalışmadaki sayıtlar arasında;

1. Ressam Hasan Rıza'nın hayatı ve sanatsal etkinliklerinin ele alınarak; bu etkinliklerin üslup, biçim, içerik, form, ikonografya açılarından değerlendirmelerinin yapılarak, özelliklerinin ve bu yanıyla önemlerinin ve Türk Sanat Tarihindeki yerlerinin ortaya konabileceği,
2. Hasan Rıza'nın yanı sıra onun çağdaşı olan, bu döneme ait diğer ressamların ve eserlerinin de çok fazla detaya inilmeden, kısaca açıklanarak bir karşılaştırma yapılabileceği,
3. İleride, Ressam Hasan Rıza'nın hayatı ve sanatı, eserleri üzerine yapılacak araştırmalara dair bu çalışmadan da yararlanılabileceği umulmaktadır.

Sınırlılıklar:

1. Araştırma çerçevesi, genel hatları ile Ressam Hasan Rıza'nın yaşamının, eserlerinin, eserlerinin konusunun, içeriğinin, formunun, üslubunun, sanatçının eserlerini meydana getirirken oluşan etki alanlarının, esin kaynaklarının, içinde bulunduğu devrin sanata ve sanatçıya olan yaklaşımının, devrin sosyal, siyasal, ekonomik konumunun ortaya konulması,
2. Ressam Hasan Rıza ile ilgili olarak araştırılacak yayın ve kaynakların yardımıyla elde edilecek bulgular ve örneklemeler arasında inceleme, karşılaştırma ve değerlendirme yapılmasıdır.

Kısaltmalar:

s.	: Sayı
S.	: Sayfa
C.	: Cilt
YY.	: Yüzyıl
Fot.	: Fotoğraf
Bkz.	: Bakınız
Cm.	: Senti metre
Kol.	: Koleksiyon
İ.D.M.	: İstanbul Deniz Müzesi
E.B.B.	: Edirne Belediye Başkanlığı
İ.M.M.A.Ş.	: İstanbul Maçka Mezat A.Ş.
İ.H.A.M.	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
İ.R.H.M.	: İstanbul Resim Heykel Müzesi
İ.N.T.Kol.	: İstanbul Naci Terzi Koleksiyonu
İ.L.D.P.M.E.	: İstanbul Lirbairie de Pera Müzayede Evi

BÖLÜM II

İLGİLİ ALANYAZIN

Bu bölümde Türk Resim Sanatı, Asker Ressamlar, Hasan Rıza'nın Hayatı, Hasan Rıza'nın Resim Tarzı ve Üslubu, Hasan Rıza'nın Resimleri hakkında bilgiler verilmektedir.

TÜRK RESİM SANATI

M.S. 9. yüzyıldan itibaren Türk hükümdarlarının Orta ve Yakın Doğu bölgelerinde, Irak, Mısır, İran, Afganistan, Hindistan gibi ülkelerde egemen duruma geçmeleri Türk resim sanatına ait özelliklerin bu çevrelerde etkin olmasına yol açmıştır. Bütün bu ülkelerin resim sanatında önemli bir Türk niteliğinin bulunduğundan da söz edilebilir. Ama İslam öncesi Orta Asya Türk resim kaynakları Çin, Hint ve İran etkileriyle karışmış olduğu için resim sanatında etkin olabilen karakteristik Türk özelliklerinin belirgin bir biçimde açıklanması ve saf Türk öğesinin ortaya çıkarılması gerekir.

Topkapı Sarayı kitaplığında bulunan ve bir aşk hikâyesini ele alan Varka ile Gülşah adlı yazmanın minyatürleri Türk-Moğol güzellik ideallerini yansıtmaları bakımından 13.yüzyıl Türk resim sanatının nitelikleri hakkında fikir verirler.

Anadolu Selçuk dünyasında yine İran etkilerini taşımakla birlikte başkalaşmış, bir bakıma Anadolu-Türk niteliklerini kazanmış resim örnekleri duvar çinileri üzerinde bulunurlar.

Anadolu Selçuklularının resim sanatında geçerli olan tek etki kaynağı İran'dan ibaret değildir. Bizans resim kaynakları da Selçuk resim sanatında yeterince etkinlik gösterebilmiştir.

Selçuk sonrası, yani Anadolu Beylikleri döneminden kalan herhangi bir resim örneği bugüne kadar ortaya çıkarılmamıştır. Bu bakımdan 14. yüzyıl, Türk resmi bakımından karanlık bir çağdır. Ancak 15. yüzyıl başlarına ait resim faaliyeti hakkında, bu konuyla ilgili belgelerden fikir edinmek mümkün olabilmıştır. ⁽¹⁾

Türklerin ilk kez batı tekniği ile modern resim sanatını tanımaya başlamaları 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in yurt dışından yabancı ressamı ülkeye daveti ile başlar. ⁽²⁾

Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul sarayı çok önemli bir resim faaliyetine sahne olmuştur. Fatih sanat, fikir ve politika yönünden açık fikirli bir kişi olduğu için çağdaş batı resmine ilgi göstermiş ve sarayına Gentile Bellini, Constanza da Ferrera gibi ünlü İtalyan sanatçıları çağırmıştır. Bellini bu arada Fatih Sultan Mehmet'in büyük ün kazanan portresini meydana getirmiştir. Fatih döneminde Batı portre resmi unsurlarıyla minyatür geleneğinin kaynaşması söz konusudur.

Böylece Osmanlı minyatüründe portre geleneğinin temelleri atılmıştır. Tüm bunlar Türk resim sanatının gelişiminde atılan ilk adımlar olarak ele alınabilir. Fatih Sultan Mehmet'in batı resmine gösterdiği bu ilgi Türk resim sanatçıları, sözgelisi ressam Sinan Bey'in, İtalyan sanatçılardan etkilenmesine yol açmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde resim alanındaki bu önemli gelişmeler fazla uzun sürmemiştir. Fatih devrindeki resim eğilimleri kısa bir süre sonra İslami minyatür alanına kaymaya başlamıştır.

Fatih'ten sonra oğlu II. Beyazıt zamanında Osmanlı resim sanatının klasik eğilimlere sahip çıkmaya başladığı görülür. Bu çağ, Fatih Sultan Mehmet'in batı ilgilerine karşı da bir tepki çağıdır. Söylentiye göre Fatih zamanında sarayda çalışan bazı batılı ressam, Beyazıt döneminde çalışma imkânı bulamamışlar ve kendi üsluplarında yaptıkları resimlere sarayda yer kalmamıştır.

⁽¹⁾ Sezer Tansuğ, (2006): *Resim Sanatının Tarihi*, Remzi Kitabevi VI. Basım, İstanbul: S. 146–148

⁽²⁾ Uğur Gündüz, (2006): *Şehit Ressam Hasan Rıza ve Oryentalist Ressam Stanislav Von Chelebowsky'nin Resimlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara: S. 5.

Bu resimlerin tahrip edilmiş olduğu bile düşünülebilir. II. Beyazıt çağındaki minyatürlü yazmalara örnek vermek gerekirse biri Şeyhi'nin Hüsrev ve Şirin'i diğeri ise Süleymanname adlı eserlerdir. Ayrıca saray atölyesinden çıkan resimli elyazmalarından günümüze gelen ilk örnekler II. Beyazıt dönemine aittir.

Yavuz Sultan Selim zamanında Çaldıran Seferi ve Tebriz'in alınmasıyla sonuçlanan savaş sırasında kurulan bağlantılar, Osmanlı resminin yeni İran kaynaklarıyla zenginleşmesini sağladı. Böylece Safevi üslubu etkili oldu. II. Beyazıt ve Selim dönemlerinde Fatih dönemindeki batılı etkiler azalmaya başlamış portrelerin yerini yeniden minyatürler almıştır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise Osmanlı yayılışı, Osmanlı kültürünün çeşitli kaynaklarla beslenmesine geniş imkânlar vermiştir. Bu dönemde meydana getirilen ilk yazma eserlerin, Osmanlı yayılış hareketleriyle ilintili oluşu da ilgi çekici bir olgudur. Bu dönemde minyatürlerin konusunu Osmanlı Tarihi oluşturmaktadır. Mehmet döneminde yaygınlaşan portre yeniden popüler olmuştur. Bu döneme ait olarak Matrakçı Nasuh'un 1437'de meydana getirdiği Derbeyan-ı Menazili Seferi İrakeyn adlı eser örnek olarak verilebilir.

III. Murat çağı ise Osmanlı klasik sanatının yüksek dönemini teşkil eden bir dönemdir. Bu dönemde meydana getirilen en önemli eser Seyit Lokman'ın kaleme aldığı ve Nakkaş Osman ve çıraklarının resimlediği iki ciltlik Hünernâme'dir. Bu dönemdeki diğer eserler ise Şehinşehname-i Murat III, Murat III Surnamesi adlı eserlerdir.⁽³⁾

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğunda toprak ve siyasi güç kayıplarının antlaşmalarla teyit edildiği bir dönemin ardıdır. 18. yüzyıl Osmanlı yönetiminde merkeziyetçiliğin çözülmesi ve toplumsal yapıda ayanlık olgusunun güç kazanması ile ileride köklü reformları gerektirecek önemli sorunların baş gösterdiği bir yüzyıldır. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi alanda gerilemesi ile yenileşme ülküsü içinde batıya yönelmesi aynı takvimi işaret eder.⁽⁴⁾

⁽³⁾ Tansuğ, 2005: 148–153.

⁽⁴⁾ Ayşegül Demirbulak, (2007): *Çağdaş Türk Resminde Otoportreler*, Beta Yayınları, İstanbul: S. 14

18. yüzyılda Osmanlı artık duraklama dönemine girmiş ve her alanda Avrupa'nın gerisinde kaldığını görmüştür. III. Ahmet bu kötü gidişatı görebilmiş ve Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi Paris'e göndermiştir. Yirmisekiz Mehmet Çelebi yurda döndükten sonra beraberinde getirdiği Avrupa kültürüyle birlikte Lale Devri'nin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Bu dönemde Batı Doğuya ilgi duymaya başlamış Batılı aydın ve sanatçılar; gezgin ve bilim adamları gözlerini Doğuya çevirmişlerdir. Önceleri bu Doğuya duyulan ilgi bir egzotizmken 19. yüzyıl ortalarında oryantalizm olarak ortaya çıkacaktır. Bu dönemde yurtdışından gelen büyük sanatçıların da etkisiyle sanatın her alanında bir değişim görülmeye başlanmıştır. Geleneksel Türk resim sanatı olan minyatür de bu değişimden payına düşeni almıştır. Farklı ifade biçimleri, teknikler, konular, üsluplar Levni, Buhari gibi sanatçılar başta olmak üzere pek çok sanatçı tarafından denenmeye başlanmıştır. Daha sonraları minyatür önemini yitirmeye başlamış ve duvar resimleri gelişme göstermiştir. Sarayın desteğiyle ortaya çıkmış ve yabancı ressam ve onların yetiştirdiği yerli ressamlarla gelişme göstermiştir. Saray etrafında ortaya çıkan bu resim türü zamanla çok ciddi bir gelişim göstermiş başkentte başladıktan sonra tüm Anadolu ve Rumeli'ye yayılmıştır. Böylece Başkent üslubu ve Anadolu ve Rumeli üslubu olmak üzere iki temel üslup oluşmuştur. Bu duvar resimleri hem sivil hem de dini mimaride duvarlarda panolar şeklinde veya niş içlerinde yer almıştır. Bu resimler sanatçılara çağdaş anlayıştaki resme geçiş konusunda iyi bir zemin hazırlamıştır. ⁽⁵⁾

Türkiye'de resim sanatının 19. yüzyılda gelişmesi, batıdan gelen teknik ve biçim etkilerinin yoğunlaşmasına paralel bir olgudur. Batı etkileri Türkiye'de, daha öncesinde de 17.-18. yüzyıllarda egemen olma yollarını araştırmıştı. Ama 19. yüzyıl bunun gözle görünür şekilde arttığı bir çağdır. 19. yüzyıl içinde Türk resim sanatında görülen büyük değişim sadece batı etkilerinin belirlediği bir olgu değildir. Aslında Türk resminin kendine özgü gelişmesi içinde Batı ikinci dereceden, yan bir etken olarak kalmıştır.

⁽⁵⁾ Gündüz, 2006: 6-7.

Eğer Türk resminin geleneksel doğacı ve gerçekçi eğilimleriyle şematik biçim oluşumları arasındaki ikiliksel bağ hesaba katılırsa, 19.yüzyıl ancak bu dengenin nesnel bir dışa yönelişe doğru değişmesi ve bunda Batının da belli bir rol oynayışı olarak açıklanabilir. Bu değişim hiçbir zaman geleneksel Türk resminin yıkılıp yerine Batı modeli bir resim anlayışının geldiği anlamını taşımaz. Türk resminin daha sonraki gelişmesi de ancak aynı yolda bir açıklamaya ihtiyaç gösterir.

Türk resminin 19. yüzyıldan bu yana batılılaştığı yargısı bütünüyle yanlıştır. Bir bakıma Batı resminin 19. yüzyıldaki değişimi de bundan fazlasıyla farklı değildir. Batı resminin 19. yüzyıl içindeki değişimlerinde de Avrupa dışı sanatlar büyük rol oynamışlardır. Ama Batı bu değişmeyi yine de kendi gelişme sınırları içinde gerçekleştirmiştir. ⁽⁶⁾

Lale devri ile başlayan ve 18.yüzyılın sonlarına doğru artan batıya yöneliş sonucu Avrupa örnek alınarak yeni askeri ve sivil okullar açılmaya başlanmıştır. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Mekteb-i Tıbbiye, Mızıka-i Hümayun, Mekteb-i Fünun-u Harbiye-i Şahane ve Darüşşafaka bu okulların başında gelmektedir. Bu okullarda verilecek eğitim müfredatı içerisinde yine Avrupa örnek alınarak perspektif ve resim dersleri de konulmuştur. ⁽⁷⁾

Bu derslerin amacı ister askeri isterse mesleki faydaya yönelik olsun; çağdaş anlayıştaki resim sanatının temeli bu derslerde atılmış bulunmaktadır. Bu okullara resim dersi vermek üzere yurt dışından hocalar getirilmekteydi. Bazı öğrenciler ise döndüğünde okuduğu okulda ders vermek şartıyla yurt dışına resim eğitimi almak için gönderilmekteydi. Avrupa'ya gönderilen bu öğrencilerden İbrahim Paşa ilk Türk ressamı olma şerefine erişmiştir. ⁽⁸⁾

⁽⁶⁾ Tansuğ, 2006: 158.

⁽⁷⁾ Günsel Renda; Turan Erol, (1980): *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, C. 2, S. 86.

⁽⁸⁾ Nüzhet İslimyeli, (1965): *Asker Ressamlar ve Ekoller*, Asker Ressamlar Sanat Derneği Yayınları, Ankara: S. 13.

19. yüzyılda özellikle ilerici karakterli ordu mensupları ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun adındaki okul çevresinde yetişenler, Avrupa deneylerini de değerlendirerek resim sanatındaki değişmelere önemli katkıda bulundular. Resme düşkün bir hükümdar olan Abdülaziz'de bu çabaları desteklemekten geri durmadı. Türk resim sanatçıları biryandan da İstanbul'da çalışan birtakım Batılı sanatçılardan bir şeyler öğreniyorlardı. Ama kuşkusuz, 19. yüzyılın ilk yağlıboya ressamı adıyla da anılan, bazen Türk primitifleri adı verilen sanatçılar Türk tablo ressamlığının pek özgün eserlerini meydana getirmişlerdir. Geniş bir detay zevkine sahip bulunan bu sanatçılar figürden çok manzara resmine yönelmişler, Yıldız sarayının havuzlu bahçeleri gibi konuların yanısıra saray salonlarını büyük bir gözlem çabasıyla ele alan eserler de yapmışlardı. Giderek bu resimlerin dışı dönük bir gözlem çabasıyla değil, ancak fotoğraf modellerinin kullanımıyla gerçekleştiği de ortaya çıkmıştır. Kuşku yoktur ki Türk resim sanatının minyatür klasiklerinden sonra dünya resmine yaptığı en önemli katkı hala bu resimlerdir.

Bu resimlerin ressamlarının büyük çoğunluğu Darüşşafaka Lisesi'nde askeri okul çıkışlı hocalar tarafından eğitilmişlerdir. Mühendishane, harp okulu gibi kurumlarda eğitim gören sanatçıların birçoğu ise Avrupa'ya gidip resim bilgilerini daha da artırmışlardır. Ferik İbrahim ve Tevfik Paşalar, Hüsnü Yusuf Bey, Servili Ahmet Emin Bey, Osman Nuri Paşa, Şeker Ahmet Paşa, Hüseyin Zekai Paşa, Süleyman Seyit Bey bu sanatçılar arasındadır. Şeker Ahmet Paşa İstanbul'da ilk kişisel sergi açan resim sanatçısı olarak da bilinir. Paris'te, Gerome ve Boulanger gibi sanatçıların atölyelerinde çalışmış ve Courbet realizminden etkilenmiştir.

Hüseyin Zekai Paşa (1859–1919) daha çok manzara resmine ve mimari tasvirlerle yönelmiş, Avrupa'ya gitmemiştir. Süleyman Seyit Bey (1842–1913) ise çiçek resimleri ve natürmortlar yapmıştır. Paris'te Cabanel atölyesinde çalışmış ve Türkiye'de yıllarca resim hocalığı yapmıştır.

Sanayi Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi)'nin kurucusu olan Osman Hamdi Bey (1842–1910) ressamlık alanında da ilgi çekici bir kişiliktir. Öbürlerinden farklı olarak bu sanatçı figürlü düzenlere ve portrelere yönelmiştir. 1864–1930 yılları arasında yaşayan Hoca Ali Rıza, asker ressamların en ünlülerinden biridir. Evlerle çevrelenmiş sokak resimleri ve manzaralarda büyük başarı göstermiş sanatçılardandır. ⁽⁹⁾

Osman Hamdi Bey askeri ve sivil okullardaki sanat eğitiminin ilerisi için yeterli olmayacağını düşünerek sırf sanatçı yetiştirilmek üzere akademik sanat eğitimi veren okulların da açılması gerektiği fikrini ileri sürmüştür. ⁽¹⁰⁾ Böylece açılan ilk akademik sanat okulu **Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali**'si olmuştur. Bu açılan kurumla birlikte artık akademik resim eğitimi verilmeye başlanmıştır. Askeri okulda başlamış olan resim dersi artık sivil bir okulda akademik anlayışla ele alınıyor olacaktır. Çağdaş Türk Resminin gelişiminde Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması mihenk taşıdır. ⁽¹¹⁾

Uzun bir hazırlık döneminden sonra Sanayi-i Nefise Mektebi 1883 yılının Mart ayında açılmıştır. ⁽¹²⁾ Okulda resim, mimari, heykel, gravür olarak dört bölüm açılmıştır. Osman Hamdi Bey yönetiminde Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencileri atölye eğitiminin temeli olan insan figürüyle karşı karşıya getirilmiş ve anatomi, oran, ışık-gölge ve hacim etütleri ile akademik gerçekçilik eğitimine tabi tutulmuşlardır. ⁽¹³⁾ Bu mektepte figür ve portre çalışmalarına ağırlık verilmiş olduğu görülür. Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Şevket Dağ gibi yetişmiş sanatçılarla beraber askeri ve diğer okullarda resim eğitimi almış kimi gençler Sanayi-i Nefise Mektebi'ne konuk öğrenci olarak yazılmışlardır. Sanayi-i Nefise Mektebi, her akademik yılın sonunda görülen eğitimin somutlaştırılması anlamını taşıyan sergiler düzenlemiş ve açılan diğer sergilere de eserleriyle katkı sağlamıştır. (İstanbul Salonları Sergileri)

⁽⁹⁾ Tansuğ, 2006: 158–161.

⁽¹⁰⁾ Aysel Çöteliöğlü, (1996): *İstanbul Askeri Müze Resim Koleksiyonunun Değerlendirilmesi*, İstanbul: S. 8.

⁽¹¹⁾ Demirbulak, 2007: 20.

⁽¹²⁾ Mustafa Cezar, (1995): *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, E.K.A. Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara: S. 456– 468.

⁽¹³⁾ Ayla Ödekan, (2000): “Resim”, *Türkiye Tarihi 3*, Cem Yayınevi, İstanbul: S. 453.

19. yüzyıl ressamaları ortak bir üslup özelliği oluşturmuşlardır. Bu dönem ressamaları “Darüşşafakalılar” ya da “Primitif” diye adlandırılmışlar ve ortak bir manzara üslubu meydana getirmişlerdir. Bazı ressamlar resimlerini doğadan değil fotoğraftan kopya ederek yapmışlardır. Bu nedenle onlara “Fotoyorumcular” da denilmektedir. Bu resamlara örnek olarak; Salih Molla, Ahmet Bedri, Hüseyin Giritli, Ahmet Şekür verilebilir.

1909 yılında ressam Mehmet Ruhi Bey’in önerisi ve Şehzade Abdülmecit Efendi’nin himayesiyle Sanayi-i Nefise Mektebi’nin ilk mezunları arasında yer alan ressamlar bir sanat grubu oluşturmuşlardır. Sami Yetik, Şevket Dağ, Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Agâh Kazım, Ahmet İzzet, Ahmet Ziya Akbulut ve Mesrur İzzet gibi bir grup genç sanatçının kurduğu “Osmanlı Ressamlar Cemiyeti”, ülkemizdeki ilk sanatçı birliği olmuştur. Bu gruba daha sonra Feyhaman Duran, Hüseyin Avni Lifij, Midhat Rebi, Tomas Efendi, Müfide Kadri gibi isimler katılır. ⁽¹⁴⁾

Bu grup yine aynı isimli “Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi”ni de çıkarmıştır. Sonraları kapanmış “Yeni Resim Cemiyeti, Güzel Sanatlar Birliği” gibi adlar ile tekrar açılarak devam etmiştir. Daha sonra ise “Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği” kurulmuştur. ⁽¹⁵⁾

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Türk resim sanatında kurumlaşma ve çağdaşlaşma dinamiklerinin başlangıç noktası sayılabilir. Ortaçağ’dan beri süregelen, usta-çırak ilişkilerine dayanan geleneksel lonca ve benzeri geleneksel sistem, ilk kez bu cemiyetle birlikte Batı tarzında yenilenmiş ve kendini takip edecek üslupsal yenilikler arayan sanatçı birliği kavramını Türk sanatına kazandırmıştır. ⁽¹⁶⁾

⁽¹⁴⁾ Demirbulak, 2007: 21.

⁽¹⁵⁾ Gündüz, 2006: 9.

⁽¹⁶⁾ Seyfi Başkan, (1997): *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Resim*, Ankara: S. 74.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti sanatsal faaliyetlerin artması, yaygınlaşıp gelişmesi gibi amaçlar taşımıştır. 1911–1914 yılları arası çıkardıkları Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi çağdaş Türk resim sanatı yönünden plastik sanatlar alanında ilk süreli yayın olması, ilk sanatçı birliği yayın organı olması açısından oldukça önemlidir. Osman Asaf'ın sorumlu yöneticiliğini üstlendiği gazete yalnızca sanatsal konuları işleyen; sanatsal yazıları, fotoğrafları, materyalleri içeren bir yayın olması bakımından dikkat çeker.

Gazetenin ilk sayısı 20 Ocak 1911 (7 Kanuni Sani 1326) tarihinde yayınlanmıştır. 14 Temmuz 1914 (1 Temmuz 1330)'a kadar 18 sayı çıkan gazetenin amacı, birinci sayısının ilk sayfasında şöyle ifade edilmiştir; “Osmanlı âlemi'nin envar-ı kemalatını enzar-ı cihanyane göstermek milletimizin istidad-ı fitriyyesini ispat eyleyecek asar-ı terakkiyatı vücuda getirmek için bir sa'i mütemadi ile çalışmayı fariza addeyleriz” (Osmanlı âlemi in bilgi ve ahlakı olgunluğunun parlaklığını cihana göstermek, milletimizin fitrı istidadını ispatlayacak eserler meydana getirmek için bıkmadan çalışmayı görev kabul eyleyleriz).

Gazete, özellikle Sami Yetik'in kalemiyle Sanayi-i Nefise'ye karşı, bilhassa da Yervant Oksan ile Salvatore Valery'ye karşı olumsuz, ancak hiçbir zaman şoven, ırkçı bir çizgiye taşmayan sadece sanat platformunda kalan seviyeli bir muhalif politika izlemiştir.

Sanayi-i Nefise'nin 1910'lu yıllardaki öğrenci, eğitimci ve eğitim durumu hakkında detaylı bilgi mevcuttur. Gazete dönemin önemli ressamlarını tanıtan monografik yazılara da yer vermiştir. Çoğunluğu asker kökenli olan sanatçılar, hayat hikâyeleri, üslupları ve Türk resmine kattıklarıyla ele alınmıştır.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti gazetesinin maddi ve manevi destekçisi Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Abdülmecit olmuştur. Cemiyet üyeleri de fahri başkanları olan Abdülmecit'e saygı ve minnet duygularını çeşitli şekillerde göstermişlerdir. Gazetenin ilk on sayısının ilk sayfasının en üstünde başlık içinde şehzadenin bir büstü yer almaktadır.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi, cemiyet üyesi sanatçılar tarafından idare edilmiş ve yayınlanmıştır. Gazete çıktığı kısa süre içinde Türk resim sanatının nabzını tutmaya çalışmış ve Türk sanatçısının sözcüsü olmuştur. Sanayi-i Nefise'ye karşı yaptığı kontrollü muhalefet ile sanat eğitimi alanında da yönlendirici olmuştur. II. Meşrutiyet yıllarına rastlayan bir dönemde kurulmuş bir cemiyetin yayın organı olarak dönemin siyasi olaylarından etkilenmemiştir. Dönemin gazetelerinin yer aldığı saltanat-muhalefet (İttihat-Terakki Partisi ve aynı eğilimi paylaşan aydın-asker birliği) dengeleri içinde aktif rol almamış fahri başkanlarının hanedandan olması sebebiyle saltanata muhalif de olmamıştır.⁽¹⁷⁾

İbrahim Çallı, Şevket Dağ, Mehmet Ali Laga, Mihri Müşfik, Vecih Bereketoğlu, Ömer Adil, Hikmet Onat, Feyhaman Duran, Sami Yetik, Namık İsmail, Ali Sami Boyar, Hüseyin Avni Lifij, Ruhi Arel gibi önemli sanatçılar “1914 Kuşağı, İzlenimciler” diğer ismiyle “Çallı Kuşağı”nı oluşturmuşlardır. Bu kuşak içerisinde yer alan sanatçılar dan bazıları daha sonra Sanayi-i Nefise, İnas-ı (kız) Sanayi-i Nefise gibi akademik resim eğitimi veren okullarda resim dersleri vererek resim öğretmenlikleri yapmışlardır.

1914 Kuşağı sanatçıları izlenimciliğe yönelmişlerdir. “Çizgi ve desen”e önem vermişlerdir. Eserlerinde kübist, empresyonist etkiler görülmektedir. Bu dönem sanatçıları kendilerinden önceki kuşak sanatçılarından devraldıkları manzara geleneğini farklı bir bakış açısıyla ele almışlar; çeşitli doğa görünümüne farklı bir duyarlılıkla yaklaşmışlardır. Bu dönemde yine portreler yapılmaya devam etmiştir ki bu alanda öne çıkmış olan isim Feyhaman Duran’dır. Bu dönem resimlerinde ülkenin içinde bulunduğu ortamdan ötürü konu olarak savaş konulu resimler dikkat çekmektedir. Ayrıca natürmortlar da resimlerde işlenen konulardan biridir. Bu alanda ise İbrahim Çallı öne çıkmaktadır. Resimlerde figürler öne çıkmaktadır. Ressamların yurtdışında eğitim görmüş olmalarından ötürü “nü” resimler de bu dönem resimlerde farklı bir anlayış olarak yer almaktadır.

⁽¹⁷⁾ Başkan, 1997: 64–66.

Bu dönemde; Peyami Safa, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Mahmud Şevket Esendal'ın romanlarını da yönlendiren 'Alafranga' hayatı 1914 Kuşağı ressamı tüm canlılığıyla resmetmişlerdir. Zaten bu yılların düşünce hayatını tamamıyla etkileyen batılılaşma heyecanlarının, batıdan yeni bir 'çığır' iddiasıyla gelen ressamı etkilememesi düşünülemezdi. Onların resimlerine toplumsal değişimler ve güncel gerçeklikler konu olarak yansıyor. Böylece de roman ve hikâye tiplerini yaratan psikolojik çözümler, portre, figür ve çıplak yeni konular olarak Türk resmine giriyordu. Dikkati çeken bir başka yenilikleri de değişik bir teknik uygulamalarıydı. Tuvallerinde doğanın küçük ayrıntılarına önem veriyorlar; biçimleri topluca saran çizgiler, parlak, şeffaf, güneşin parıltılarını yansıtan renklerle boyuyorlardı. İnce samur fırçalarla çalışan ilk kuşağın aksine bu ressamlar, boya geniş fırçalarla rahat darbe vuruşlarıyla tuvale sürüyorlardı.

Manzara konusunda akademik sınırlılıklardan kurtulan ve daha nesnel sonuçlara ulaşan 1914 Kuşağı ressamı figürde her biri kendine özgü bir ele alış tercih etmiştir. Portrenin başlı başına bir ilgi odağı olduğu bu dönemde Feyhaman Duran ve İbrahim Çallı bu konuda öne çıkan ressamlardır. ⁽¹⁸⁾

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği Avrupa'daki sanat eğitimlerini tamamlayıp 1928 yılında yurda dönen Refik Epikman, Cevat Dereli, Şeref Akdik, Mahmut Cüda, Nurullah Berk, Hale Asaf, Ali Avni Çelebi, Zeki Kocamemi gibi ressamlarla Muhittin Sebati, Ratip Aşir Acudoğu gibi heykeltıraşların 15 Nisan 1929 tarihinde kurduğu bir birliktir. Artık 'kurumlaşma' aşamasını tamamlamış Türk resminin 'yerel dönem'inin bir sanatçı birliği olarak ortaya çıkar. Kurucuları Osmanlı döneminde doğmuş ve Osmanlı döneminde etkinliklerine başlamış olan bu topluluğa cumhuriyeti temsil eden bir anlayış hâkim olmuştur. Ancak, sanat alanında bir cumhuriyet kurumu olmasına rağmen birliğin pek çok üyesi özellikle de kurucuları hem erken Cumhuriyet hem de ilk Osmanlı pentür ressamı kapsamında incelenmektedir.

⁽¹⁸⁾ Başkan, 1997: 68.

Çağdaş anlamda Türk resim sanatına ilk grup anlayışını getiren “Müstakiller” hareketi Türk resim sanatına, Avrupa sanatının hızlı değişen evrelerinin yeni ve birbirinden ayrı yorum ve tekniklere yönelen sanat anlayışlarını getirmiştir. Birlik üyeleri, değerler karmaşası ve çekişmelerinin kırıncı ve bölücü ortamından kaçınarak ortak etkinlikleri amaçlamışlardır. Bu amacı kısmen yakalayarak sergilerini sürdüren birlik üyeleri, Türk sanatında aynı anlayış doğrultusunda birleşen ve bu anlayışın çerçevesini çizdiği bir üslupta etkinlik gösteren ‘grup’ kavramının ortaya çıkma sürecini de başlatmışlardır. Türk resim sanatında, çağdaş oluşumların ortaya çıkış mantığı da ilk kez bu dönemle birlikte görülmüştür. ⁽¹⁹⁾

Müstakillerin eğitim süreleri zorluk ve güçlüklerle doludur. İşgal yıllarının getirdiği sıkıntılar içindeki İstanbul’da sürdürülmeye çalışılan eğitim, çok sayıda taşınma nedeniyle kesintiye uğramış, nakillerde eğitim malzemeleri ve öğrencilerin etütleri yitirilirken, okulda altı kez müdür değişikliği yaşanmıştır. ⁽²⁰⁾ Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği, sanatta bireysel anlayış ve yorum farkına özgürlük tanıyan, resim beğenisinin toplumun bütün katmanlarına yayılması gerektiğine inanan, mesleklerini icra ederek para kazanmak isteyen, sanatçının korunması ve desteklenmesinin devletin kültür politikası içinde yer almasını talep eden bir meslek örgütü olmuştur. Birlik üyeleri biçim, hacim, desen, mekân ve konstrüksiyona önem verirken, Türk sanatçısı olma duyarlılığını kaybetmeden ve özgünlüklerini koruyup Batı sanatının gelişen tekniğinden ve de yeni akımlarından yararlanmayı başarmışlardır. ⁽²¹⁾

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği üyeleri ve çağdaşları belgeci nitelik taşıyan manzaraları ve dönem resimlerinin yanısıra değişen ve kalkınan Türkiye görünümünü, modern yaşam sahnelerini de konuları arasına katmışlardır. ⁽²²⁾

⁽¹⁹⁾ Başkan, 1997: 74.

⁽²⁰⁾ Kıymet Giray, (1997): *Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul: S. 27.

⁽²¹⁾ Kıymet Giray, (2000): *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları II. Baskı, İstanbul: S. 244.

⁽²²⁾ Demirbulak, 2007: 23–24.

1933 yılında beş ressam ve bir heykeltıraş; Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Cemal Tollu, Abidin Dino ve Zühtü Müridoğlu bir araya gelerek D grubunu oluşturmuşlardır. Ancak grup üyelerinin sayısı zamanla artmıştır. D grubu çizgi, hat, desen ve düşünceye önem vermiştir. Yapıtta plastik endişelere konunun önünde yer veren D grubu sanatçılarının önemli bir kısmı Akademi’de öğretim görevlisi ve atölye hocası olmuşlardır. Yetiştirdikleri kuşaklara kübizm temelli modernizmi aktarmışlar, kendileri gibi öğrencileri de figürden soyuta giden bir sanat anlayışını yaşatmışlardır. ⁽²³⁾

Bu birliğin D grubu adını almasının nedeni, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Birliği ve Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği’nden sonra kurulan 4. birlik olması ve alfabedeki 4. harfin D olmasından dolayı isim olarak D harfini seçmişlerdir. D grubu sanatçıları yurtiçi ve yurtdışında sergileriyle 1950’lere kadar önemli bir varlık göstermişler ve grubun sözcülüğü ressam Nurullah Berk ve eleştirmeci Fikret Adil tarafından yapılmıştır. D grubunun İstanbul’un henüz özel bir sanat galerisine bile sahip olmadığı etkinlik yıllarında, çeşitli salonlarda açtığı sergiler, gruba birçok sanatçının katılmasıyla önem kazanmış ve bu sergilerde resim ve heykel sanatını, modern sanatın gelişmeleri açısından tanıtan konuşma ve tartışmalara da yer verilmiştir. D grubunun sanatsal yönden temel çıkış noktası, empresyonist eğilimleri reddetmek ve kompozisyonu kübist ve konstrüktivist akımlardan esinlenen sağlam bir desen ve inşâ temeline oturtmaktır. 1934 yılında D grubuna Turgut Zaim ve Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun katılmasıyla, sanatçıların yerel motif ve temalara ilgi gösterdikleri ve “kübist” denebilecek eğilimlerle Anadolu köylüklerindeki geometrik nakış soyutlaması arasında belli bir bağ kurmaya çalıştıkları dikkati çeker.

⁽²³⁾ Demirbulak, 2007: 24–25–26.

D grubu sanatçıları kente ilişkin resimsel sorunları çözümlenmekte yeterli olamamışlardır. Oysa çıkış noktalarının temelinde kent kültürü vardır. Pek çoğu Akademi resim ve heykel atölyelerinde hoca olarak görev yapan D grubu sanatçıları, birçok değerli genç sanatçının yetişmesinde rol oynamışlar ve Cumhuriyet döneminin belli bir aşamasını, resim alanında en etkin ve başarılı gruplaşma olarak temsil etmişlerdir. ⁽²⁴⁾

1940'lı yıllar sanatçıların, ülkenin içinde bulunduğu durumdan ötürü kendi kültürlerine, Anadolu'ya yöneldikleri ve konu olarak öz benliklerini, Anadolu kültürünü seçtiği bir dönem olmuştur.

1950'ler resimlerinde ulusal özellikler içeren ve geleneksel el sanatlarından ilham alan sanatsal görüş ile ilk örneklerini Yeniler grubuna dâhil bazı sanatçıların verdiği soyut-geometrik, soyut-dışavurumcu, lirik-soyut anlayışın kamplaştığı ve sanat tartışmalarının yapıldığı yıllardır. Nuri İyem, Ferruh Başağa ve Fethi Karakaş'ın resim dersleri verdiği çatı katındaki atölyenin öğrencileri “Tavanarası Ressamları” adıyla soyutlamalarını sergilemişlerdir. ⁽²⁵⁾

Son olarak Asker ressamlar kuşağından bahsederek asıl meslekleri askerlik olduğu için bu isimle anılan sanatçı kuşağı, mesleklerinin askerlik olmasının da etkisiyle eserlerinde genellikle savaş, tarih gibi konuları işlemişlerdir. Batı etkilerine karşı durarak kendi kültürlerini ve başarılarla dolu tarihlerini aktarmayı yeğlemişlerdir. Tezimizin konusu olan Ressam Hasan Rıza da bu ressamların en önemlilerinden ve en başarılılarından biridir. Tez konumuz Ressam Hasan Rıza olması sebebiyle Asker ressamlar üzerinde biraz daha ayrıntılı durmayı gerekli görüyoruz.

⁽²⁴⁾ Sezer Tansuğ, (2005): *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi VII. Basım, İstanbul: S. 179–181–183.

⁽²⁵⁾ Demirbulak, 2007: 33.

ASKER RESSAMLAR

Osmanlı'da gelişen Batılılaşmayla birlikte her alanda olduğu gibi askeri alanda da yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Avrupa örnek alınarak açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun bu okullardandır. Bu okullarda öğrencilere teknik çizim ve haritacılık için gerekli olan resim dersleri zorunlu ders olarak okutulmaktaydı. Ayrıca bu derslerin yanısıra öğrencilere taş baskı, kazıma, oyma gibi 'resmetme' teknikleri üzerine de dersler verilmiştir. Batı örnek alınarak açılmış olan bu okullarda yine batılı tarzda bir ders müfredatı görülmektedir. Hatırlanacağı üzere Askeri Tıbbiye ve Harbiye'nin açılması ve daha sonra benzer okullardaki eğitimci ihtiyacının karşılanması için yurtdışına –İngiltere ve Fransa- öğrenciler gönderilmişti. Çağdaş anlamdaki Türk resminin ilk önemli temsilcilerinden biri sayılan Ferik İbrahim Paşa ve Ferik Tevfik Paşa işte bu öncü kişilerden ikisidir. Mühendishaneden 1851–1852 yılından itibaren mezun olanlar mühendis, topçu ve 'ressam' gibi sınıflar içinde adlandırılmışlardır. Ressam sınıfını oluşturmak için Avrupa'dan resim öğretmenleri getirilmiş, bu sınıftan mezun olanlar da askeri okullara resim öğretmeni olarak atanmışlardır. Günün modern eğitim programlarının uygulandığı askeri okullardan mezun olan asker ressam, dönemlerindeki reformist bilinçlenmenin kültür ve sanat alanındaki hedeflerini temsil ediyorlardı. Bu erken dönem sanatçı grubu, bir bakıma geleneksel Türk resmiyle (Minyatür) Batılı anlamdaki çağdaş resim arasındaki ilk aşamayı temsil ederler. Bu sanatçılardan Ferik İbrahim Paşa, Hüsnü Yusuf, Eyüplü Cemal ve Halil Paşa; Mühendishane-i Berri-i Hümayundan; Ferik Tevfik Paşa, Mustafa Nuri Paşa, Osman Nuri Paşa, Cihangirli Mustafa, Süleyman Seyyid, Ahmet Şekür, Hüseyin Zekai Paşa, Hoca Ali Rıza ve Ahmet Ziya Akbulut Mekteb-i Harbiye-i Şahane'den mezun olmuşlardır. Bu asker sanatçıları arasında bir tek Şeker Ahmet Paşa Mekteb-i Tıbbiye'dendir. Emin Baba gibi özel eğitim görmüş sanatçıları sınırlıdır. Ahmet Ali gibi bir grup sanatçı da 1860–1874 yılları arasında Osmanlı öğrencilerin oryantasyonlarını sağlamak ve idadi çıkışlı gençleri eğitmek için Paris'te açılan Mekteb-i Osmanî'de yetişmiştir.

Sultan Abdülmecit döneminde Avrupa'ya eğitime gönderilen ve daha sonra Ferik (Korgeneral) ve Paşa ünvanları alan İbrahim ve Tevfik adlı sanatçıları Türk resminin Batılılaşma yolunu ilk açan sanatçılarıdır.

19. yüzyılın ilk yarısında Paris ve Londra’da Romantizm ve Barbizon Okulu’nun açık hava resmi oldukça yaygındır.

19. yüzyılın ikinci yarısında, erken dönem Türk resminde önemli değişimler görülmeye başlar. Bu dönemde yurtdışına giden sanatçılar, kendilerinden önceki kuşakla yine aynı okullara devam etmekle beraber onlardan farklı olarak Barbizon Okulu ile izlenimcilik akımına ilgi göstererek bir renk zenginliği ve fırça serbestliğine ulaşmışlardır. Şeker Ahmet Paşa ve Süleyman Seyyid bu gruptandır. ⁽²⁶⁾

19. yüzyıl içinde sanat alanında büyük etkinlik payı olan asker ressamılar üzerinde özellikle ve önemle durulmasının nedeni, cumhuriyet rejimine yönelen Türk devlet yönetiminin siyasal programlarında askerlerin oynadığı kesin roldür. Asker ressamılar bu yeni siyasal bilinçlenmenin kültür ve sanat alanına yansıyan hedef ve amaçlarını temsil etmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu’nun çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti devletine dönüşme süreci içinde, askerlerin resim sanatını yeni yöntemlerle ve ısrarla geliştirme çabaları, dünyada eşine rastlanmayan bir olguyu karşımıza çıkarmaktadır.

19. yüzyılın ilk yarısında başlayan asker ressamılar hareketi, 18. yüzyıl başlarından bu yana Batı ile ilişkiler kurulan saray çevrelerinde de desteklenmiştir. Öte yandan padişah I. Abdülmecit’ten bu yana Osmanlı sultanları yabancı ressamılara büyük ilgi göstermiş ve bu davranışlarıyla onların örnek alınması gerektiğini ima etmişlerdir.

Asker ressamılarından; Halil Paşa (Mühendishane’den), Osman Nuri Paşa (Harbiye’den), Ahmet Şekür (Harbiye’den), Hoca Ali Rıza (Harbiye’den), Ahmet Ziya Akbulut (Harbiye’den), Diyarbakırlı Tahsin (Harbiye’den), Hasan Rıza (Bahriye’den) dir.

⁽²⁶⁾ Başkan, 1997: 49.

Askeri okullardan yetişen resim sanatçılarının etkin rolleri, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de sürmüştür. Ancak bu dönemde sivil okullardan, özellikle İstanbul’da sadece sanat eğitimi yapmak üzere açılan okuldan ilk kez yetişen Türk sanatçılar Batı’da, özellikle de Paris’te kazandıkları deneyimleri ülke gerçekleriyle kaynaştırmada başarılı olmuşlardır. Buna rağmen bu sanatçıların da, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan savaş koşulları gereği, askeri amaçlara uygun bir resim disiplinine tabi tutuldukları konusu üzerinde durulacaktır.

Asker ressamının yerine getirdiği en önemli görevlerden birisi de, Osmanlı toprakları içinde gezdikleri yörelerin desen ve suluboya resimlerini yapmış olmalarıdır. Asker ressamı bu soruna kesin bir belgencilikle yaklaşmış ve renk unsurunun süratle uygulanmak zorunda olduğu koşullarda suluboya tekniğine başvurmuşlardır.

19. yüzyıl boyunca sürekli bir etkinlik gösteren asker ressam kuşaklarının bir tasnifi şöyle yapılabilmektedir. Doğum tarihleri 1820 civarı olanlar, 1. kuşağı oluştururlar. Bu kuşaktan üç önemli sanatçı; Hüsnü Yusuf Bey, Ferik İbrahim Paşa ve Ferik Tevfik Paşa’dır. 2. kuşak asker ressamını temsil eden sanatçıları; Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyid Bey ve Hüseyin Zekai Paşa oluşturur ve doğum tarihleri 1840 civarındadır. 1860 civarında doğmuş olan 3. kuşak asker ressamı arasında en önemlileri Hoca Ali Rıza ile Halil Paşa’dır. ⁽²⁷⁾

Doğum tarihleri 1880’lere rastlayan 4. asker ressamı kuşağı, 1912–1922 tarihleri arasında dolduran Balkan Savaşı’nı yaşamış ve bu ateş ortamı içinde kişiliklerini pekiştirmişlerdir. Tezimizin konusunu oluşturan ressam Hasan Rıza da bu kuşak sanatçıları arasında yer almaktadır.

⁽²⁷⁾ Tansuğ, 2005: 55–56–60–61–63–64.

Doğum tarihleri 1890- 1910 arasına rastlayan asker sanatçılar 5. kuşağı oluşturmaktadırlar. Hoca Ali Rıza'nın taşbaskısı resim albümleri yoluyla güçlü bir desen yeteneğine kavuşturduğu bu sanatçılar, üstün bir renk duyarlılığı ve hızlı bir çalışma gerektiren suluboya alanında özel başarı göstermişlerdir. Ali Rıza Beyazıt, Arif Kaptan, Adil Doğançay gibi ressamlar bu kuşak sanatçılara örnek olarak verilebilir. ⁽²⁸⁾

Asker ressamlar içerisinde önemli bir yere sahip olan; Hoca Ali Rıza ve Halil Paşa izlenimciliği türünde ürünler veren Ali Rıza Beyazıt, 1945'te Sadık Gürtuna, İhsan Çanakkaleli ve Cevat Karsan ile birlikte "Asker Ressamlar Derneği"ni kurmuştur. Ali Rıza Beyazıt'ın uzun süre başkanlığını yaptığı bu dernek 19. yüzyıl ortalarından beri 'asker' ünvanıyla etkinliklerini sürdüren sanatçılar grubunu, asker kökenlerine bağlı bir sanatçı birliği altında toplamıştır. Güçlü bir desen bilgisine sahip olan sanatçı, başarılı suluboya çalışmaları ile de tanınmıştır. ⁽²⁹⁾

Asker ressamlar 1944'te bir dernek etrafında toplanmaya başladılar.

Ali Rıza Beyazıt, Cevat Karsan, İhsan Çanakkaleli, Sadık Gürtuna ve Ali Sami Boyar tarafından Cemiyetler Kanunu çerçevesinde 1944'te kurulan dernek, kuruluş yıllarında Harb Okulundan mezun asker ressamlar, sonra Emekli Ressam Subaylar Sanat Derneği adını almış, 25.12.1945'te Ankara'da resmen faaliyet göstermiştir. Bu günlerde, M. Ali Laga, Sami Yetik, Ali Sami Boyar, Sırrı Pak, Nazmi Çekil, Seyfi Soysalar, Mustafa Bengi, Şerif Renkgörür gibi sanatçıları çatısı altına alan dernek, çok geniş kapsamda sanat hareketine geçmiştir. Derneğin her yıl bir sergi açması kararlaştırılmıştır. Böylece ilk sergiyi 17 Ocak 1947'de Orduevinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün huzuruyla açmışlardır. 3 Kasım 1964'de 21. Yıllık resim sergisini açan dernek, Genel Kurul toplantısında derneğin adını "Asker Ressamlar Derneği" diye değiştirmiştir. 27 Mayıs 1965'te 21. Sergiyi bu ad altında açmıştır.

⁽²⁸⁾ Tansuğ, 2005: 149–150.

⁽²⁹⁾ Başkan, 1997: 55.

Bu derneğin kayıtlı 20 üyesi vardır. Üye kayıt defteri sırasına göre; İhsan Çanakkaleli, Cevat Karsan, Saim Kanra, Yekta Topsal, Rüstem Avcıl, Besim Tümer, Kenan Tezcan, Nüzhet İslimyeli, Şükrü Erdiven, Arif Uygur, Ali Bastoncu, Enver Bayar, Sait Bilgiç, Enver Sönmez, Cahit Uysal, Lütü Güvenç, Cevdet Akbıyık, Abdurrahman Ersoy, Mithat İnsel, Nevzat Duruak ve Kenan Kayır.

Dernek prensip bakımından tüm ekollere saygı duymakta, yenilikler alanında çabaları teşvik etmekte ve sanatta milli ruha, benliğe sahip Türk Resim Sanatının yaratılması gerektiği inancındadır. 1965 Genel Kurul Toplantısında Atölye ve Kütüphane Kurma kararı alınmıştır. Derneğin açtığı sergilerde olumlu, seviyeli sanat tartışmalarına yer verilmiştir. ⁽³⁰⁾

Asker ressamlardan birkaçına çok kısaca değinecek olur isek; daha çok deniz ve gemiler gibi denizle ilgili resimleriyle tanınan Bahriyeli İsmail Hakkı Bey döneminin sivil ve savaş gemilerinin resimleri ile belgeci bir nitelik ortaya koyar.

Resmi anlamda asker olmamakla birlikte bu çerçevede ele alınan 32. Osmanlı padişahı Abdülaziz'in oğlu Abdülmecit Efendi ise, oryantalist olarak değerlendirilmesine karşın, bu sınırlı kalmış bir oryantalizmdir. Sanatçı figüratif resme önem vermiştir. İnsan figürünün betimlenmesi sorununu tekli ya da çoklu kompozisyonlarla aşmıştır.

⁽³⁰⁾ İslimyeli, 1965: 26–29.

Ahmet Ziya Akbulut, Mehmet Ali Laga, Mehmet Ruhi Arel ve Hikmet Onat ise daha çok peyzaja yönelmişlerdir. Aynı kuşaktan olan Ali Cemal ise ünlü Şişli Atölyesi'nde savaş konulu resimler yapmıştır. Süleyman Seyyid Bey ve Osman Nuri Paşa bazı portrelerine karşın manzara ressamı olarak tanınmışlardır. ⁽³¹⁾

Asker ressamalarda konu ve üslup birlikteliği görülmektedir. Aynı tarz ve konularda eserler vermişlerdir. Konularını başlangıçta manzaralar oluştururken daha sonraları savaş ve tarihi konulu resimler oluşturmuştur. Bunda mesleklerinin askerlik olmasının payı büyüktür elbette. Ülkenin içinde bulunduğu ortamı, savaşları, tarihi konuları eserlerinde oldukça gerçekçi bir biçimde; yaşayarak vermişler, böylelikle gelecek kuşaklara kendi tarihlerini görsel olarak izleyebilme ve tahlil edebilme, öğrenebilme konusunda ve resim sanatının o dönemki durumu hakkında fikir sahibi olabilme hususunda oldukça ciddi bir katkıda bulunmuşlardır.

⁽³¹⁾ Başkan, 1997: 56.

RESSAM ŞEHİT HASAN RIZA'NIN HAYATI

Ressam Hasan Rıza 1858 yılında, nazenin ana diye vasıflandırdığı İstanbul'un Üsküdar semtinde Ağahamamı'nda doğdu. Babası Miralay Şakir Bey, annesi Nefise Hanım'dır. Bu baba ve anneden bir; Fatma Feryal Hanım adında kardeşi vardır. Diğer annelerden Ruhiye ve Fatma Hanımlar üvey kardeşleridir. Çocukluğu tüm çocuklar gibi yaramaz, gençliği ise biraz hırçın ve asabi geçmiştir. ⁽³²⁾ Ancak buna rağmen şaka yapmayı, muziplikleri çok seven, neşe dolu, iyi yürekli, akıllı, başarılı, içerisinde kin barındırmayan, 1,85 cm. boylarında, 100 kg. ağırlığında, siyah kısa gür saçlı, siyah bıyıklı, iri yapılı bir insandır. (Bkz. Fot. No: 1) Ancak bu iri yapılı vücudun altında yumuşak bir ruha ve kalbe sahiptir. Resme karşı ilgisi çok küçük yaşlarda başlamış olan sanatçı bu ilgisini ressam Sami Yetik'e şu şekilde anlatmaktadır: "Resme pek küçük iken başladım. Bu başlayış her çocukta görülen resim hevesi gibi, hissettiğim ve gördüğüm şeyleri tasvir edecek müşevveş şekiller tersiminden başka, ele geçirdiğim kömür parçalarıyla evimin duvarlarına kalyonlar çizecek derecede coşkunca bir başlayıştır. Rüşdiye sınıflarına geçinceye kadar sürüp giden bu resim yaramazlığı Rüşdiyede muallimin tavsiye ve irşadiyle metodik bir halde devamla başladı.

Askerî idadîye sınıflarında en ziyade kendimi verdiğim yegâne ders hemen hemen resim dersi idi diyebilirim. Hocamın teveccühü şevkimi, gayretimi arttırmış bütün mektep arkadaşlarım arasında 'Ressam Hasan Rıza Üsküdar' diye tanınmışım."⁽³³⁾

Küçük bir çocukken resme duyduğu ilgi ve heves Rüşdiyede okuduğu yıllarda resim öğretmeninin de desteğiyle bilinçli bir hal almıştır.

⁽³²⁾ Süheyl Ünver, (1970): *Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: S. 1.

⁽³³⁾ Sami Yetik, (1940): *Ressamlarımız*, İstanbul: S. 58.

Hasan Rıza Askeri İdadiden Harbiye Mektebi'ne geçtiği sene, 1877–78 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında, Osmanlı-Rus Harbi (Hicri 1293 olduğu için 93 Harbi olarak da bilinir) başlamış, bunun üzerine okuldaki birçok arkadaşı gibi o da gönüllü olarak savaşa katılmış ve cepheye gitmiştir. Hepsi muhtelif alay ve taburlara taksim edilmişlerdir. Savaşta sol kaşı üzerinden yaralanmış da olan ressam, bu sırada bulunduğu alayda harbi tetkik ve harp ile ilgili çizimlerle, resimlemelerle görevlendirilmiş; savaş muhabirliği yapan İtalyan gazete ressamının varlığını haber alarak vakit kaybetmeksizin heyecanla kumandana başvurmuş, kendisinin bu ressamın muhafızlığına tayin edilmesi için talepte bulunmuştur. İçinde bulunduğu heves ve heyecandan ötürü isteği geri çevrilmemiş derhal bir resmi emirle İtalyan ressamın muhafızlığına memur edilmiştir.

İtalyan ressam yaşlıca olmasına karşın sağlığı yerinde, kendisinden beklenmeyecek derecede çevik, hareketli bir insandı. Savaşın her safhasına katılıyor; geceli gündüzlü savaşı takip ediyordu. Hatta ateş hattına dahi sokularak siperleri, harp meydanlarını, bölüklerin vaziyetini not ederek hazırlıyor, savaş olmadığı zamanlarda da çadırında krokiler desenler çiziyordu. ⁽³⁴⁾ Hasan Rıza ise ressama büyük bir hayranlık duyuyor ve onu her fırsatta takip ediyor, çalışmalarını titizlikle izliyordu. İtalyan ressam yine bir gün kendinden geçmiş bir şekilde kendini kaptırmış çalışırken Hasan Rıza onu dikkatlice inceledikten sonra kurşun kalemle bir portresini yapar ve kendisine gösterir. İtalyan ressam gördüğü karşısında şaşkınlık içerisinde kalmakla (çünkü henüz 17 yaşında ve er olarak askerlik yapan bir gencin bu yeteneği onu şaşırtır) beraber resmi çok beğenmiş ve onu takdir etmiştir. Böylece artık aralarında senelerce devam edecek olan bir dostluk ve meslektaşlık ilişkisi de başlamıştır.

⁽³⁴⁾ Yetik, 1940: 59.

Savaş sona erdiğinde Hasan Rıza, askeri okula geri döner. Harbiye mektebine başlaması gerekmektedir ancak o Heybeliada'daki Bahriye mektebini tercih eder. İtalyan dostu da bir süre sonra Heybeliada'ya yerleşir. Hasan Rıza bu yaşlı dostunu her hafta ziyaret ederek çalışmalarını gösterir, ondan teşvik edici nasihatler alırdı. ⁽³⁵⁾ Okuldaki son yılında, Sultan Abdülhamit tarafından kullanılan Sultaniye gemisinin kamaralarını kaplayan süslemelerin tamiri ve boyanması meselesi çıkmıştı. Bu iş için bahriye nezaretinin binlerce lira sarf ederek Avrupa'dan ustalar getirtmesi gerekiyordu. Hasan Rıza daha evvel bu geminin tezyinatından haberi olduğundan tamir usulünü de öğrenmişti. Resim öğretmenin teşviki, okul müdürünün tavsiyesi ile Sultaniye'nin kamaralarının restorasyonu ile böylelikle Hasan Rıza görevlendirilmiş oldu. Aylarca yoğun mesai harcıyarak uzun ve yorucu olan bu işi başarıyla tamamladı. Bu başarılı çalışmasından dolayı kendisine zaten birkaç ay sonra subay olacakken henüz okulu bitirmeden zabitlik rütbesi verilmiş, erken terfi ettirilmiştir. Bu erken gelen terfi çevresi, arkadaşları arasında dedikodulara, alaylara, kıskançlıklara sebep olmuş, bunun üzerine Hasan Rıza bu durumdan duyduğu büyük rahatsızlık ve kırgınlıkla onurlu, gururlu bir insan olduğu için rütbeye, nişana, terfiye önem vermemiş, asıl aşkı resme duyduğundan askerlik mesleğinden ayrılarak o ortamdaki uzaklaşmıştır. Kendini resim konusunda geliştirmek, çalışmalar yapmak üzere İtalyan ressam dostunun desteğiyle İtalya'ya gitmiş Roma, Napoli, Floransa gibi Rönesans'ın beşiği olan yerlerde; atölyelerde, müzelerde senelerce dolaşmış, çalışma imkânı bulmuştur. Galeri ve sergileri gezmiş ünlü ressamların eserlerini incelemiştir. İtalya'da on yıl çalışan ressam buradan Mısır'a geçmiş. Mısır'da da iki yıl kalıp; çeşitli gözlemlerde ve çalışmalarda bulunduktan sonra ailevi bir nedenden ötürü 1892'de İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Zaman ressamın fiziksel görünümünü değiştirmiş olmakla beraber hissettikleri ve düşünceleri hiç değişmemiştir.

⁽³⁵⁾ Tülin Çoruhlu, (Mart 1994): Şehit Hasan Rıza, *Art Decor*, s. 24, S. 170.

İstanbul'da Bahriye Nazırı Kaptan Paşa'nın huzuruna bir suçlu gibi çıkarılır. Paşa ise olgun ve adaletli bir insandır. Hasan Rıza'ya rütbesinin iade edileceğini, terfisinin sağlanacağını söyler ancak o sakin, huzurlu bir ortamda resim yapmak, âşık olduğu resim sanatıyla uğraşmak için tüm bu vaatleri geri çevirerek bir tarih kitabı olarak nitelendirdiği Edirne'ye yerleşir. Atölyesini de buradaki Karaağaç'ta kurar. Edirne'deki sanatsal ortamın oluşmasında ve gelişmesinde çok önemli katkılarda bulunur. Çok yönlü ve insan canlısı bir kişiliğe sahip olduğu için geniş bir çevre edinir. Çeşitli görevlerde bulunur. Edirne Numune-i Terakki Mektebi'ni kurmuş uzun yıllar müdürlüğünü yapmış ve burada resim dersleri başta olmak üzere Fransızca, jimnastik vb. gibi başka derslerin hocalığını da yapmıştır. Bu okuldaki öğrencileri arasında yer alan Hayri Çizel Türk resminde önemli bir yere sahip olan ressamlarımızdandır. Hasan Rıza diğer bazı mekteplerde de resim dersleri vermiştir. Edirne Numune-i Terakki Mektebi'nin kapanmasının ardından Sanayi Mektebinde müdür olarak çalışır ve birçok öğrenci yetiştirir.

Hasan Rıza'nın kurduğu, uzun yıllar müdürlüğünü yaptığı ve birçok öğrenci yetiştirdiği Edirne Terakki Mektebi'ne de değinmek gerekirse: Ressam Hasan Rıza Bey Tarih Kitabı saydığı Edirne'de 1308 (1890–91) de Numune-i Terakki mektebini kurmuştur. Bu mektebi hususi olarak idare etmiş ve oranın müdürü olarak senelerce çalışmıştır.

Bir gün dostu Doktor Rifat Bey çocuk gürültüsünden, kalabalığından çok hoşlandığı ihtimalinden kendisine bahsedince ciddî bir lisanla: Felek bana evlâd vermedi. Ben yüzlerce çocuğa manevi babalık ederek intikam alıyorum, cevabını vermiştir.

Hasan Rıza merhumun ilk talebesinden olan ve Edirne’de Eski Cami’ imam ve hatibi ve Eski Eserleri Koruma Derneği erkânından Râkım Ertür’ün verdiği izahata göre:

Okul Edirne’de dersaneli, programlı ve saatle ders okutan, ilk ve orta tahsil gösteren iptidâî ve rüşdî bir mektebdir. 1313–1314 (1797–1798) tarihlerine kadar birkaç yer değiştirerek devam etmiş ve sonra masrafını karşılamayınca mektebi maalesef kapatmak mecburiyetinde kalmış, bir müddet de Arap Said Efendi isimli bir hoca “Darül Edep” namıyla yürütmüştür. Râkım Ertür, Balkan Harbinde İşkodra’da şehid düşen Birinci Mûlazım ve yâver Celâleddin Ergene burada okumuşlar.

Bu Celâleddin Ergene, başından bir de mühim bir kaza geçirmiş. Bir gün su içerken boğuluyormuş. Devasa cüsseli ve kuvvetli Hocası Ressam Hasan Rıza Bey’in onu baş aşağı çevirerek ve sunî teneffüs yaptırarak yeniden hayata kavuşturduğunu her vesile ile anlatırmış.

Edirne’de 1957 de talebesinden hayatta olan şu zatlar vardı:

- Râkım Ertür
- İbrahim Zara. Mülkiye mezunu. Bir aralık Edirne mektupçuluğunu yapmış.
- İbrahim Tosun. Beylerbeyi hamamı sahibi Şerif Efendi Zâde, maliye muhasebeciliğinden emekli. Edirne’de ticaretle meşgul idi.
- Cemal Kospañçe Dimetokalı. Ashabı emlakden konturacı Ahmet Efendioğlu.
- Rabbani Toraman. Milli Reassürans’ın eski müdürü.
- Şevki. Bursa’da oturmaktaydı.
- Kemal Yaşinkılınc. Emekli General.
- Ayrıca resimden ders alanlar arasında:
- Rahmetli Ressam Hayri Çizel
- Emekli Binbaşı Ressam Alâeddin Arıman
- Ressam Tahsin Karayel.

Ressam Hasan Rıza Bey mektebinde resim dersi veriyor. Jimnastik muallimliği de yapıyor. Bununla beraber başka dersleri de vardır. Bu arada Edirne idadisinde de resim hocalığı vazifesi sorumluluğunda.

Talebe mektepten dağılacağı zaman cezalı olanlara nasihat edermiş. Bu da öğrencilerine yakın alâkasını gösterir. ⁽³⁶⁾

Süheyl Ünver “1955 de Bursa’da oturan talebesinden Bursa Maliyesi Muhasebe Müdürlüğünden emekli Şevki Göksel sorduğum hususlara şu şekilde yazılı cevap verdiler” diyor.

1- Ressam Hasan Rıza Bey merhum. 1303 (1881) tarihinde Edirne’de Sultan Selim Camii civarında Numunei Terakkî isminde bir mektep açmıştı. Bu mektepte bendeniz 4 sene talebelik ettim. Hocalarımız pek kıymettar idi. Bilhassa bu şehidi mağfur müdürümüz, hocalara pek ehemmiyet verirdi. Meselâ:

Edebiyat Hocamız: O zaman vilayet mektupçusu bulunan ve sonraları Gümülcine mutasarrıflığı, Mamuretülaziz ve Konya valiliği yapan ve edebî eserleri mevcut olan Kâzım Müfid Bey merhum idi.

Coğrafya Hocamız: Merkez Kaymakamı iken bilahare Bitlis valiliğinde bulunan ve Denizli mebusu olarak Büyük Millet Meclisine iştirak ve sonra da İstiklal mahkemesi riyasetini işgal eden Mahzar Müfid Bey idi.

Tarih Hocamız: İstibdad Devrinde Mülkiye kaymakamı olan İbrahim Bey idi.

Hesap Hocamız: Edirne eşrafından Dertli Mustafa Beyin mahdumu Şehid Nuri Bey idi.

Fransızca Hocamız: Macar Reşid Bey idi. Fakat son senelerde bu vazifeyi müdürümüz Hasan Rıza Bey yapmıştır.

Farisi Hocamız: Birkaç eseri ve Gülistan tercümesi namiyle matbuatı tezyin eden Müellif Said Hoca idi.

Arapça Hocamız: Müderris ve o zamanlar Edirne’nin Arebî lisanı mutahassıslarından Şaban Hoca idi.

⁽³⁶⁾ Ünver, 1970: 7-8.

Kur'an Hocamız: Haftada birgün: Bilahare Şeyhülislâm Cemaleddin Efendinin imamı evveli olan Hafız Mustafa Efendi idi.

Diğer hocalar da bu kabil maruf ve mümtaz zevattan teşekkül etmişti. Elhasıl hocalarımızın ekseriyisi yüksek tahsil görmüş zevattan mürekkep bulunuyordu.

Bunları yazmaktaki maksadım, muhterem müdürümüz Hasan Rıza Beyin hocaların talebeye karşı muamele ve usulü tedrislerinde pek müdekkik olduğunu arzetmektir. Merhum bilhassa temizliğe çok ehemmiyet verirdi. Hergün dersaneleri gezer, talebeyi gözden geçirir, yüksek ve kalın sesiyle hademeye müteaddid emirler verirdi. Aynı zamanda jimnastik ile de alakadar idi. O tarihlerde Edirne valisi bulunan "Sultan Hamid'in hocası" Hacı İzzet Paşa sık sık mektebe gelir, müdürümüzle uzun uzun görüşürdü.

2- Her Perşembe tatilden evvel talebe bahçede toplanır. Talebenin bir hafta zarfında aldıkları aferinler ve mükâfatlar, tevzi' edilir. Cezalar da alenî olarak ilân edilirdi. Bu merasim bittikten sonra müdürümüz ortaya çıkar hüsnü ahlak ve talebelerinin hâl ve tavırları hakkında nutuklar irad ve bu suretle talebeyi irşad ederlerdi.

3- Rahmetli, açık havada gezmeyi de pek severdi. Akşamüzeri mektep tatil olduktan sonra tek atlı faytonuna biner, o zamanki Edirne'nin pek çok olan mesire yerlerini gezer, bilhassa Saray içine her gün bir kere uğrardı.

Şık gezerdi. Boyu tahminen 1,85 metreden uzun ve kilosuna 100 den fazla idi. Buğday benizli kara bıyıklı kara saçlı bir zât idi. Ve o zamanlar 35 yaşlarında vardı.

4- Edirne Mülkiye İdadisinde bulunuyoruz. Sene 1313 (1897)

Merhum san'atinde pek mahir ve dersinde gayet ciddî ve samimî idi. Resim dersine geldiği zaman talebenin resim defterlerini gözden geçirir. Hatalarını tashih eder. Ondan sonra siyah büyük tahtaya tebeşirle bir resim yapar. Bazen de küçük küçük modeller vererek gelecek derste bu resmi albümlerde arardı. En ağır sözü ayıp değil mi? demekten, en ağır cezası da ihtar vermektir ibaret idi.

Hiç unutmam bir gün resim dersinde sıra başında oturan bendenize Şevki resim defterini ver, yerine otur ve kıpırdama dedi. Bittabi' emrine itaat ettim. 3 dakika sonra albümünü al dedi. Aldım. Ne görsem beğenirsiniz. Benim resmimi yapmış ve hatta gözümdeki arpacığı bile göstermiş. Kaybettiğim bu resme hâlâ acırım.

5- Yine bir gün sınıfımızı Selimiye Camiine götürdü. Camiyi gezdirdi. Tarz ve tarihi inşası bani ve mimarı Koca Sinan hakkında uzun uzadıya izahat verdikten sonra bizi müezzin mahfiline çıkardı. Evlatlarım dedi. Beş ay evvel Alman, Fransız, İtalyan ve Danimarkalı olmak üzere kırka yakın mimar ve mühendis Edirne'ye sırf bu camii tetkik etmek üzere gelmişler. Vali ve hem de İkinci Ordu Müşürü bulunan Arif Paşa Hazretleri bu zevata beni rehber ve tercüman intihab etmişler. Çağırdılar ve tebliğ ettiler. Ben de bu zevatı Edirne'de gezdirdim. Ve nihayet bu camiye getirdim. Ve bildiğim kadar izahat verdim. Her tarafını gezdiler. Ölçtüler biçtiler. Fotoğrafını aldılar. Netice itibariyle bu muhteşem âbideye hayran oldular. Ve hele minarelerin üçer merdiveni olmasına bütün bütün hayret ettiler. Camiden çıkmazdan evvel reisleri olan Danimarkalı mühendis; Hasan Rıza Bey, bu cami' 3 asır evvel inşa edilmiştir. Bu müddet zarfında ilim ve fen çok terakkî etmiştir. Buna rağmen bugün bu muazzam eserin bu muhteşem kubbenin inşa ve imaline imkân yoktur. Biz Vatikan'da Sen Piyer ile iftihar ediyorduk. Hâlbuki Vatikan da Sen Piyer de bu şaheserin yanında gölgede kalmıştır. Bununla ne kadar iftihar etseniz azdır. Ve hakkınız da vardır. Sizleri tebrik ederim, dedi. Ben de bu tebrikâtı Vali beyefendiye aynen tebliğ ettim, buyurdular.

6- Mektubumu bitirmezden evvel bu zatin san'atındaki kudreti hakkında hatırımda kalan bir vakayı da aynen arz etmekten kendimi alamayacağım. Bendeniz mektebi bitirmiş, Ziraat Bankasına memur olmuşum. Bir bayram günü idi. Arkadaşlarla geziyorduk. Bir zatin arabasından inip Rumeli Gazinosuna girdiğini gördüm. Derhal arkadaşlarla beraber gazinoya girdik. Meşhur riyaziyeci Kırkor Kömürciyan efendiyle beraber oturuyorlardı. Önde bendeniz olduğum hâlde bu muhterem hocalarımızın ellerine sarıldık ve öptük. Üç arkadaş etrafına dizildik. Bizi oturttu. Bir limonata emretti. O esnada fındık, fıstık, leblebi ve çekirdek satan yaşlı bir Musevî kol sepeti yanında olduğu hâlde başını sandalyeye dayamış uyuyordu. Bunu gören merhum Hocamız Hasan Bey daima yanında taşıdığı 3 numara Faber kurşun kalemini cebinden çıkararak mermer masanın üzerinde uyuyan Yahudi'nin ve sepetinin resimlerini üç beş

dakikada yapıverdi. Resim o kadar benzemişti ki fotoğraftan farkı yoktu. Hepimiz hayret ettik. Yahudi'yi uyandırdılar ve resmi gösterdiler. İhtiyar Musevî resme uzun uzun baktıktan sonra nah, tıpkı ben, Bohur dedi. Bununla beraber kadirşinas gazino sahibi derhâl o mermeri oradan kaldırmış ve sonra çerçevelettirerek duvara ta'lik etmiş. Birkaç gün sonra bu tabloyu çerçevesiz ve camlı olarak duvarda asılı olarak gördük. Ruhü şâd olsun.

7- Geçen sene Hafız Rakım'la Edirne'de buluştuk. Bakıştık. Görüştük. Merhumun talebesinden hayatta altı kişi kalmış. Saydık:

- 1- Müteahhid Yakub Efendi Zadelerden Cemal Bey
- 2- Gümölcine mebusu Merhum Fehmi Hocanın mahdumu sigorta müdürlüğünden emekli Rabbanî Bey.
- 3- Ressam Tahsin Karayel
- 4- Maliye Müsteşarı iken Paris Dayınler Vekilliğinden emekli Ali Rıza Bey
- 5- Hafız Rakım Bey
- 6- Bir de bendeniz. ⁽³⁷⁾

⁽³⁷⁾ Ünver, 1970: 10–11–12.

Sanatçı tüm görevlerinin yanısıra Karaağaç'taki atölyesinde çalışmalarını yapmayı, eserlerini vermeyi sürdürmüş, sanatsal bir ortamın oluşmasını sağlamış, çeşitli sanatçılarla ilişkiler kurmuştur. Atölyesi sanata meraklı dostlarının uğrak yeri haline gelmiştir. Böylece Hasan Rıza'nın öncülüğünde canlı bir sanat ortamı oluşmuştur. İşte Hasan Rıza eserlerini çok sevdiği Karaağaç'taki bu atölyesinde vermiştir. Edirne'de sakin ve huzurlu bir hayat geçiren ressam iki kez evlenmiştir. İlk defa Dr. Said Sağlam Bey'in büyükbabası, zamanında Bab-ı Seraskeri müsteşar muavini evveli Nuri Beyin kızı ile evlenmiştir. İlk eşi erken ölünce Filibe'den Edirne'ye göç eden bir ailenin Saniye isimli kızıyla evlenir. Balkan Harbi'nin çıkmasıyla karısını İstanbul'a gönderir; karısı 1950'ye dek İstanbul Bakırköy'de yaşar. ⁽³⁸⁾ Hasan Rıza'nın evliliklerinden hiç çocukları olmamıştır.

Boş zamanlarda eskiden hukûmet dairesi avlusunda olan postahänenin önündeki, Edirne'de bulunan kibar zatların devam ettiği asırdide çınar altında oturur, dostlarıyla görüşür. Şimdiki postahänenin yerinde bulunan Rumeli Gazinosuna her akşam gelir ve bir saat kadar oturur, meraklılarıyla bezik oynar, Karaağaçtaki evine öyle gider. Vaktiyle buraya Amerika gazino ve oteli bahçesi de denirmiş. Burası 1931 de postahane kabul edilmiştir.

Güzel yemekleri sever ve bu arada gençliğinden beri kendisini devasa yaptığına inandığı soğuk pilâv yemekten çok haz duyar.

Ona Edirne'de en yakın arkadaşı Dr. Rıfat Osman “koca adam” lâkabını takmıştır. Hatta çok sevdiği çınarın altında oturduğu zaman “koca adam koca çınarın altında” derlermiş.

⁽³⁸⁾ Ümit Beyazoğlu, (Mayıs 2003): Şehit Ressam Hasan Rıza'nın Bitmeyen Çilesi, *Tarih ve Toplum*, C.39, s.233, S. 286–287.

Ressam Hasan Rıza, Mimar Koca Sinan'ın tutkunlarındandı. Her sene bu büyük dâhinin ölüm günü birkaç saatini Selimiye mihrabının yanında geçirir, güya bir sevgili defnedilmiş gibi ezgin bir ruhla camiden çıkarmış.⁽³⁹⁾

1912 yılında patlak veren Balkan Harbi dolayısıyla, Edirne Sanayi Mektebi hastane olarak kullanılır ve Hasan Rıza, hastanenin müdürlüğünü üstlenir.⁽⁴⁰⁾ Bu arada Edirne şehri Bulgarların bombardımanı altındadır. 13 Mart 1913 sabahı Sami Yetik ve Mehmet Ali Laga, Hasan Rıza'yı ziyaret ederler. Ressam Sami Yetik şöyle aktarır: “O vicdanında kimseye karşı nefret hissi taşımayan bu cezbeli sanatkârla şehadetinden bir gün evvel Edirne’de hastane ittihaz olunan Sanayi Mektebinde görüşmüştüm. Esasen hastanenin de müdürlüğünü yapardı.

O gün 13 Mart 1929 (26 Mart 1913) meş’um gününün sabahı idi. Ben hasta ve bitap bir halde idim Bombardıman gürültülerinin şiddetinden bütün hastalar yataklarından fırlamış, merdiven başındaki büyük pencerenin önüne toplanmışlardı. Herkes şaşkın ve perişan bir halde yanı başımızda çatırdayan şarapnellerin husule getirdiği ölüm bulutlarına bakıyorlardı. Hasan Rıza ağır ağır merdivenleri çıkararak yanıma geldi. Kalenin başında dalgalanan bir kefen gibi sallanarak felaketi sukutu ilan eden beyaz bayrağı bana göstererek ağlamaya başladı.

Bu beyaz teslim bayrağını görmek onu çok ağlatmış, gözünün önünde ölen bir yarı cana, kucağında inliye inliye ruhunu teslim eden anaya dökülen gözyaşlarından daha yakıcı daha acı yaşlar döktürmüştü. Sukutun ilk gecesi müdürü bulunduğu hastaneden ayrılmamasını dostları ısrarla söyledikleri halde Hasan Rıza bu teklifi bir türlü kabul etmemiş, Karaağaç'taki atölyesine gitmiştir. Belki gayrı şuuiri bir hareket farzedilen bu gidişi bence eserlerini kurtarmak kaygusundan ileri gelen bir ruh isyanından başka bir şey değildir. Senelerden beri göz nuru dökerek plüm taraması ile yaptığı tarihi resimlerin düşman çizimleri altında ezildiğini, çiğnendiğini düşünmek onu feveran ettirmiş, kimseyi dinlememiş, ölümü düşündürmemiştir.

⁽³⁹⁾ Ünver, 1970: 4–5.

⁽⁴⁰⁾ Ünver, 1970: 5.

Evet, Hasan Rıza o akşam atölyesine son olarak gitmiş ve bir daha avdet etmemiştir.

Hasan Rıza rezilâne bir hücumu uğramış, eserleri yirminci asrın vandalları tarafından parçalanmış ve şehid olmuştu.”⁽⁴¹⁾

Ressamın acıklı şahadetini Dr.Rifat Osman da şöyle anlatmıştır: “İşte üstadın o gün mektepten evine gitmesi ve evinde yağmanın başlamak üzere olması felaketi çabuklaştırmış ve yerli Rumların delaleti ile istasyon karşısında Kâtibyan’ın değirmeni civarındaki Bulgar alayı karargâhına götüren süngülü Bulgar neferleri değirmenin arkasındaki tarlalar içinde süngü darbeleri ile zavallı vatansever sanatkârı şehid etmişlerdir.”⁽⁴²⁾

Eski Cami imamı ve hatibi olan ilk öğrencilerinden Rakım Ertur’dan öğretmen Ulviye İlgün tarafından yazılan izahata göre Hasan Rıza Beyi Bulgarlar Balkan Harbinde Edirne’nin kendilerine teslimi günü Altınalmaz Miltiyadi’nin un değirmeni arkasındaki korulukta şehit etmişlerdir. Burada 62 kadar askerle, son mermisine kadar vatanını müdafaa eden jandarmalar da aynı mevkide şehit edilmişlerdir. Bu şehitlik Karaağaç yolunda bulunmaktadır. O zaman burada hepsi toplanarak defnedilmişlerdir.

⁽⁴³⁾

Şehrin tekrar tarafımızdan geri alınmasında bu feci hadiseyi öğrenen kumandan Hurşid Paşa cesedin bulunması için 30–40 istihkâm erleri ile iki zabiti bu yere göndermişti. Hadiseyi gören ihtiyar bir ermeni kadın üstadın şehit edildiği yeri göstermiş ise de hafriyatta bulunmak mümkün olmamıştır. İhtiyar kadın, yüksekçe bir yerden hadiseyi gördüğünü ve şahsen tanıdığı Rıza Bey’in kendini korumak için, mecbur olarak önce bir Bulgar neferinin üzerine hücum ettiğini ve bu esnada diğer bir neferin arkasından süngülediğini hikâye etmiştir. Olayda beş Bulgar neferi varmış.

⁽⁴¹⁾ Yetik, 1940: 62–63.

⁽⁴²⁾ Beyazoğlu, Mayıs 2003: 287.

⁽⁴³⁾ Ünver, 1970: 5.

O tarihlerde İstanbul’da çıkan bir gazete bu hadiseyi pek acı bir dille yazarak ilan etmiş, lakin Sofya’dan şu telgrafla güya yalanlanmak istenmiştir:

“(Sofya 3 Nisan 1913) Edirne’nin zabtı esnasında Türk Ressamı Hasan Rıza Bey’in Bulgarlar tarafından sürüklenerek katledildiği ve asarının Kral Ferdinand tarafından yağma edildiği hakkında Tasvir-i Efkâr’ın verdiği haber Bulgar ordusunun namını ve Başkumandanını lekelemek maksadıyla ortaya atılmış bir iftiradır. Bulgar ordusu ve Başkumandanı alicenabâne şecaatlerinin sevkiyle kendilerini lâıyk olan hasma karşı medyun oldukları muamelat-ı nazikâneyi hiçbir zaman unutmamışlardır.” (Tosyavizade Dr. Rifat Osman, Milli Gazete, Edirne, Sayı: 219/ 26 Mart 1931).⁽⁴⁴⁾

Edirne Eski Eserleri Koruma Derneği Başkanı iken Ekrem Demiray’ın rivayetine göre, şehit edilmesine sebep de rahmetlinin çok nadide ve zengin eski silah koleksiyonunu Karaağaç Rumlarının bilmeleri ve bunları yağma için Bulgarlara ihbarda bulunmalarındır. Ne malûm belki bu Rumlar rahmetlinin ferden iyiliğini görmüş olanlardandı.⁽⁴⁵⁾

Ressam Hasan Rıza vatansever, vatan sevgisi ile dopdolu, yürekli, onurlu ve de sanat aşığı bir insandı. Edirne şehrinin düşman askerlerine teslim olduğu gün ölümü hiç düşünmeyerek yıllarca uzun uğraşlar ve yoğun mesailer vererek yaptığı o değerli eserlerini sahip olduğu çok kıymetli silah koleksiyonunu düşman askerlerine teslim etmemek onların ayakları altında ezilmesine ve yağmalanmasına müsaade etmemek üzere dostlarının uyarılarını dinlemeyerek koşmuş ancak başarılı olamamış 26 Mart 1913 tarihinde şehit edilmiştir. (Bu nedenle Şehit Ressam Hasan Rıza olarak da anılmaktadır.) Atölyesi ise yağmalanarak talan edilmiş, eserlerinin büyük çoğunluğu parçalanmış ve de yurtdışındaki müzelere götürülmüştür.

⁽⁴⁴⁾ Beyazoğlu, Mayıs 2003: 287.

⁽⁴⁵⁾ Ünver, 1970: 6.

Resimlerinin bir kısmı ise yakın arkadaşları tarafından kurtarılmış yarım kalan bazı eserleri de daha sonra başka ressamlar tarafından tamamlanmıştır. ⁽⁴⁶⁾

Ressamın cesedi şehit edildiği mevkide kumandan Hurşit Paşa tarafından arattırılmış ancak bulunamamıştır. Bu yüzden orada şehit olan tüm askerler için Edirne Karaağaç yolu üzerinde bir anıt yapılmıştır. (Bkz Fot. No: 2) Hasan Rıza'nın temsili mezarı da bu şehitlikte bulunmaktadır. (Bkz. Fot. No: 3) ⁽⁴⁷⁾

Sanatçının atölyesinde bulunan resimler önce Bulgarlar tarafından Sofya'ya kaçırılmış buradan da çeşitli Avrupa müzelerine yollanmıştı. Ancak bu yapıtların birçoğu daha sonra dostları tarafından İstanbul'a getirilmiş, Askeri Müze, Deniz Müzesi, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi gibi çeşitli müzeler yanında çeşitli resmi ve özel koleksiyonlara kazandırılmıştır. Yapıtlarından önemli bir kısmı ise Edirne Belediye Başkanlığında bulunmaktadır. Tüm bunların yanında birçok yapıtın da nerede olduğu konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. ⁽⁴⁸⁾

⁽⁴⁶⁾ *Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, (2001), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul.

⁽⁴⁷⁾ Pınar Bolel Koç, (Yaz 2007): Balkan Savaşı Şehitlerimizden Ressam Hasan Rıza'nın Resimlerinden Bir Derleme, *Sanat Dünyamız*, YKY, İstanbul: S. 269–270.

⁽⁴⁸⁾ Ahmet Kamil Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu, *Tablolarda Fetih Sahneleri Bağlamında Hasan Rıza ve Zonaro'nun İstanbul'un Fethi Tablolarının İlişkisi Üzerine Bir Deneme*, S. 278–279. www.Eyup.Bel.tr

RESSAM ŞEHİT HASAN RIZA'NIN RESİM TARZI VE ÜSLUBU

Konuya Hasan Rıza'nın sözleriyle başlamak gerekirse: Ne için Avrupa ressamı tarihin müşkülâtla tarif ettiği Musa'lar, İsa'lar devrini yaşatsınlar da onlara nisbet dünkü gün demek olan mazimizin şanlı vekayii birkaç yüz cild kitabın kara yazıları içinde kalıp mahvolsun. Meyva resmi manzara resmi... Bunlar her zaman olur.

- Her millette sanatkârlar, muharrirler, ressamlar her şeyden evvel kendi varlıklarına şehadet edecek eserler yaratmalıdırlar.
- (Edirne için) memleket değil, tarih kitabı.
- Bir millete büyükler kazandırmak için büyüklerini öğretmek gerektir.
- Mukadderat: Evet, insanların gençlik devri, devrei itilâsıdır. Ekseri gencin damarlarında cevelân eden kanda hürriyet küreyvatı vardır. Tabiatın verdiği istidad ile yükselmek isteyenleri insafsızca teşhile kalkışmak, gayretlerini zehirlemek, izzeti nefislerini hançerlemekten başka bir şey değildir.
- Sanat bir aşktır. Ruhun sönmeyen bir ateşidir. Tabiatın yaktığı manevî bir ateşi söndürmek mümkün olabilir mi?
- Sanat aşkı visali nâmevcud bir aşktır. O, görünen yetişilemeyen bir seraba benzer.

Ah o Serab...⁽⁴⁹⁾

Hasan Rıza yağlıboya, karakalem, pastel ve tarama tekniklerinde birçok resim yapmıştır. Eserlerinin büyük kısmı Balkan Harbi ve şehit edilmesi sırasında tahrip edilerek yağmalanmış olmasına rağmen bazı resimleri halen çeşitli müzelerde (Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Beşiktaş Deniz Müzesi), Edirne Belediye Başkanlığı ve özel koleksiyonlarda yer almaktadır. Hasan Rıza çok çeşitli konularda resimler yapmıştır. Ancak kuvvetle hâkim olduğu anatomi bilgisi nedeniyle portre sanatında, İtalya'dan aldığı eğitim neticesinde de kalabalık figürlü büyük kompozisyonlarda başarılı olmuştur.

⁽⁴⁹⁾ Ünver, 1970: 6-7.

Resimlerinde yansıtmak istediği konu, yalnızca sanatsal kimliğini sergilemek değil, sağlam ruh yapısının ışığı altında, milli değerlerimizi ve şanlı tarihimizi yaşatmaktır. Bu nedenle tasvirlerinde kullandığı portreleri, kostüm, nesne ve mekânları araştırmış, gerçekçi biçimde etüt etmeye özen göstermişti. Kalabalık figürlü büyük kompozisyonlarda işlediği tek konu, Osmanlıların 15. ve 16. yüzyıllarda gösterdiği büyük kahramanlıklardır. ⁽⁵⁰⁾ Sanatçı özellikle Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki önemli olay ve savaşları betimleyerek ve tarihteki önemli şahsiyetlerin ve padişahların portrelerini yaparak (Mimar Sinan, I. Sultan Osman, Barbaros Hayrettin, Fatih Sultan Mehmet gibi) bir albüm hazırlamak istemiştir.

Ressam Hasan Rıza her çeşit konuda resim yapmıştır. Portreden, savaş konulu resimlere, manzaraya, gündelik yaşama dek... Ancak üzerinde yoğun olarak durduğu ve genellikle tercih ettiği konu harp tarihimizdeki kahramanlık ve yiğitlik sahneleridir. Başlıca başarısını bu alanda göstermiş ve bu yönde isim yapmıştır. Ele aldığı konularda büyük maharet göstererek kompozisyonlarını kendisi hazırlamıştır. İtalya'da kalması sebebiyle bu konularda mutlaka ilham almış ama figürleri ve tarihi kostümleri üzerinde tek tek etütler yaparak, eserlerine sadece sanat kimliğini değil geçmişimizin canlı tarihini de yaşatmak gayesiyle duyarak katmıştır. O, Osmanlı tarihini çok iyi bilmektedir. İsteddiği tüm sahneleri adeta yaşamakta ve yaşatmaktadır. Yaşadığı müddetçe fırsatını asla elinden bırakmamış ve sürekli çalışmıştır. ⁽⁵¹⁾ Öyle ki asker olmasının da etkisiyle cephede harp esnasında dahi askerlik mesleğinin yanısıra sürekli çizimler, karalamalar, desenler yapmıştır. Günlük yaşantısında da kalemi her an yanındadır. Dikkatini cezbeden konuları hiç kaçırmaz resimlerdi. Çok üretken bir ressamdır. Bir rivayete göre eserlerini geç bitirdiği söylenmektedir. Bu, işini ciddiye alması, sanat aşığı olması ve eserlerinin belgeleyici nitelik taşıyarak gelecek nesillere şanlı tarihimiz, kahramanlıklarımız, o günkü şartlar hakkında bilgi aktarmasını amaçlamasından dolayı ayrıntılara önem vermesi, titizlikle ele almasından kaynaklanmış olmalıdır.

⁽⁵⁰⁾ Çoruhlu, 1994: 171.

⁽⁵¹⁾ Ünver, 1970: 9.

Sanatçı uzun yıllar İtalya’da aldığı resim eğitimi sırasında anatomi bilgisini, kompozisyon anlayışını geliştirmiştir. Sanatçının kendine özgü bir renk anlayışı dikkati çekmektedir. ⁽⁵²⁾

Türk resim sanatında Hasan Rıza ilk hamasi konuları çok figürlü kompozisyonlar halinde yapmıştır. Destanlar yaratmış olan Türk ordularının savaşlarını, kale muhasaralarını, kılıçları ile düşman orduları içine girmiş yeniçerileri ile savaşı barut ve toz toprak kokusu içinde yansıtmak istemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun içte ve dışta büyük krizler içinde bulunduğu dönemlerde, Hasan Rıza geçmiş dönemlerin başarılı savaşlarını toplumun rüyası olarak görmüş ve resmetmiştir. Ressam bu konuları genellikle büyük tuvalerde çalışmıştır. ⁽⁵³⁾

Ressam Hasan Rıza sağlam anatomi bilgisine sahip bir sanatçı olarak portreler, kalabalık figürlü büyük tarihsel konulu kompozisyonlar ve manzara resimleriyle çeşitlenen pek çok çalışması vardır. Her bir resim üzerinde çok uzun zaman çalışan sanatçı yapıtlarını çok geç tamamlayabilmiştir. Çok ve sürekli çalışarak ürettiği yapıtlarından birçoğu Bulgar yağmasında kaybolmuştur. Figür ve kompozisyonlarındaki güçlü desenleri, üstün bir renk uygulayışı ile tamamlayarak yapıtlarına ulusal bir ruh katmayı bilmiştir.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuasında birçok tablo ve eskizleri de yayınlanmış olan Hasan Rıza daha çok savaş ve tarihsel konulu resimleri ile tanınmaktadır. Figürler ve tarihsel giysiler üzerinde en ince ayrıntılara dek araştırmalar yaparak yapıtlarına sadece sanatsal bir değer vermekle kalmamış, aynı zamanda canlı belgesel özellikler de katmayı bilmiştir.

⁽⁵²⁾ Ahmet Kamil Gören, (Kasım 1998): Türk Resim Sanatında Edirne: Edirne’ye Yerleşen Ünlü Ressam Şehit Hasan Rıza ve Türk Ressamların Gözüyle Edirne, *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul: S. 635.

⁽⁵³⁾ *Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, 2001.

Osmanlı tarihi üzerindeki derin bilgisi istediği kompozisyonu kurmasına ve yaşatmasına yardımcı olmuştur. Sanatçı eserlerindeki savaş kompozisyonlarında ulusal duygular ve Türk askerlerinin vatanseverliği, kahramanlığı figürlerin canlı ve dinamik hareketleriyle, olgun resimsel bir teknik içinde ve renk uyumlarındaki armonilerle sanatsal yeteneğini ortaya koymaktadır. ⁽⁵⁴⁾

Sanatçının resmin konu sorunu üzerine yoğunlaşmış olması, onu kendinden önceki kuşağın sanatçılarından Osman Hamdi Bey'e daha fazla yakınlaştırmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın son dönemlerinde yaygınlaşan ulusçuluk ve bununla bağlantılı olarak gelişen tarih bilinci, resim sanatındaki erken karşılığını Hasan Rıza'nın eserlerinde bulmuştur. Büyük bir kısmı Bulgar istilasını sırasında tahrip edildiği anlaşılan bu resimlerden günümüze ulaşanlar Fatih Sultan Mehmet, Barbaros Hayrettin Paşa gibi tarihi kişiliklerin portrelerini ve Osmanlı tarihinden çeşitli sahneleri konu almaktadır. İstanbul'un fethinden I.Viyana Kuşatmasına değin pek çok tarihi olayı resimlerinde canlandırmayı amaçlamıştır. Bu kalabalık figürlü, hareketli kompozisyonlar, onun konu - üslup bütünlüğü içerisinde güçlü bir ressam kişiliğini ortaya koyduğu örneklerdir.

Hasan Rıza'nın yıllarca arkadaşlığını sürdürdüğü ve bir savaş ressamı olan İtalyan sanatçıdan etkilenip etkilenmediği, etkilendiyse bunun hangi boyutlarda olduğu hakkında ise bir yoruma ulaşma olanağı bulunmamaktadır. ⁽⁵⁵⁾

Sanatçı, Osman Hamdi Bey'in yaptığı anakronik denemeleri, tarihi konulu tablolarında konuya kendi figürünü de dâhil ederek tekrarlamıştır. ⁽⁵⁶⁾ Yarattığı tarihsel konulu kompozisyonlarında kendi figürünü de padişahın yanında veya yakınında bazen bir yaver, bazen bir yeniçeri askeri olarak göstererek, Batı resminde de örneklerini görülen bir tavır sergilemektedir. ⁽⁵⁷⁾

⁽⁵⁴⁾ Ayla Ersoy, (1999): Ressam Hasan Rıza (1858–1913), *Antik ve Dekor*, İstanbul: s. 54, S. 155–156.

⁽⁵⁵⁾ Mehmet Üstünipek, Sanatçı Özgeçmişleri: Hasan Rıza, www.lebriz.com

⁽⁵⁶⁾ Başkan, 1997: 56.

⁽⁵⁷⁾ Ersoy, 1999: 156.

Örneğin “Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’a Girişi” adlı tablosunda padişahın atının yanındaki yeniçeri muhafızı sanatçının kendidir. Bir çeşit imza da sayılan bu tasvir şekli, Türk sanatında eski bir gelenektir aslında. Minyatür ustaları ve nakkaşlar bazen kendilerini sultanın hizmetinde bir figür olarak canlandırmışlardır. İmza yerine portre işleme özelliğini öğrencilerine de aşılayan Hasan Rıza’nın bu tavrını, öğrencileri arasında bulunan ressam Hayri Çizel’de izleriz. ⁽⁵⁸⁾ Ressam bu yolla resimlerinin başkaları tarafından sahiplenilmesini de engellemiş olmaktadır.

Akrabasından Albay Nureddin Sağdam’a göre yaptığı tablolara kendi resmini koymasının aile arasında şöyle bir rivayeti de vardır. Güya:

“Rahmetli Hasan Rıza, yaşadığı devirde tablolarına başka zamane ressamı, kendi şöhretlerini sağlamak için kendi isimlerini merhumun tablolarına yazarak satışı çıkardıklarını öğrenmiş ve buna çok üzülmüştür. Ressam, buna bir çare olarak insan topluluğu olan harp sahnelerine ait tablolarına kendi resmini şahıslar arasına koymak suretiyle bundan kurtulmuştur. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’a girişini tasvir eden tarihi tabloda Fatih’in kıratı yanındaki muhafız yeniçeri bizzat kendisidir. Bu hadise mili bir arzunun şahane bir ifadesidir.

Rahmetli Hasan Rıza Bey bu buluşu ile aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet gibi büyük ve dahî bir askerın yanında ve hizmetinde bulunmayı istemekle millî bir vazife yaptığını ve bundan büyük bir zevk duyduğunu anlatmıştır.” ⁽⁵⁹⁾

Sanatçının eserlerinde güçlü bir perspektif, kendine has bir renk, ışık ve derinlik de dikkat çekmektedir. Ayrıca eserlerini oldukça gerçekçi bir biçimde vererek sanki o anı yaşıyor ve yaşatıyor hissi uyandırmıştır.

⁽⁵⁸⁾ Çoruhlu, Mart 1994: 171.

⁽⁵⁹⁾ Ünver, 1970: 21.

Ressamımızın eserlerinin ayrıntılı değerlendirilmesine geçmeden Hasan Rıza ile münasebetleri ve dostlukları sebebiyle birkaç ressamımıza da kısaca değinmek istiyoruz.

Hayri (Hasan Hayrettin) Çizel: (1891–1950) Sanatçı, Edirne ilinin Dimetoka Köyü’nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra, Edirne İdadisi’ni bitirdi. Burada hocası olan (Şehit) Hasan Rıza Bey’den ilk resim bilgilerini aldı. Daha sonra ise Sanayi-i Nefise Mektebi’ne girdi ve buradan 1914 yılında mezun oldu. Sanatçı, Çanakkale Savaşlarının ressamı olarak ünlendi. Çünkü kısa bir yedek subay eğitiminden sonra Çanakkale’ye görevli olarak yollandı. Burada askerlik görevinin yanında temasını savaş alanlarının oluşturduğu birçok kroki ve suluboyalardan oluşan bir albüm hazırladı. Bir savaş günlüğü niteliğindeki bu resimlerde, sanatçının sağlam bir desen ve doğal renklerle, yaşananları gözlemleyerek görsel bir etkinlik ve belge düzeyine ulaştırmayı başardığı görülür. Askerlik görevi dönüşü devlet tarafından bir süre Almanya’ya gönderildi. Yurda döndüğünde Bab-ı Ali’de Şark Sanayi-i Nefise adında bir fotoğraf atölyesi açtı. Çeşitli okullarda toplam kırk yıl resim hocalığı yaptı ve görevi başında vefat etti. Portre, manzara, iç mekân ve ölüdoğalar ağırlıklı olmak üzere çalışmalarda bulundu. Edirne, Bursa ve Ankara’dan gerçekleştirdiği izlenimci anlayıştaki çalışmaları da dikkat çekicidir. ⁽⁶⁰⁾

Mehmet Ali Laga: (1878- 1947) Asker ressamlar kuşağının önemli temsilcilerinden olan sanatçı, Trablusgarplı “Zafirizade” adlı soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. İlköğrenimine Kuleli’nin özel sınıfında başladı. Yine aynı okulun orta ve lise bölümünü bitirdi. Okul yıllarında resim hocaları olan Şehit Hasan Rıza ve Hoca Ali Rıza’nın yakın desteğini gördü. 1914 kuşağı temsilcilerinden ve asker kökenli resamlardan Sami Yetik, Laga’nın sınıf arkadaşıydı.

⁽⁶⁰⁾ Gören, Kasım 1998: 636.

Laga II. Meşrutiyet döneminde Kuleli İdadisi'nde resim hocalığı yaptı. Daha sonra aynı görevi Bursa Lisesi'nde devam ettirdi. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'ne katıldı. Balkan Savaşı sırasında Edirne'de ressam Sami Yetik'le beraber tutsak olarak Sofya'ya götürüldü. Yoğun olarak peyzaj türünde yapıtlar verdi. Yağlıboya ve suluboya ile çalışmayı tercih etti. İstanbul, Bursa ve Edirne gibi yörelerin tarihsel yapılarını, doğal güzelliklerini işlemiştir. ⁽⁶¹⁾

Sami Yetik: (1878- 1945) Ressam İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Taşmektep'te (Şehzadebaşı) ortaöğrenimini Çiçekpazarı Rüştüyesi'nde ve Mülkiye İdadisi'nde yaptı. Askerliğe ilgi duyduğu için Kuleli'ye geçti. 1898'de de Harbiye'yi bitirdi. Okulda iken Osman Nuri Paşa'dan ve Hoca Ali Rıza Bey'den resim dersleri aldı. Sanayi-i Nefise Mektebi'ne de devam etti ve burayı da bitirdi. Resim öğretmenliği yaptı. Paris'e giderek resim çalışmalarında bulundu. Yurda döndükten sonra Balkan Savaşı'na katıldı ve Bulgarlara esir düştü. I.Dünya Savaşı'nda da görev yaptı. Balkan Savaşı ve Milli Mücadele ile ilgili resimleri yoğun olarak çalışmıştır. İstanbul'da 1945 yılında ölmüştür. ⁽⁶²⁾

Hoca Ali Rıza: (1864–1930) İstanbul'da doğdu. Bazı kaynaklara göre doğum tarihi 1858'dir. Üsküdar'da doğduğu için “Üsküdarlı”, resim öğretmeni olduğu için de “Hoca” ünvanlarını alarak “Üsküdarlı Hoca Ali Rıza” olarak da bilinmektedir. Askeri Rüştüye'de okurken resime olan ilgisi, Harbiye'de de devam etti. 1884'te Harbiye'yi bitirdi ve burada resim öğretmeni muavini olarak göreve başladı. 1895'te kolağası rütbesiyle resim öğretmeni oldu. Darüşşafaka, İnas Sanayi-i Nefise mektebi, Çamlıca ve Üsküdar Kız Liselerinde öğretmenlik yaptı. Özellikle peyzaj alanında üstün şiiresel nitelikli bir üsluba sahiptir. Çeşitli çizim etütlerini kapsayan taşbaskısı albümlerle kendine has bir yenileşme hareketine imza atmıştır. İstanbul'da 1930 yılında ölmüştür. ⁽⁶³⁾

⁽⁶¹⁾ Gören, Kasım 1998: 635.

⁽⁶²⁾ Tansuğ, 2005: 372.

⁽⁶³⁾ Tansuğ, 2005: 368.

Ressam Halim (Kaymakam): (1887–1937) Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza ekolleriyle yetişmiş bir peyzaj ressamıdır. Natürmortlarında Halil Paşa'nın etkisi, manzara resimlerin de ise Hoca Ali Rıza'nın etkileri görülmektedir. Ressam Halim 1908'de mektepten mülazım olarak yetişmiş ve Edirne'ye gönderilmiştir. Burada Sanayi Mektebi müdürü Hasan Rıza Bey'le tanışmış ve ondan resim alanında yararlanmıştı. Hasan Rıza'nın Edirne'de yarattığı canlı sanat ortamından feyz alan gençlerden biri olan Kaymakam Halim; duygulu, yetenekli ancak genç yaşta vefat eden bir ressamımızdır. ⁽⁶⁴⁾

⁽⁶⁴⁾ Haşim Nur Gürel, *Türk Resminden Örneklerle Portre Üç Köşeli Görsellik*, Sevimce Sanat Galerisi Yayınları:2, İstanbul: S. 19.

**KATALOG : (RESSAM ŞEHİT HASAN RIZA'NIN RESİMLERİ)
A. PORTELER**

Gözlem No	: 1
Fotoğraf No	: 4
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Hasan Rıza'nın Oto Portresi
Bulunduğu Yer	: Bilinmiyor
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: Bilinmiyor
Eserin Boyutları	: Bilinmiyor
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval
	Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Siyah, beyaz, mavi, sepya
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Bilinmiyor
Kompozisyon	: Tek figürlü bir kompozisyon düzeni vardır

İmza : Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya tekniğinde yapılmış bu resimde ressam Hasan Rıza mavi bir fon önünde kendi portresini yapmıştır. Dikey ele alınmış bir portredir. Ressam beyaz gömleği, siyah ceket ve papyonuyla oldukça şık bir görünümde. Ancak bunun karşılığında kendisini dağınık saçlı bir vaziyette resimlemiştir. Yönünü hafifçe çevirmiş ve de bakışlarını izleyiciye vermemiş, kaçırmıştır. Yüzünde ciddi bir ifade yer almaktadır. Yüzündeki ifade, bakışlar, duruş, kıyafet o denli gerçekçi bir biçimde verilmiştir ki bizde adeta resim değil de bir fotoğrafmış izlenimi uyandırmaktadır.

Gözlem No	: 2
Fotoğraf No	: 5
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Fatih Sultan Mehmet'in Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 1321(1903)
Envanter No	: 537
Eserin Boyutları	: 149x125 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Siyah, beyaz, sarı, kırmızı, yeşil, sepya, gri, kahverengi
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi : Tuval üzerine yağlıboya tekniğinde yapılmış, Osmanlı İmparatorluğu padişahlarından Fatih Sultan Mehmet'in resmedildiği portre, bitkisel bezemeli yuvarlak bir çerçeve içerisindedir. Eserde Fatih Sultan Mehmet kürk yakalı kırmızı kaftanı, başında sorguçlu kavuğu ile göğüs hizasına kadar resmedilmiştir. Eserin yuvarlak çerçevesinin dışında oluşturulan fonda kılıçlar, alemler ve diğer saltanat simgeleri görülmektedir. ⁽⁶⁵⁾ Padişah Sultan Mehmet merkezde, koyu renkli bir fon önünde, başında püskülle ve taşla süslenmiş, altın yıldız şeritli kavuğu, kürklü kaftanı, önünde ufak bir parçası ancak görülebilen, değerli taşlarla süslenmiş kılıcı ile oldukça ihtişamlı bir biçimde ve son derece detaycı bir üslupla, titizlikle resmedilmiştir. İzleyici ile göz göze gelmeyecek şekilde bakışlarını ve ayrıca bedenini de sağa doğru yöneltmiş bir vaziyette resmedilmiştir.

Padişahın portresini altın yaldızlı, bitkisel bezemeli, üst kısmında daha uzun ve alt kısmında daha kısa Osmanlıca yazıların yer aldığı oldukça dikkat çekici oval bir çerçeve sınırlandırmaktadır. Çerçevenin baş kısmında ise yine oldukça gösterişli bir düzen içerisinde tek bir yıldız görülmektedir. Çerçevenin sağ üst köşesinden ufak bir parçası görülen yeşil renkli Osmanlı bayrağı ve onun alemleri dikkat çekmektedir. Aynı şekilde sol üst köşesinden de kırmızı renkli bir sancak ve alemleri gözükmektedir. Oval çerçevenin sağ ve sol köşelerinden Osmanlıya ait çeşitli alemler, mızraklar, baltalar, püsküller, hançerler görülmektedir. Alt kısımda ise kılıçlardan oluşturulmuş estetik düzene sahip bir kurulum söz konusudur. Resme koyu bir renk hâkimdir. Sağ taraftan hafif bir ışık portre üzerine yönlendirilerek dikkat oraya, resmin merkezine çevrilmiştir. Tablonun alt kısmında ressam Hasan Rıza'nın imzası ve 1321 tarihi yer almaktadır. (Bkz. Fot. No:6)

⁽⁶⁵⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 271.

Gözlem No	: 3
Fotoğraf No	: 7
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Fatih Sultan Mehmet'in Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Deniz Müzesi
Eserin Tarihi	: 1314 (1898)
Envanter No	: AA-0513
Eserin Boyutları	: 64x46,5 Cm.
Kullanılan Teknik	: Tarama
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Çini Mürekkebi
Kullanılan Renk	: Sepya
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine çini tarama tekniğinde yapılmış, yuvarlak bir biçimde düzenlenmiş olan bu resimde Fatih Sultan Mehmet'in yarım boy portresi resmedilmiştir. Resmin merkezinde padişah; yıldızlarla bezeli oval bir çerçeve içerisinde taşlı ve altın yıldız şeritli, sorguçlu kavuğu; üzerinde ise kürklü kaftanı ile en ince ayrıntıya varılincaya dek işlenmiştir. Bu oval çerçevenin alt kısmında ise bayraklar, alemleri, mızraklar, toplar, kılıçlar gibi çeşitli saltanat simgeleri yer almaktadır. Oval çerçevenin alt kısmında, saltanat simgelerinin üzerinde yatay bir şerit üzerinde Osmanlıca bir metin yer almaktadır. Bu metinde “Ebül Feth Sultan Mehmed Han Gazi” kufi yazıyla yazılmıştır. ⁽⁶⁶⁾ Bu yazının alt kısmında 1314 tarihi okunmaktadır. Tüm bunları da içine alan ikinci bir oval çerçeveye resim tamamlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in bu portresi Harbiye askeri Müze'de yer alan Fatih Sultan Mehmet Portresi (Bkz. Fot. No: 5) ile teknik, malzeme, renk ve betimlemede birkaç ufak ayrıntı dışında hemen hemen aynı biçimde yapılmıştır.

⁽⁶⁶⁾ Ünver, 1970: 15.

Gözlem No	: 4
Fotoğraf No	: 8
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Sultan I.Osman Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Deniz Müzesi
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: AA-0512
Eserin Boyutları	: 60x48 Cm.
Kullanılan Teknik	: Tarama
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Çini Mürekkebi
Kullanılan Renk	: Sepya
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Kısmen Yıpranmış
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine çini mürekkebi ile yapılmış eserin merkezinde yıldızlarla bezeli oval bir çerçeve içerisinde, beyaz kavuğu ve kaftanıyla; genç, bıyıklı ve sakallı olarak, ellerini de karın hizasında kavuşturmuş bir biçimde, yarım boy olarak Sultan I.Osman yer almaktadır. Yönü hafif sola, başı ise tam tersi olarak sağ tarafa dönük vaziyettedir. Oval çerçevenin alt kısmında Osmanlı İmparatorluğu'na ait bayraklar, alemleri, kılıçlar, hançerler, baltalar gibi çeşitli aletler yer almaktadır. Bu aletlerin üzerinde ise yatay bir şerit üzerinde Osmanlıca bir metin yer almaktadır. Bu metinde “Müessisi Beyan Saltanat-i Sultan Osman Han Gazi” yazmaktadır. ⁽⁶⁷⁾ Bu düzenlemenin etrafını tekrar bir oval çerçeve sınırlandırmakta ve eser tamamlanmaktadır.

⁽⁶⁷⁾ Gündüz, 2006: 135.

Gözlem No	: 5
Fotoğraf No	: 9
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Barbaros Hayrettin Paşa Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Deniz Müzesi
Eserin Tarihi	: 1898
Envanter No	: AA-0514
Eserin Boyutları	: 29x14 Cm.
Kullanılan Teknik	: Tarama
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Çini Mürekkebi
Kullanılan Renk	: Sepya
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine çini mürekkebi ile yapılmış eserde yuvarlak bir düzen içerisinde Barbaros Hayrettin Paşa'nın göğüs hizasında, yarım boy portresi resimlenmiştir. Başında kavuğu, üzerinde askeri kıyafeti ve onun üzerinde de pelerini; gür kaşları, bıyıkları ve sakalları ile oldukça sert bir bakış ve ifade içerisinde hafif sola doğru dönük bir biçimde resmedilmiştir.

Hasan Rıza Bey'in tarama resmidir. Edirne Sanayi Mektebi müdürü iken yaptığı bu resim, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası, No.12, 1328 nüshasında yer almıştır. ⁽⁶⁸⁾

⁽⁶⁸⁾ Ünver, 1970: 17.

Gözlem No	: 6
Fotoğraf No	: 10
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Kadın Portresi
Bulunduğu Yer	: M.S.G.S.Ü. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: 675
Eserin Boyutları	: 73x59,5 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Bordo, siyah, krem, sepya, firuze, sarı
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, firuze renkli zemin önünde, yarım boy bir kadın portresi görülmektedir. Bordo kıyafetli; kıyafetinin boyun kısmında bir broşun ve sarı renkli uzun bir kolyenin bulunduğu, hafif kilolu, siyah saçlı, saçları topuz, olgun bir kadındır. Başını üzerindeyse krem renkli; büyükçe, yatay, oval bir şapka yer almaktadır. Kadın hafifçe sağa doğru dönmüş ve bakışları da aynı şekilde sağ tarafa doğru sabit bir biçimde resmedilmiştir. Yüzünde donuk bir ifade görülmektedir. Duruş, bakışlar öylesine gerçekçi ve başarılı bir biçimde verilmiştir ki izleyicide adeta bir fotoğraf karesiymiş izlenimi uyandırmaktadır. Eserin sol alt kısmında Hasan Rıza'nın imzası yer almaktadır. (Bkz. Fot. No: 11)

Gözlem No	: 7
Fotoğraf No	: 12
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Erkek Portresi
Bulunduğu Yer	: M.S.G.S.Ü. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi
Eserin Tarihi	: 1314 (1896–1897)
Envanter No	: 618
Eserin Boyutları	: 56x45 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Siyah, beyaz, bordo, sepya, firuze
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Kısmen yıpranmış
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, firuze renkli zemin önünde, yarım boy bir erkek portresi görölmektedir. Tek düğmesi gözüken beyaz gömleği, siyah yeleği, siyah papyonu, siyah ceketi, kafasında bordo renkli fesi ile oldukça şık; kısa saçlı, bıyıklı, yeşil gözlü, orta yaşlı bir erkek gerçekçi bir biçimde resmedilmiştir. Yönü hafifçe sağa dönük bakışları da aynı doğrultuda sağa doğru çevrilmiştir. Eserin sol alt köşesinde Hasan Rıza'nın imzası ve 1312 tarihi dikkat çekmektedir. (Bkz. Fot. No: 13)

Gözlem No	: 8
Fotoğraf No	: 14
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Hüseyin Avni Paşazade Bay Ahmet Fuat Portresi
Bulunduğu Yer	: M.S.G.S.Ü. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: 359
Eserin Boyutları	: 33x24,5 Cm.
Kullanılan Teknik	: Karakalem
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Kurşunkalem
Kullanılan Renk	: Sepya
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Kısmen Yıpranmış
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine kurşunkalemle yapılmış eserde dikey biçimde, yarım boy olarak, Serasker ve sadrazam Hüseyin Avni Paşa'nın oğlu ⁽⁶⁹⁾ Ahmet Fuat Paşa'nın portresi resimlenmiştir. Hafifçe tebessüm eden paşa, beyaz gömlekle, siyah ceketle, bıyıklı, sakallı, kısa saçlı bir biçimde ve sağ profilden resmedilmiştir. Bakışları ileriye sabit bir biçimde yönlendirilmiştir. Eser ıslanmış olduğu için biraz yıpranmış durumdadır.

⁽⁶⁹⁾ Ünver, 1970: 19.

Gözlem No	: 9
Fotoğraf No	: 15
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Sarıklı Hoca Portresi
Bulunduğu Yer	: M.S.G.S.Ü. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi
Eserin Tarihi	: 1325 (1909)
Envanter No	: 463
Eserin Boyutları	: 25x18 Cm.
Kullanılan Teknik	: Karakalem
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Kurşunkalem
Kullanılan Renk	: Sepya
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Kısmen Yıpranmış
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine kurşunkalemle yapılmış eserde dikey biçimde, yarım boy olarak, sarıklı bir hoca resmedilmiştir. Hoca başında sarıklı fesi, gözünde gözlüğü, bıyıklı, sakallı, kısa saçlı, orta yaşlı biri olarak; göğüs hizasında, yarım boy biçimde verilmiştir. Kıyafeti ise gömlek ve cekettir. Yönünü hafifçe sağa doğru çevirmiş bakışları da aynı yöne çevrilmiştir. Eserin alt kısmından ufak bir parçası kopmuş ve kısmen zarara uğramıştır. Buna rağmen eser oldukça gerçekçi ve başarılı bir ifadeye sahiptir. Eserin yine sol alt köşesinde Hasan Rıza'nın imzası ve 1325 tarihi dikkat çeken unsurlardır. (Bkz. Fot. No: 16)

Gözlem No	: 10
Fotoğraf No	: 17
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Kadın Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Librairie de Pera Müzayede Evi
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: Bilinmiyor
Eserin Boyutları	: 81x65 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Siyah, sepya, mor
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Kısmen yıpranmış
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi : Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, koyu renkli, mor bir zemin önünde, yarım boy olarak resmedilmiş bir kadın portresi görülmektedir. (Fot.17) ⁽⁷⁰⁾

Orta yaşlı ve hafif kilolu olan kadın; siyah topuz saçlı, başında siyah küçük oval bir şapka, koyu mor renkli, kolları tülден, yakası süslemeli oldukça gösterişli bir elbise ile ancak yüzünde durgun donuk bir ifade biçimiyle resmedilmiştir. Figür oldukça gerçekçi bir biçimde resmedilmiştir.

⁽⁷⁰⁾ Gündüz, 2006: 156.

Gözlem No	: 11
Fotoğraf No	: 18
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Erkek Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Librairie de Pera Müzayede Evi
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: Bilinmiyor
Eserin Boyutları	: 81x65 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mor, siyah, beyaz, sepya, kahverengi, kırmızı
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Kısmen Yıpranmış
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, koyu renkli, mor bir zemin önünde, yarım boy olarak resmedilmiş bir erkek portresi görülmektedir. (Fot.18) ⁽⁷¹⁾ Orta yaşın biraz üzerinde ve zayıfça olan erkek figürü, yüzünde ciddi bir ifade bulunan, kısa kahverengi saçlı, saçlarını yana taramış; uzun, kahverengi bıyıklı, beyaz gömleklî, papyonlu ve siyah ceketli olarak resmedilmiştir. Ceketinin yakasında üç adet madalyon dikkat çekmektedir. Figür yönünü sağ tarafa doğru dönmüş ve bakışları da aynı yönde ve ileriye çevrilmiştir. Portre göğüs hizasının biraz aşağısından yapılmış olduğu için ellerin de az bir kısmı görülebilmektedir. Resme koyu bir renk hâkimdir. Işık sağ yönden tam figür üzerine yönlendirilmiş, dikkat figür üzerinde toplanmak istenmiştir. Oldukça başarılı ve gerçekçi bir biçimde işlenmiştir.

⁽⁷¹⁾ Gündüz, 2006: 158.

Gözlem No	: 12
Fotoğraf No	: 19
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Üniformalı Bir Erkek Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Naci Terzi Koleksiyonu
Eserin Tarihi	: 1318 (1900)
Envanter No	: Bilinmiyor
Eserin Boyutları	: 67x57 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Bordo, kırmızı, lacivert, sarı, sepya, kahverengi
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Bilinmiyor
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, kahverengi bir fon önünde, yarım boy olarak, üniformalı bir erkek portresi resmedilmiştir. Başında bordo renkli bir fes vardır. Üzerinde ise kırmızı yakalı, ön sağ ve sol yanlarında sarı renkli düğmelerin yer aldığı, omuzu sarı renk apoletli bir üniforma vardır. Üniformanın ön kısmındaki çeşitli arma ve madalyalar ise dikkat çekicidir. Eserdeki erkek figürü kısa kahverengi saçlı, kahverengi bıyıklı, orta yaşlı bir biçimde resmedilmiştir. Vücudu hafifçe sola doğru yönelmiş, bakışları da aynı şekilde sol tarafa doğru çevrilmiştir. Işık sağ cepheden figürün yüzü üzerinden verilerek dikkat buraya çekilmek istenmiştir. Oldukça gerçekçi bir görünüme sahiptir. (Fot.19) ⁽⁷²⁾

⁽⁷²⁾ Gündüz, 2006: 154.

Gözlem No	: 13
Fotoğraf No	: 20
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Sultan IV. Murat Portresi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Maçka Mezat A.Ş.
Eserin Tarihi	: 1896
Envanter No	: Bilinmiyor
Eserin Boyutları	: 76x60 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Beyaz, kırmızı, sarı, sepya, yeşil, gri, mavi, siyah
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Kısmen Yıpranmış
Kompozisyon	: İki Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Bilinmiyor

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, Sultan IV. Murat şaha kalkmış atının üzerinde resmedilmiştir. (Fot. 20) ⁽⁷³⁾ Beyaz renkli, oldukça hırçın görünümdeki at; ön ayaklarını havaya kaldırarak şahlanmış, arka ayaklarından sağ taraftakini ileri doğru atmış dengesini sağlamaktadır. Çeşitli taş parçalarının da yer aldığı, hafif yüksekçe toprak bir zemin üzerinde durmaktadır. Atın üzerinde sarı renkli, süslemeli, püsküllü at koşum takımları dikkat çekmektedir. At sağ cepheden resmedilmiştir. Sultan IV. Murat da yönünü sağ tarafa doğru çevirmiş; atın üzerinde, sol eliyle atın ipini, sağ eliyle de kılıcını tutmaktadır. Orta yaşta, sakallı, bıyıklı, ciddi bir görünümde dir. Başında sorguçlu beyaz renkli bir kavuğu, üzerinde kolları yeşil renkli bir giysi ve beyaz kürk yakalı kırmızı kaftanı vardır. Arkada ise bulutların kapladığı mavi bir zemin yer almaktadır. Resim öyle canlı öyle gerçekçi bir görünümde dir ki atın kasları, kuyruğu ve yelelerinin hareketi, sultanın üzerindeki kıyafetin kumaş kıvrımları bize bunu ispatlar doğrultudadır.

⁽⁷³⁾ Gündüz, 2006: 142.

Gözlem No	: 14
Fotoğraf No	: 21
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Sultan III. Selim Portresi
Bulunduğu Yer	: Topkapı Sarayı Müzesi
Eserin Tarihi	: 20. yüzyıl başları
Envanter No	: 17/57
Eserin Boyutları	: 96x73 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Siyah, beyaz, kırmızı, sarı, sepya, kahverengi
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, Sultan 3. Selim'in portresi resmedilmiştir. (Fot.21) ⁽⁷⁴⁾ Sultan 3. Selim basamaklarla çıkılan tahtında oturmuş, ellerini dizleri üzerine koymuştur. Sağ ayağını ise hafifçe ileri atmıştır. Taht; ince dört adet sütunun taşıdığı, üzerinde Osmanlı arması biçiminde bir rozetle süslü kısımla örtülüdür. ⁽⁷⁵⁾ Sultan Selim'in siyah üzerine kolları ve yakası beyaz renkli bir kaftanı, başında sorguçlu beyaz renkli kavuğu vardır. Kaftanının içinden çıkmış olan hançerinin sapı dikkat çekmektedir. Sakallı, bıyıklı ve orta yaşlı bir görünümündedir. Yüzünde oldukça duru, masumane bir ifade vardır. Yönünü hafifçe sola doğru dönmüş ve izleyiciyle göz göze gelmiştir. Oturduğu tahtın arka kısmında sağda ve solda olmak üzere bir kaideye oturmuş sütun ve odanın duvarlarının bir kısmı görülmektedir. Yerdeki halı ise kırmızı rengi, geometrik ve baklava dilimli deseni; ortasından geçmekte olan sarı renkli şeridi ile koyu rengin hâkim olduğu esere aydınlık kazandırmaktadır.

Harbiye Askeri Müze'de 436 envanter numarasıyla sergilenen Garabet Yazmacıyan tarafından 1906 yılında, tuval üzerine yağlıboya olarak yapılmış olan, 93x64 Cm. ölçülerindeki 'Sultan III. Selim Portresi' Hasan Rıza'nın bu portresiyle sadece isim olarak değil konu, teknik, kompozisyon, malzeme gibi konularda da büyük benzerlikler göstermektedir. ⁽⁷⁶⁾ (Bkz. Fot. No:22) ⁽⁷⁷⁾

⁽⁷⁴⁾ Gündüz, 2006: 144.

⁽⁷⁵⁾ Gündüz, 2006: 145.

⁽⁷⁶⁾ Gündüz, 2006: 145.

⁽⁷⁷⁾ *Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, 2001: 43.

Gözlem No	: 15
Fotoğraf No	: 23
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Ressam Kaymakam Halim'in Portresi
Bulunduğu Yer	: Bilinmiyor
Eserin Tarihi	: 1908
Envanter No	: Bilinmiyor
Eserin Boyutları	: 100x70 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Sepya, kahverengi, siyah, kırmızı, sarı, mor, yeşil, beyaz
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: Bilinmiyor
Kompozisyon	: Tek Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde dikey biçimde, kahverengi bir fon önünde Kaymakam Halim'in portresi resmedilmiştir. (Fot.23) ⁽⁷⁸⁾ Ressam Kaymakam Halim Bey; genç, kısa siyah saçlı, ince bıyıklı, üzerinde yalnızca boyun kısmından tek düğmesi ilikli diğer düğmelerinin açık olduğu üniforma, altında da koyu renkli bir pantolon giymiş olarak görülmektedir. Ressam Halim oturur vaziyette ve resim yapmaya hazır bir şekilde görülmektedir. Yönünü hafifçe sağ tarafa doğru dönmüş, bakışları da yine o yönde bulunmaktadır. Tüm dikkatini yaptığı resme vermiş, ciddi bir ifadesi vardır. Sağ kolunu hafif bir şekilde bükmüş ve yine sağ eliyle fırçasını tutmaktadır. Sol elinde ise üzerinde beyaz, kırmızı, sarı, mor gibi renklerin yer aldığı palet ve birbirine paralel birkaç fırça yer almaktadır. Eserin sağ alt kısmında Hasan Rıza imzası görülebilmektedir. Işık esere sağ taraftan; Ressam Halim'in yönünü dönmüş olduğu taraftan gelmekte ve de resme bir derinlik kazandırmaktadır.

Ressam Halim hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; Hasan Rıza'nın Edirne'de oluşturduğu sanat ortamında bulunmuş, onun öğrencisi olmuş ve ondan resim alanında büyük yararlar sağlamış olan bir ressamdır. Aynı zamanda kendisi kaymakamlık görevi de yapmıştır. Peyzaj çalışmaları çoğunlukta olmakla beraber natürmortları da vardır. Eserlerinde Halil Paşa ve Hoca Rıza Bey'in etkileri görülmektedir. Natürmortlarında Halil Paşa'nın, manzaralarında ise Hoca Rıza'nın etkileri varsa da şahsına mahsus bir üslubu söz konusudur. Ressam Halim 1908 yılında mektepten mülazım olarak çıkmış, Edirne'ye gönderilmiştir. Burada Edirne Sanayi Mektebi müdürü Hasan Rıza ile tanışmış ve kendisinden faydalanmıştır. 1909 yılında ressam Mülazım Şerif, ressam Hayri Çizel ile beraber Kaleiçi'nde, Edirne kapısı civarında bir resim sergisi açarak orada kendi resimlerini teşhir etmiştir. Genel seferberlikte Pendik'teki İhtiyat zabıt talimgâh kumandanı Alman (Rabe)'nin muavini iken kumandanla birlikte bir ara Almanya'ya gitmesi onun sanatı üzerinde güzel bir yenilik meydana getirmiştir. Ressam Halim bulunduğu memuriyetlerde dürüstlüğü, titizliği ile herkesin takdirini ve sevgisini kazanmıştır. Ressam 1937 yılında hastalanarak vefat etmiştir.

⁽⁷⁸⁾ Gündüz, 2006: 162.

B. SAVAŞ RESİMLERİ

Gözlem No	: 16
Fotoğraf No	: 24
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi
Bulunduğu Yer	: Edirne Belediye Başkanlığı
Eserin Tarihi	: 1321 (1903)
Envanter No	: Yok
Eserin Boyutları	: 97x147 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Sepya, mavi, kırmızı, beyaz, gri
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: Kısmen yıpranmış
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde yatay biçimde, Osmanlıların sallarla Rumeli'ye geçişi sahnesi resmedilmiştir.

Bir mehtaplı gecede Gelibolu Kalesi ve karşısında Anadolu Yakası ortasında iki sandalın çektiği iki büyük sal üzerinde 50 kadar mücahidin durgun ve bulutlu bir havada geçişleri görülüyor. ⁽⁷⁹⁾

Resmin arka planında yoğun bulutların arasındaki parlayan ay ışığı, gece manzarası oluşturmuştur. Ön planda Osmanlı askerlerinin Rumeli'ye geçiş sahnesi yer almaktadır. ⁽⁸⁰⁾

Eser oldukça gerçekçi ve başarılı bir biçimde resmedilmiştir öyle ki izleyicide tıpkı bir fotoğraf karesi izlenimi uyandırmaktadır. Mehtaplı bir gecede, ay ışığında oldukça kalabalık olarak Osmanlı askerlerinin; ellerinde bayraklar, mızraklar, kılıçlarla ve küreklerle; başlarında sarıklarla o dönem giysileri içerisinde dingin bir deniz üzerinde sallarla geçişi görülmektedir.

⁽⁷⁹⁾ Ünver, 1970: 15.

⁽⁸⁰⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 282.

Gözlem No	: 17
Fotoğraf No	: 25
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 1316 (1898)
Envanter No	: 588
Eserin Boyutları	: 80x150 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, sepya, gri, kırmızı, sarı, yeşil, beyaz, kahverengi
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde yatay biçimde, Osmanlıların -1353 yılındaki bir olay- sallarla Rumeli'ye geçişi sahnesi resmedilmiştir. Eserde oldukça geniş bir gökyüzü görüntüsü vardır. Gökyüzü bulutlarla kaplıdır ve bulutlar sol tarafa, Osmanlı askerlerinin gittiği yöne doğru kararmış, sağ kısımda daha açıktır. Resmin sol tarafında tepeler ve bu tepelerin hemen ön kısmında da bir kale vardır. Denizde ise oldukça kalabalık bir şekilde sallarla ve sandallarla Osmanlı ordusu askerleri görülmektedir. İki sandalın çektiği iki büyük sal üzerinde askerler ellerinde bayraklar, mızraklarla resimlendirilmişlerdir. Başlarında sarıkları ve giysileriyle o dönemi yansıtmaktadırlar. Eser bazı kaynaklarda Hasan Zavari'ye ait olarak gösterilmektedir oysa Hasan Rıza'nın Edirne Belediye Başkanlığı Binasında bulunan 97x147 Cm. ölçülerindeki resmi ile (Bkz. Fot. No: 24) konu, teknik, üslup, malzeme bakımından büyük benzerlikler göstermektedir. Ayrıca Askeri Müze Resim Koleksiyonu Kataloğu'nda (2001) da Hasan Rıza'ya ait olarak gösterilmiştir, Hasan Rıza'nın üslubunu ve tarzını yansıtmaktadır bu nedenle Hasan Rıza'ya ait olduğu düşünülmektedir.

Gözlem No	: 18
Fotoğraf No	: 26
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi
Bulunduğu Yer	: Edirne Belediye Başkanlığı
Eserin Tarihi	: 1312 (1896)
Envanter No	: Yok
Eserin Boyutları	: 92x148 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	:Sepya, kırmızı, gri, mavi, siyah, yeşil, kahverengi, beyaz, sarı
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: Kısmen Yıpranmış
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde yatay biçimde, Fatih Sultan Mehmet'in, askerleriyle gemileri karadan İstanbul'un fethi için Haliç'e indirmesi sahnesi resimlenmiştir.

Arka planda İstanbul tepeleri, ön planda atının üzerinde Fatih Sultan Mehmet ve çevresinde ulema sınıfı ve yeniçeri erleri görülmektedir. Eserin sağ ön planında karaya yanaşmakta olan gemiler resmedilmiştir. ⁽⁸¹⁾

Resmin sol kısmında toprak parçası üzerinde önde, ortada beyaz atı üzerinde; başında beyaz, sorguçlu kavuğu, yeşil giysisi ve beyaz kürk yakalı kaftanıyla Fatih Sultan Mehmet yer almaktadır. Sultan sakallı olarak, yüzünde ciddi ve güçlü bir ifade ile resmedilmiştir. Sultanın sağ tarafına ve arka tarafına doğru oldukça kalabalık bir biçimde; ellerinde kılıçları, mızrakları ile üniformalı askerler; sarıklı ve dönem kıyafetleri içinde oldukça gerçekçi görünümde verilmiş olan yaşlı, ak sakallı hocalar resimlenmiştir.

Ayrıca kırmızı renkli bir bayrak da bu bölümde dikkat çeken unsurlar arasındadır. Sol tarafında ise yine ak sakallı, beyaz sarıklı, cübbeli, yaşlı bir hoca yönünü sultana dönmüş vaziyette, hemen yanında da üniformaları içerisinde iki yeniçeri askeri görülmektedir. İşte bu noktada ressam Hasan Rıza kendisini zırhlı bir elbise ile yaptığı zamanki portresini ilave etmiştir. ⁽⁸²⁾ Yani padişahın etrafındaki bu askerlerden birisi Hasan Rıza olmalıdır. Onların hemen yanında ise atı üzerinde, kırmızı şalvarlı, üniformalı bir asker görülmektedir. Eserin sol arka kısmında ise Haliç'in tepeleri ve ayrıca bu tepenin üzerindeki yoldan gemilerin Haliç'e indirilmek üzere yürütüldüğü görülmektedir. Tepenin üzerinde üç adet gemi ilerletilmektedir. Birisi uzakta olduğu için küçük olarak gözükmekte yolun başında yer almakta, diğeri daha yakın, üçüncüsü ise indirilmeye yakın olduğu için daha büyük olarak görülmektedir. Dördüncü gemi ise denize indirilmiştir. Geminin önünde yer alan kalabalık asker grubu gemiyi denize indirmekle görevlidirler ve çalışmaktadırlar.

⁽⁸¹⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 282.

⁽⁸²⁾ Ünver, 1970: 16.

Resmin sağ kısmında ise deniz ve denizdeki büyük direkli gemiler yer almaktadır. Sultan Fatih eserin sağ ön planında denizde yer alan, içinde askerlerin bulunduğu, perde ile örtülü, üzerinde bayrak dalgalanan Baltaoğlu Süleyman Bey'in sandalına ⁽⁸³⁾ doğru yönelmiş o yönde durmaktadır. Sağ elini kaldırmış işaret etmekte, Baltaoğlu Süleyman Bey'i azarlamaktadır.

İncelediğimiz bu eser, İstanbul Deniz Müzesi koleksiyonunda yer alan, Hasan Rıza imzalı, tarama tekniğiyle yapılmış, AA-0515 envanter numaralı resimle isim, konu, kompozisyon, üslup gibi yönlerden büyük benzerlikler göstermektedir. (Bkz. Fot. No: 27)

Ayrıca İstanbul Harbiye Askeri Müze'de aynı ismi taşıyan, 11110 envanter numaralı, 67x91 Cm. ölçülerindeki anonim tablo da Hasan Rıza'ya ait olan bu tablolarla konunun işlenişi, kompozisyon, üslup olarak çok ciddi benzerlikler göstermektedir. Bu eser farklı olarak daha renkli bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. (Bkz. Fot. No: 28)
Eser tek tek en ince ayrıntıya dek işlenmiş, oldukça gerçekçi ve başarılı bir çalışmadır.

⁽⁸³⁾ Ünver, 1970: 16.

Gözlem No	: 19
Fotoğraf No	: 27
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Deniz Müzesi
Eserin Tarihi	: 1316 (1898)
Envanter No	: AA-0515
Eserin Boyutları	: 44,5x63 Cm.
Kullanılan Teknik	: Tarama
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Çini Mürekkebi
Kullanılan Renk	: Sepya
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine çini tarama tekniğinde yapılmış eserde yatay biçimde, Fatih Sultan Mehmet'in, askerleriyle gemileri karadan İstanbul'un fethi için Haliç'e indirmesi sahnesi resimlenmiştir. Arka planda İstanbul tepeleri, ön planda atının üzerinde Fatih Sultan Mehmet ve çevresinde ulema sınıfı ve yeniçeri erleri görülmektedir. Eserin sağ ön planında karaya yanaşmakta olan gemiler resmedilmiştir.

Resmin sol kısmında toprak parçası üzerinde önde, ortada beyaz atı üzerinde; başında sorguçlu kavuğu, giysisi ve beyaz kürk yakalı kaftanıyla Fatih Sultan Mehmet yer almaktadır. Sultan sakallı olarak, yüzünde ciddi ve güçlü bir ifade ile resmedilmiştir. Sultanın sağ tarafına ve arka tarafına doğru oldukça kalabalık bir biçimde; ellerinde kılıçları, mızrakları ile üniformalı askerler; sarıklı ve dönem kıyafetleri içinde oldukça gerçekçi görünümde verilmiş olan yaşlı, ak sakallı hocalar resimlenmiştir. Ayrıca bir bayrak ta bu bölümde dikkat çeken unsurlar arasındadır. Sol tarafında ise yine ak sakallı, beyaz sarıklı, cübbeli, yaşlı bir hoca yönünü sultana dönmüş vaziyette, hemen yanında da üniformaları içerisinde iki yeniçeri askeri görülmektedir. Buraya ressam Hasan Rıza kendisini zırhlı bir elbise ile yaptığı zamanki portresini ilave etmiştir. Yani padişahın etrafındaki bu askerlerden birisi Hasan Rıza olmalıdır. Onların hemen yanında ise atı üzerinde, şalvarlı, üniformalı bir asker görülmektedir. Eserin sol arka kısmında ise Haliç'in tepeleri ve ayrıca bu tepenin üzerindeki yoldan gemilerin Haliç'e indirilmek üzere yürütüldüğü görülmektedir. Tepenin üzerinde üç adet gemi ilerletilmektedir. Birisi çok ileride, yolun başında; tepenin üzerinde olduğu için küçük olarak gözükmekte, diğeri daha yakın, üçüncüsü ise daha büyük olarak görülmektedir. Dördüncü gemi ise denize indirilmiştir. Geminin önünde yer alan kalabalık asker grubu gemiyi denize indirmekle görevlidirler ve çalışmaktadırlar. Resmin sağ kısmında ise deniz ve denizdeki büyük direkli gemiler yer almaktadır. Sultan Fatih eserin sağ ön planında denizde yer alan, içinde askerlerin bulunduğu, üzeri perdeyle örtülü, bayrak dalgalanan Baltaoğlu Süleyman Bey'in sandalına doğru yönelmiş o yönde durmaktadır. Sağ elini kaldırmış işaret etmekte, Baltaoğlu Süleyman Bey'i azarlamaktadır. Eser tek tek en ince ayrıntıya dek işlenmiş oldukça gerçekçi ve başarılı bir çalışmadır.

Gözlem No	: 20
Fotoğraf No	: 29
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Deniz Müzesi
Eserin Tarihi	: 1312–1314 (1896–1898)
Envanter No	: AA–0516
Eserin Boyutları	: 48x63 Cm.
Kullanılan Teknik	: Tarama
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Çini Mürekkebi
Kullanılan Renk	: Sepya
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine çini tarama tekniğinde yapılmış eserde dikey biçimde, Fatih Sultan Mehmet atının üzerinde sur kapısından İstanbul'a girerken görülmektedir. ⁽⁸⁴⁾

Resmin ana ekseninde sol ayağı havada olan, beyaz at üzerinde Fatih Sultan Mehmet bu kez diğer kompozisyonlarda olduğundan farklı olarak kaftanı ve kavuğuyla değil metal, zırlı, daha farklı bir kıyafet ve başlıkla karşımıza çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in atı taşa benzer ve yüksekçe bir zemin üzerinde durmaktadır.

Resmin ön kısmında yerlerde, sağda ölmüş bir at yanında, ölmüş Bizanslı askerler ve yerlere saçılmış kılıç, kalkan gibi savaş aletleri görülmektedir. Sultan Fatih şehre kemerli bir sur kapısından girmiştir. Etrafında ise, sağ tarafında ak sakallı, sarıklı, cübbeli, elinde bir balta tutmakta olan bir hoca onun hemen yanındaysa tarih kitaplarında İstanbul'un fethi konusunda bahsi geçmeyen; zenci, üniformalı, bir elinde kılıcı diğer elinde kalkanı, belinde ise hançeri olan ilginç bir asker figürü yer almaktadır. Ressamın zenci bir asker resmetmesi onun İtalya'da kaldığı dönemin etkileri olabilir. Büyük bir olasılıkla bu kompozisyonun kaynağını oluşturan J.J. Benjamin Constant'ın "Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453'te İstanbul'a Girişi" adlı eserinde yer alan zenci asker figürünü Hasan Rıza'da aynı biçimde eserinde kullanmıştır. Yurtdışında kaldığı dönemde Constant'ın bu eserini bir kaynaktan görmüş ve ondan etkilenmiş olabilir. ⁽⁸⁵⁾ Zenci askerin hemen arkasındaysa elinde mızrak olan, üniformalı bir asker yer almaktadır. Bu asker ve ak sakallı hocalar grubu arkaya doğru kalabalık bir şekilde devam etmektedir. Askerler ellerinde mızraklar, sancaklar, bayraklar taşımaktadırlar. Sultanın hemen sol tarafında atının sol ön bacağı yanında ise; elinde tüfeği ve yeniçeri kıyafeti içerisinde, bıyıklı, iri yarı bir asker; oldukça dik ve ciddi bir duruş içerisinde resmedilmiştir ki bu Hasan Rıza'nın ta kendisidir. Kendisini Fatih Sultan Mehmet'in maiyetinde bir asker olarak resmetmiştir. Bu suretle kendisini 'Nimelceş' "Mutlu asker"lerden saymaktadır. ⁽⁸⁶⁾

⁽⁸⁴⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 277.

⁽⁸⁵⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 286.

⁽⁸⁶⁾ Ünver, 1970: 16.

Onun yanında da elinde oklar tutan ve kolunda da kalkanını taşıyan bir asker eserin ön planında dikkat çeken unsurlardır. Asker ve hocalar grubu yine arka tarafa doğru kalabalık bir biçimde devam etmektedir. Padişahın arka tarafındaki Osmanlı bayrakları da eserde oldukça dikkat çeken unsurlardır. Bayraklardan birisinde, iki sıra olarak “Lailahe İllallah Muhammed Resulullah” diğ erinde ise, “İnna Fetahnaleke Fethan Mübina ve Yensurekallahü Nasren Aziza” yazılıdır. ⁽⁸⁷⁾ Oldukça kalabalık bir kompozisyona sahip bu eserde ressam figürleri tek tek en ince ayrıntılarına dek giysilerdeki detaylara, yüzlerdeki ifadelere varıncaya kadar resmetmiş, hiçbir ayrıntıdan kaçınmamıştır.

Süheyl Ünver ‘Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri’ adlı kitabında Hasan Rıza’nın Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’a Girişi’ isimli eserinden dört adet olduğunu söylemektedir. ⁽⁸⁸⁾ Ancak yaptığımız çalışmalar sonucunda diğ er örneklere dair herhangi bir şey bulamadık. Yalnız aynı kompozisyonun yer aldığı, benzer resimlerin; farklı, yabancı ressam tarafından resimlenmiş olduğu görülmüştür ki bunlar; Fausto Zonaro’nun 75,5x98 Cm. ölçülerinde, 1908 tarihli, tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış resmi, (Bkz. Fot. No: 30) Jean Joseph Benjamin Constant’ın 1876 tarihli, ölçüleri bilinmeyen, Musee des Augustins, Toulouse/ Fransa’da yer alan, tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış, “Fatih Sultan Mehmet’in 29 Mayıs 1453’te İstanbul’a Girişi” isimli eseridir. (Bkz. Fot. No: 31) Ayrıca Sultan Abdülaziz’in davetlisi olarak 1865’te İstanbul’a gelen Leh ressam Stanislaw von Chelebowski’nin “Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u Fethi” adlı yaklaşık 1874- 1884 yılları arasında yapılmış, Cracow Ulusal Müzesi’nde yer alan figürler ve genel kompozisyon havası az da olsa Hasan Rıza ve Zonaro’nun eserlerinde varlığını hissettirmektedir. ⁽⁸⁹⁾

⁽⁸⁷⁾ Ünver, 1970: 16.

⁽⁸⁸⁾ Ünver, 1970: 17.

⁽⁸⁹⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 287.

Süheyl Ünver'in kitabından Hasan Rıza'ya ait olan "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi" tabloları sıralanacak olursa:

1) Deniz Müzesi'nde (Günümüzde de aynı yerde bulunmaktadır) Çini tarama tekniğinde yapılmış.

2) Edirne Belediye Başkanlığı'nda (Kayıp)

3) Ünver'in aktardığına göre Hasan Rıza'nın yakın akrabasının (Hemşiresi torunu Dr. Sait Sağlam'ın) evinde henüz tamamlanmamış bir durumda bulunuyordu. (Ünver, imzasız ve 100x190 Cm. ölçülerinde olduğunu bildiriyor. Ancak bu yapıttan bir iz yoktur.)

4) Edirne kuşatması sonrası Mehmet Ali Laga tarafından çerçevesinden kesilerek Haluk Şehsuvaroğlu'nun Topkapı Sarayı Müzesi müdürlüğü sırasında bu müzenin koleksiyonuna katılmıştır. (Ünver ne imzası ne de boyutlarına ilişkin bilgi vermemiştir. Böyle bir yapıta da ulaşılammıştır.)

5) Ünver'in kitabında aktardığına göre Edirne Müşiriyet (Komuta) (Günümüzde Orduevi olan) Dairesi'nde bulunduğu; ancak emekli Binbaşı Alâeddin Arıman'ın Ünver'e aktardığına göre bu tablonun Edirne'nin Bulgar istilası sırasında kaybolduğu, bir olasılıkla da İstanbul'a götürüldüğü ve nerede bulunduğu bilinmemektedir. Ünver imza ve boyutlarına ilişkin bilgi vermemiştir. ⁽⁹⁰⁾

Hasan Rıza'nın yakın akrabasında olan örneğe ilişkin bilgi zaten Ünver'in tanıklığından ibaretti. Edirne Belediye Binası'nda yer alan örneğin ise uzun zaman önce kaybolduğu bilinmektedir. Ancak Ümit Beyazoğlu 'Tarih ve Toplum Dergisi'nde yazdığı makalesinde Hasan Rıza'nın kayıp olduğu söylenen "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi" adlı 125x151 Cm. ölçülerindeki taval üzerine yağlıboya bir örneğinin bir müzayede kuruluşu tarafından satıldığını bildirmektedir. Ancak bu örneğin hangisi olduğu hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. ⁽⁹¹⁾

⁽⁹⁰⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 281.

⁽⁹¹⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 281.

Bu noktada bu tablolar ve ressamaları ile ilgili kısaca çeşitli bilgiler verecek olursak; Hasan Rıza ve Fausto Zonaro'nun İstanbul'un fethine ilişkin tablolarındaki benzerlikler yanısıra, yaşam öykülerindeki benzerlikler de dikkat çeker. İki sanatçı birbirine çok yakın yıllarda doğmuştur. Hasan Rıza 1858, Zonaro 1854'te dünyaya gelmiştir. İkisinin de resme ilgisi henüz ilk eğitimleri sırasında yoğunlaşmıştır. Hasan Rıza Osmanlı-Rus Savaşı'na bir İtalyan ressamın yardımcısı olarak katılırken, Zonaro'da 1878'de askere yazılmıştır. Hasan Rıza yaklaşık olarak 1879/80–1891 yılları arasında on yıl İtalya'da sonra Mısır'da sanat eğitimi alırken, Zonaro'da aynı yıllarda Venedik, Napoli, Padova, Torino, Roma, Milano, Paris kentlerinde resim yaparak çalışmıştır. Hasan Rıza yurda dönüp Edirne'ye yerleşerek Numune-i Terakki Mektebi'nde hocalık yapmaya başlarken, Zonaro'da eşiyile İstanbul'a gelmiştir. 1896 yılında saray baş ressamlığına yükselen Zonaro, 1911 yılında sınır dışı edilmiş, Hasan Rıza da 1913 yılında şehit olarak hayata veda etmiştir.⁽⁹²⁾

Hasan Rıza ile Zonaro'nun İstanbul'un fethine ilişkin benzer tabloları üç tanedir. Bunlar: “Fatih Sultan Mehmet'in Topkapı'dan İstanbul'a Girişi”, “İstanbul'un Kuşatılmasında Fatih Sultan Mehmet'in Gemilerin Karadan Yürütülmesine Nezareti” ve “Fatih Sultan Mehmet'in Ordusuyla Edirne'den İstanbul'a Yürüyüşü” adlı eserlerdir.

İlk olarak “Fatih Sultan Mehmet'in Topkapı'dan İstanbul'a Girişi” adlı kompozisyon ele alınırsa; Hasan Rıza ve Zonaro tarafından gerçekleştirilen kompozisyonlar ufak bazı ayrıntılar dışında neredeyse tıpa tıp birbirinin aynısıdır. Her iki ressam da kendisini Fatih Sultan Mehmet'in atının yanında ona eşlik eden bir asker olarak kompozisyona katmışlardır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişini aktaran Eski Türkçe ya da değişik batı dillerinde yazılan tarih kitapları, olayı resim yoluyla canlandırmak isteyen ressamların başvuru kaynağı olmuştur. Bu yazılı anlatımların görsel bir ikonografiye dönüşmesi aşamasında her sanatçı kendi anlayışı doğrultusunda çeşitli bilgiler ve belgeler kullanmakta, araştırmalar ve etütler yapmaktadır.⁽⁹³⁾

⁽⁹²⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 277.

⁽⁹³⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 283.

Bunun sonucunda da kendi sanatsal anlayışlarını yansıtan birbirinden farklı ya da etkileşimden dolayı bazı benzerlikleri olabilen eserler meydana getirmektedirler.

Hasan Rıza ve Fausto Zonaro'nun "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi" isimli eserlerinin kompozisyonunun çıkış noktası, daha evvel yapılmış olan Jean Joseph Benjamin Constan'ın yine aynı "Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453'te İstanbul'a Girişi" adlı eseridir. Bu Fransız ressamın hayatına da kısaca bir göz atacak olursak; 1845–1902 tarihleri arasında yaşayan J.J Benjamin Constant, Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda Alexandre Cabanel'in öğrencisi olmuştur. 1870 yılındaki Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra eğitimini yarım bırakarak İspanya'da Madrid, Toledo, Cordoba ve Granada'ya sonra da Fas'a gitti. 1883 yılında yeniden okula döndü ve Cabanel ile çalışmaya başladı. Beş yıl sonra da Academie Julian'e atandı. Bu dönemde birçok Amerikalı ve Kanadalı ressamı etkiledi. Oryantalist konulu çalışmalarıyla ünlendi. Resmi kurumlarda portre ressamlığı ve de Bizans tarihine ilişkin resimler yaptı.

Benjamin Constant'ın "Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453'te İstanbul'a Girişi" adlı eseri 1876 tarihli olması sebebiyle örnekler arasında en eskisi olarak görülmektedir. ⁽⁹⁴⁾ Hasan Rıza'nın çalışması 1898 tarihli, Zonaro'nun ise 1903 tarihlidir.

İstanbul'un Fethi gibi tarihe mal olmuş bir konuyu resimlemek kolay değildir. Sanatçının, dönemin kılık kıyafetinden; sosyal, siyasal ve askeri sistemin işleyişine, mekânların seçimine kadar birçok konuda ayrıntılı bir araştırma yapması gereklidir. Bu açıdan bakılınca gerek Hasan Rıza gerekse Zonaro, Constant'a göre daha şanslı durumdadırlar. Hasan Rıza asker ve ressam olarak her türlü bilgi ve belgeye ulaşma sansına sahipti. Zonaro'da uzun süre yaşamış olduğu ülkenin saray baş ressamlığına kadar yükselmişti. Ancak Constant tüm bu olanaklardan yoksun olarak bu kompozisyonu yapmıştır. ⁽⁹⁵⁾

Ancak Benjamin Constant güçlü bir resimsel alt yapıya sahipti. Eksik olan şeyler ise; konuya, mekâna ve Osmanlıyı temsil eden figürlere uzak olmasıydı.

⁽⁹⁴⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 282.

⁽⁹⁵⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 285.

Bunu figürlerin oryantal bir anlayışla ele alınmasında, Osmanlı kaynaklarında büyük zaferlerde komutanların, padişahların bindiği atların beyaz olması gerektiği halde burada siyah bir atın kullanılmasında, bayraklarda da ayetlerin yer almamasında fark edebiliriz. Aynı zamanda Hasan Rıza ve Zonaro'da gurulu ama ağırbaşlı komutan olarak gösterilen Fatih Sultan Mehmet, Constant'ta abartılı bir biçimde verilmiştir. ⁽⁹⁶⁾ (Bkz. Fot. No: 31)

Sanat Dünyası içerisinde Fatih'in İstanbul'a Girişini resmeden tabloların benzerliklerinden dolayı bu konu üzerinde, hangi ressamın eserinin önce yapılmış olduğu, kimin kimden etkilenmiş olabildiği konusunda değişik görüşler yer almaktadır. Yoğun bir tartışma söz konusudur.

İstanbul'un fethi ile ilgili birçok ressamın çalışması bulunmaktadır.

⁽⁹⁶⁾ Gören, VII. Eyüp Sultan Sempozyumu: 286.

Gözlem No	: 21
Fotoğraf No	: 32
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: İstanbul'un Fethi İçin Edirne'den Hareket
Bulunduğu Yer	: İstanbul Deniz Müzesi
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: AA-1936
Eserin Boyutları	: 53x183 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Yeşil, mavi, gri, kırmızı, sarı, kahverengi, beyaz, sepya, siyah
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış, yatay, enine dikdörtgen resimde; Fatih'in İstanbul'un fethi için ordusuyla birlikte ilerlemesi anı resmedilmiştir.

Eni dar ve boyu iki metreyi bulan bu yağlıboya tabloda Fatih başta olmak üzere Edirne'den ordunun büyük bir topla yürüyüşü görülmektedir. Hasan Rıza Bey'in mükemmel bir eseridir. Yalnız Fatih beyaz atı üzerinde yaşlı bir görünümde. Bütün figüranlarda anatomi ve yüzleri çalışış çok önemli ve güzeldir. Edirne'de dökülüp İstanbul Muhasarasına getirilen muazzam topu pek çok çift öküzler çekmektedir. Kompozisyon ve renkler itibarıyla çok başarılı bir eserdir. ⁽⁹⁷⁾ Oldukça kalabalık kompozisyonun yer aldığı bir eserdir. Toprak bir zemin üzerinde resmin merkezinde Fatih Sultan Mehmet; beyaz kavuğu, yeşil giysisi, kırmızı kürk yakalı kaftanı ile sakallı ve olgun bir yaşta, beyaz atı üzerinde resimlenmiştir. (Bkz. Fot. No: 33)

Fatih'in İstanbul'u fethettiğinde yirmi bir yaşında olduğu düşünülürse bu tasvirde bir hata olduğu görülmektedir. Fatih'in atının iki yanında üniformalı askerler yer almaktadır. Fatih'in sol tarafında ise kahverengi atının üzerinde beyaz sarığı, yeşil cübbesiyle hocası Akşemseddin yer almaktadır. (Bkz. Fot. No: 34) ⁽⁹⁸⁾

Onun hemen arkasında ise Edirne'de dökülüp fetihde kullanılmak üzere İstanbul'a götürülen Balyemez topunu ⁽⁹⁹⁾ güçlkle çekmeye çalışan öküzler görülmektedir. Daha arka kısımda ise oldukça kalabalık bir şekilde asker grubu görülmektedir. Ancak o yöndeki asker topluluğu eserin sağında bulunan asker topluluğu kadar net olarak verilmemiştir. Yanlara ve arka kısımlara doğru ilerleyen ordu görüntüsü daha ileride yer aldığından, görüş açısından uzakta olduğundan flu olarak verilmekte detaylı bir biçimde verilmemektedir. Bunlar da esere derinlik katmaktadır. Görülenleri açıklamaya devam edersek; eserin sol uç noktasında kahverengi atları üzerinde ellerinde mızrakları ile üniformalı askerler yer almaktadır.

⁽⁹⁷⁾ Ünver, 1970: 15.

⁽⁹⁸⁾ Seyfi Başkan, (Eylül-Ekim 1999): Şehit Hasan Rıza, Osmanlı Savaşlarının Ressamı, *Türkiye'de Sanat*, s.50, Ş.52.

⁽⁹⁹⁾ Başkan, 1999: 52.

Sağda ise yine ellerinde mızrakları, sancakları, başlarında beyaz sarıkları, cepkenleri, şalvarları ⁽¹⁰⁰⁾ ile atları üzerinde askerler daha geri planda da yaya askerler yer almaktadır. Sultanın arkasında askerlerin elinde bulunan kırmızı renkli üzeri sarı yıldızla ayet yazılı bayrak ise bu alanda dikkat çekmektedir. (Bkz. Fot. No: 35) Eserin arka planında ise yeşil renkli tepeler görülmektedir.

Işık resmin merkezinde yer almaktadır. Arkadaki peyzaj görüntüsü, figürlerdeki detaylı işleyiş ve anatomi hâkimiyeti ile son derece başarılı bir çalışmadır.

Edindiğimiz bir bilgiye göre Ressam Hasan Rıza'ya ait olduğu söylenen, Sabancı Müzesi'nde yer aldığı belirtilen tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış, 100x192 Cm. ölçülerindeki "Savaş" isimli, 1903 tarihli eser bu resmin birebir benzeridir. Ancak müzede yaptığımız araştırmamız sonucunda böyle bir esere rastlayamadık. Özel bir koleksiyonda yer alıyor olabileceği düşünülebilmektedir. (Bkz. Fot. No: 36)

⁽¹⁰⁰⁾ Başkan, 1999: 52.

Gözlem No	: 22
Fotoğraf No	: 37
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Belgrad Meydan Muharebesi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 464
Eserin Boyutları	: 195x310 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	:Mavi, gri, beyaz, sarı, yeşil, siyah, kırmızı, lacivert, bordo, sepya, kahverengi
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, yatay biçimde, 1521 tarihli Belgrad Meydan Savaşı resmedilmiştir. Resmin sol kenarında bütün ihtişamı ile Belgrad Kalesi, kalenin önünde savaş anı resmedilmiş olup, arka fonda bulutlu mavi gökyüzü özenle işlenmiştir. Eserin orta planında kır at üzerinde, başında serpuşu, üzerinde kırmızı gömlek ve yeşil cepkeni ile yer alan Osmanlı askeri mızrağı ile savaşır durumdadır. Eserin ön planında ise, ölü ve yaralı askerler ile atlar yer almaktadır. ⁽¹⁰¹⁾

Resmin merkezinde çok hızlı bir şekilde koşmakta olan beyaz bir atın üzerinde elindeki mızrağı yerde yatan ve kendisine elindeki silahıyla ateş etmeye çalışan, yaralı düşmanına doğru uzatmış saplamaya çalışan, kırmızı giysili, yeşil yelekli, başlıklı bir asker görülmektedir. Ön planda ise yerde yatan ölü ve yaralı askerler ve atları yerlere saçılmış savaş aletleri ile savaşı tüm çarpıcılığıyla gözler önüne sermektedir. Daha arka planda ise ellerinde kılıçları ve silahları ile savaşmakta olan atlı askerler görülmektedir. Eserdeki figürlerin hareketleri öylesine canlı ve hareketlidir ki bize o anı oldukça gerçekçi ve akıcı bir biçimde yansıtmaktadır.

Geri planda ise resmin sağ kısmında üzerinde kırmızı, yeşil renkli bayrak dalgalanan; burçları ve surlarında kalabalık bir insan topluluğunun yer aldığı, Belgrad Kalesi ve hemen ardında da kubbesi ve minareleriyle bir cami silueti görülmektedir.

II. Mehmet döneminden beri alınmak istenmesine rağmen alınamayan Belgrad, Osmanlılar için Balkanlardan Avrupa'ya çıkışın kapısıdır. Bu yönden stratejik bir önemi vardır. Kanuni'nin hükümdar olmasının hemen sonrasında yaşanan bazı olayların da sebep olmasıyla Belgrad üzerine sefer düzenlenir. Civardaki bazı kalelerin alınmasından sonra Veziriazam Piri Mehmet Paşa'nın kuşattığı kale 1521 Ağustosunda ele geçirilir. Tarihte Belgrad'ın fethi bu şekilde gerçekleşmiştir. Ancak Hasan Rıza'nın tablosundaki anlatılanlar bu gerçeklerle pek uyuşmaz. Macarlardan ilk kez muhasara ile fethedilen bir kalede caminin olması düşünülemez. ⁽¹⁰²⁾

⁽¹⁰¹⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 271.

⁽¹⁰²⁾ Başkan, 1999: 54.

Resmin arka sol kısmında ise üzerinde yine askerlerin çok ufak bir şekilde resmedilmiş olduğu seçilen, tepe yer almaktadır. Savaşın şiddetinden dolayı yerde oluşan toz bulutları yükselerek göğe çıkmakta ve gri renkli bulutlarla birleşerek esere karamsar bir hava vermektedir. Ressam bu eserinde de anatomi bilgisinin güçlü olduğunu figürlerinin hareketi ve ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir.

Gözlem No	: 23
Fotoğraf No	: 38
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Mohaç Meydan Muharebesi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 342
Eserin Boyutları	: 113x135 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, kırmızı, beyaz, gri, sepya, yeşil, sarı, kahverengi
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, 29 Ağustos 1526 tarihinde Mohaç'ta, Türklerle Macarlar arasında meydana gelen ve Macaristan Krallığı'na son veren savaş Kanuni Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından gerçekleştirilmiştir. ⁽¹⁰³⁾

Konu olarak Mohaç Savaşı'nın işlendiği resmin arka planında bulutlu gökyüzü yer almaktadır. Ancak savaşın şiddeti öylesine gerçekçi bir biçimde verilmiştir ki bu da savaş alanında yerden kalkan toz bulutlarının gökyüzüne havalanarak kasvetli bir görünüm meydana getirmiş olmasından anlaşılabilir. Resmin sol arka kısmında tepeler görünmektedir. Hemen ön kısmında ise yerde yatan ölümler, yaralıları ve ellerinde tüfekler, silahlar, mızraklar ve kılıçlarla savaşan asker grubu görülmektedir. Ellerindeki tüfeklerle Osmanlı askerlerine ateş eden Macar askerleri görülmektedir. Resmin merkezinde ise dörtnala koşan beyaz bir at üzerinde elinde kılıcı, kırmızı renkli giysisi ve başında sarığıyla bir asker ve onun hemen arkasında da ellerinde mızraklar ve bayrakla yine dörtnala koşan atları üzerinde; sarıklı, cepkenli, şalvarlı askerler görülür.

⁽¹⁰³⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 272.

Gözlem No	: 24
Fotoğraf No	: 39
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Mohaç Meydan Muharebesi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 11477
Eserin Boyutları	: 112x175 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Kahverengi, mavi, gri, kırmızı, sarı, beyaz, sepya, siyah, yeşil
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde Mohaç Meydan Savaşı'ndan bir sahne resmedilmiştir. Askeri Müze'deki 113x135 Cm. ölçülerindeki aynı isimli eserle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. (Bkz. Fot. No: 38) O kompozisyondan farklı olarak resmin sol arka kısmında yer alan tepe görüntüsü yerine iki adet minarenin ile bir caminin de görüldüğü şehir görüntüsü silueti, askerlerin görünüşleri; yerde duran beyaz renkli, üzerinde haç olan bayrak ve merkezdeki askerin atının koşum takımlarının bir önceki eserde kırmızıyken burada mavi renk olması gibi ufak ayrıntılar dışında hemen hemen aynı özelliklerde bir resimdir.

Gözlem No	: 25
Fotoğraf No	: 40
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Budin'in Alınması
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 11475
Eserin Boyutları	: 113x176 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, beyaz, gri, sepya, kahverengi, kırmızı, sarı, yeşil, siyah
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde Budin Şehri'nin alınması sahnesi resimlenmiştir. Eserin merkezinde toprak zemin üzerinde sağ kısımda Osmanlı askerlerinin tüfeklerle öldürdüğü ve yaraladığı, yerlere savrulmuş olan düşman askerleri ve atları; onların hemen gerisindeyse Osmanlılara ellerindeki silahlarla karşılık vererek kaçmaya çalışan düşman askerleri yer almaktadır. Eserin sol kısmında ise düşmanları tüfekleriyle püskürten askerler ve ortalarında da olanca gösterişle; beyaz atı üzerinde, sakallı, olgun bir görünümde Kanuni Sultan Süleyman bulunmaktadır. Sultan, beyaz renkli büyük kavuğu, kürk yakalı kırmızı renkli kaftanıyla büyük bir gururla durmaktadır. Etrafını; ellerinde sancaklar, bayraklar, mızraklar, tüfeklerle atlı ve yaya askerleri çevrelemiştir. Onların hemen arka kısmında resmin sol köşesinde ise burçlarında ve surlarında kalabalık Osmanlı askerlerinin yer aldığı ayrıca Budin'in alındığının işareti olarak da bir Osmanlı bayrağının dalgalandığı kale yer almaktadır. Resmin tüm detayları ile eksiksiz olarak işlenmiş olması ressamın belgeleyici yönünü ortaya koymaktadır. Eserde savaşın şiddetinden yerdeki toz bulutlarının da karışmasıyla bir kısmı gri bir görünüme bürünmüş olan gökyüzü tamamlayıcı unsur olmuştur.

Gözlem No	: 26
Fotoğraf No	: 41
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: I. Viyana Kuşatması
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 469
Eserin Boyutları	: 188x312 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Gri, beyaz, sepya, kırmızı, sarı, mavi, bordo, kahverengi, siyah
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, 1529 yılında gerçekleşen I. Viyana Kuşatması sahnesi resimlenmiştir. Osmanlı ile Avusturya Ordusu Viyana Şehri'nde savaşırken gösterilmiştir. Resmin arka planında savaşın yakıcılığından ve şiddetinden dolayı yerden havalanmış olan toz toprak bulutları ve kara dumanlar gökyüzü ile birleşmekte ve olayın boyutunu gözler önüne sermektedir. Sağ tarafta Osmanlı Ordusu sol tarafta ise Avusturya Ordusu yer almaktadır. Avusturya askerleri kılıçları ile Osmanlı askerlerine karşılık vermekte bazıları ise ölmüş ve yaralanmış bir şekilde yerlere saçılmışlardır. Yerlere düşmüş atlar, askerler; dağılmış savaş aletleri çok çarpıcı ve gerçekçi bir biçimde verilmiştir. Resmin sağ kısmında beyaz renkli atı üzerinde; başında kavuğu ve yeşil renkli kaftanıyla ak sakallı ve olgun bir görünümde Kanuni Sultan Süleyman resmedilmiştir. Eğer bu figür gerçekten Kanuni Sultan Süleyman'ı gösteriyor ise; ressam bir hata yapmıştır. Çünkü ak sakallı ve yaşlı bir kişi olarak resmedilen padişah kuşatma sırasında 35 yaşındaydı. ⁽¹⁰⁴⁾

Padişahın atının hemen ayakları dibinde iki yeniçeri askeri görülmektedir ki bunlardan sağdaki görünüşü itibariyle ressamın kendisi olabileceği fikrini akla getirmektedir. Yine atın sağ ayağı dibinde ölmüş bir asker yerde yatmaktadır. Padişahın atının hemen ilerisinde dörtlüğe koşan kahverengi at üzerinde kırmızı renk giysisi, mavi kaftanı ve kavuğuyla sağ elinde kılıç tutan önemli, üst düzey bir komutan yer almaktadır ki ya Veziriazam İbrahim Paşa ya da kuşatma sırasında ve sonrasında akıncıların komutanı olan Balibeyoğlu Mehmet Bey olmalıdır. Eğer bu figür İbrahim Paşa ise arkasında ikinci dereceden vezirleri temsil eden iki tuğ değil, dört tuğ olmalıydı. Bu bakımdan sanatçının bu konuda bilgisi varsa ve bilinçli davranmışsa bu figür Balibeyoğlu Mehmet Bey olmalıdır. ⁽¹⁰⁵⁾ Arka planda Osmanlı askerleri ellerinde kılıçları, mızrakları, bayrak ve sancaklarıyla atları üzerinde ilerlemektedir. Osmanlı askerleri ile Avusturya askerlerinin kıyafetlerinin farklı bir şekilde ve en ince ayrıntılarına dek verilmiş olması sanatçının, belgeleyiciliğini ve gerçekçiliğini gözler önüne sermektedir. Eserin sol üst kısmında ise bir kilisenin kuleleri görülmektedir.

⁽¹⁰⁴⁾ Başkan, 1999: 57.

⁽¹⁰⁵⁾ Başkan, 1999: 57.

Gözlem No	: 27
Fotoğraf No	: 42
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: I. Viyana Kuşatması
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 11203
Eserin Boyutları	: 161x246 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	:Mavi, gri, kırmızı, beyaz, sepya, siyah, kahverengi
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, arka planda mavi bulutların yer aldığı gökyüzü yer almaktadır. Ancak savaşın şiddetinden ve hareketinden dolayı yerden kalkan toz toprak kümeleri göğe yükselmekte ve gökyüzünde büyük bir toz bulutu meydana getirmektedir. Sağ yönden sola doğru ilerlemekte olan Osmanlı Ordusu düşman askerleri üzerine saldırmış kimisi yaralı, kimisi ölü yerlere saçılmış durumda resmedilmiştir. Yerlerdeki devrilmiş atlar, ölmüş ya da yaralanmış insanlar oldukça gerçekçi bir biçimde verilmiştir. Eserin sağ kısmında ortada beyaz atı üzerinde başında kavuğu, yeşil renk giysisi ve kırmızı renkli kaftanıyla ak sakallı ve olgun bir görünümde Kanuni Sultan Süleyman resmedilmiştir. Padişahın atının hemen ayakları dibinde iki yeniçeri askeri görülmektedir ki buradaki asker; 469 envanter numaralı, 188x312 Cm. ölçülerindeki aynı isimli eserdekinden farklı olarak Hasan Rıza'ya pek benzememektedir. (Bkz. Fot. No: 41) Yine atın sağ ayağı dibinde ölmüş bir asker yerde yatmaktadır. Padişahın atının hemen ilerisinde dötrnala koşan koyu renkli atı üzerinde kırmızı renk giysisi, kırmızı kürk yakalı kaftanı ve beyaz kavuğuyla sağ elinde kılıç tutan önemli, üst düzey bir komutan yer almaktadır Arka planda Osmanlı askerleri ellerinde kılıçları, mızrakları, bayrak ve sancaklarıyla atları üzerinde ilerlemektedir. Padişahın arkasında, ak sakallı yaşlı bir hocanın elinde tuttuğu üzerinde dört hilal bulunan bayrak da oldukça dikkat çekicidir.

Osmanlı askerleri ile Avusturya askerlerinin kıyafetlerinin farklı bir şekilde ve en ince ayrıntılarına dek verilmiş olması sanatçının, belgeleyiciliğini ve gerçekçiliğini gözler önüne sermektedir. Eserin sol üst kısmında ise bir kilisenin kuleleri görülmektedir.

Sanatçının savaş konulu eserlerinde orta planda atı üzerinde yer alan padişah ve komutan figürlerinin, savaşın korkunçluğunu aktaran diğer at ve insan figürlerine oranla; sahnenin tüm hareketliliğine oranla, oldukça sakin ve durağan verilmiş olması dikkat çekicidir. Sanki bu sahneler bu eserlere ait değilse, başka bir eserden buraya monte edilmiş gibidir. İzleyicide farklı bir kareymiş gibi bir izlenim bırakmaktadır.

Bu eser Askeri Müze'de sergilenen 469 envanter numaralı, 188x312 Cm. ölçülerindeki, aynı isimli eserle birkaç ufak farklılık dışında büyük oranda benzerlik göstermektedir. (Bkz. Fot. No: 41)

Gözlem No	: 28
Fotoğraf No	: 43
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: I. Viyana Kuşatması
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 346
Eserin Boyutları	: 50x148 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	:Mavi, beyaz, kırmızı, yeşil, sepya, kahverengi, sarı, gri
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde 1529 yılında gerçekleşen I. Viyana Kuşatması'ndan bir bölüm resimlenmiştir. Eserin ön kısmında toprak yolda, beyaz renkli atı üzerinde yeşil, kürk yakalı kaftanı ve başında beyaz kavuğuyla Kanuni Sultan Süleyman görülmektedir. Arkasında ise yine atları üzerinde ona eşlik eden çeşitli rütbelerdeki askerler ellerinde sancak ve mızraklarıyla resimlenmiştir. Padişahın hemen arkasında ise atı üzerinde üst düzey bir komutan olduğu giysilerinden, sultana yakın olmasından anlaşılan bir figür resimlenmiştir. Resmin sol kısmında ise; Viyana Şehri'nde mimari bir yapı siluet halinde görülmekte önünde bir toz bulutu içerisinde savaş, olanca şiddetiyle devam etmektedir. Bu eserlerinde gördüğümüz mimari unsurlar ressam Hasan Rıza'nın mimari görünümleri ustaca resmetmedeki yeteneğini, mimari betimlemelere olan hâkimiyetini de gözler önüne sermektedir. (Bkz. Fot. No: 44)

Sanatçının bu eseri ressam Stanislav Von Chelebowsky'nin Dolmabahçe Sarayı Müzesi'nde yer alan, 11/1521 envanter numaralı, 62x92 Cm. ölçülerindeki “Kanuni Sultan Süleyman Savaş Meydanında” isimli eseri ile büyük benzerlik göstermektedir.

Gözlem No	: 29
Fotoğraf No	: 45
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: II. Viyana Kuşatması
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl
Envanter No	: 11469
Eserin Boyutları	: 111x175 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, beyaz, kırmızı, yeşil, sepya, sarı, siyah, kahverengi
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde 1683 yılında IV. Mehmet devrinde gerçekleşen II. Viyana Kuşatması'ndan bir bölüm resimlenmiştir. Eserin merkezinde sol taraftan gelmiş olan Osmanlı askerleri düşman askerlerine kılıçları, mızrakları ile hücum etmektedir. Osmanlı askerleri dörtnala koşan atları üzerinde; şalvarlı, cepkenli, sarıklı olarak ellerinde de bayraklar, mızraklar ve kılıçlarla resmedilmiştir. Eserin sağ kısmında ise yerlerde ölü, yaralı askerler ve kaçmaya çalışan askerler yer almaktadır. Ayrıca yine eserin sağında geri planda Viyana Şehri'nin silueti, üzerinde bayrak dalgalanan mimari yapı dikkat çekmektedir. Hava açık ve aydınlıktır ancak savaşın şiddeti ve yakıcılığından, hareketinden dolayı yerden kalkan toz ve toprak bulutları göğe doğru yükselerek gri bir bulut kümesi oluşturmaktadır.

Gözlem No	: 30
Fotoğraf No	: 46
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Yanikkale Meydan Muharebesi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 19. yüzyıl sonları
Envanter No	: 468
Eserin Boyutları	: 190x310 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, beyaz, gri, sepya, yeşil, kahverengi, siyah, sarı, kırmızı
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi : Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, 1664 yılında Osmanlı-Avusturya arasında gerçekleşen Yanıkkale Meydan Muharebesi'nden bir bölüm resimlenmiştir. Resmin arka planında mavi, beyaz renkli bulutlarla kaplı bir gökyüzü yer almaktadır. Ancak savaşın şiddetinden yerden havalanan toz kümeleri gökyüzünde gri bir toz dumanı meydana getirmiştir. Merkezinde ise dörtlüğe koşan, beyaz renkli bir at üzerinde, kırmızı renk giysisi ve başında beyaz sarığıyla; atı üzerinde kaçmakta olan düşman askerine silahını doğrultmuş olarak resmedilmiştir. Düşman askeri de elindeki kılıcı kaldırarak ona karşılık vermektedir. Eserin sol kısmında sağa doğru atları üzerinde kaçmakta olan düşman askerlerini kovalayan, onlara hücum eden Osmanlı askerleri görülmektedir. Askerler ellerinde kılıç, mızrak, silah, bayrak, sancak gibi aletler tutmaktadırlar. Ön planda ise yerde yatan ölü ve yaralı askerler; devrilmiş atlar, yerlere saçılmış kılıçlar, silahlar, bayraklar savaşın bütün vahametini gözler önüne sermektedir. Figürlerin resmedilmesinde yüzlerdeki ifadeler, kıyafetlerin kıvrımları, atların kas hareketleri en ince ayrıntısına dek çok gerçekçi bir biçimde gösterilmiştir. Eserin sol arka planında ise surlarla çevrili, içerisinde camilerin yer aldığı, üzerinde oldukça kalabalık bir insan topluluğunun seçilebildiği bir şehir görünümü bulunmaktadır ki Osmanlı askerlerine destek verdikleri söylenebilir.

Gözlem No	: 31
Fotoğraf No	: 47
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Yanikkale Meydan Muharebesi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: 471
Eserin Boyutları	: 190x310 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	:Mavi, beyaz, gri, sepya, kırmızı, yeşil, kahverengi, sarı
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, Macaristan'da bir şehir olan Yanıkkale'nin alınmasını konu alan ⁽¹⁰⁶⁾ bir bölüm resmedilmiştir. Resmin arka kısmında mavi, beyaz bulutlarla kaplı bir gökyüzü yer almaktadır. Ancak savaşın hareketinden ve şiddetinden dolayı yerden havalanan toz toprak göğe yükselmekte ve gri renkli kara bulutların oluşmasına neden olmaktadır. Bu da savaş sahnesine bir kasvet getirmektedir. Belki de savaşın kötülüğünü, acımasızlığını, yakıcılığını sembolize etmektedir. Resmin merkezinde beyaz atı üzerinde; yeşil cepkeni, kırmızı şalvarı, başında kırmızı sarığıyla eli kılıçlı bir asker yer almaktadır. Ön planda ise yerlere savrulmuş ölü ya da yaralı askerler, devrilmiş atlar ile savaş korkunç yüzünü göstermektedir. Geri planda ise ellerinde kılıçlar, mızraklar, silahlar ile düşmanla çarpışan Osmanlı askerleri görülmektedir. Ayrıca ellerindeki bayrak ve sancaklar da dikkat çeken unsurlardır. Resmin sağ arka planında ise minareleri gözükken camileriyle ve diğer yapılarıyla; surlarla çevrili bir şehir yer almaktadır.

⁽¹⁰⁶⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 272.

Gözlem No	: 32
Fotoğraf No	: 48
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Süvari
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: 1077
Eserin Boyutları	: 53x65 Cm.
Kullanılan Teknik	: Suluboya
Kullanılan Malzeme	: Kâğıt ve Suluboya
Kullanılan Renk	: Sepya, mavi, kırmızı, sarı, beyaz, gri
Eserin Konusu	: Portre
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çift Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Kâğıt üzerine suluboya ile yapılmış eserde, beyaz atı üzerinde, sağ elinde kılıcı ile yönünü sola doğru dönmüş hafifçe aşağıya doğru eğilmiş ve o yöne bakar vaziyette; mavi üzerine sarı işlemeli cepkeni, kırmızı şalvarı, başında sarığıyla bir asker resmedilmiştir. Bu resim Askeri Müzede 471 envanter numarasıyla sergilenen 190x310 Cm. ölçülerindeki Yanıkkale Meydan Muharebesi isimli eserin merkezinde yer alan figürün birebir benzeridir. O resmin taslak çalışması olduğu düşünülmektedir. (Bkz. Fot. No: 47)

İstanbul Harbiye Askeri Müze'deki 1009 envanter numaralı, 50x54 Cm. ölçülerindeki, kağıt üzerine suluboya tekniğinde yapılmış "Süvari" isimli imzasız taslak eser Askeri Müze Resim Koleksiyonu sayfa 70'de Hasan Rıza'ya ait olarak gösterilmektedir. (Bkz. Fot. No: 49) Ancak yine Askeri Müze'de yer alan Stanislav Von Chelebowsky'e ait 504 envanter numaralı,1865 tarihli, 300x400 Cm. ölçülerindeki, tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış "Varna Meydan Muharebesi" isimli eserin (Bkz. Fot. No: 50) merkezinde yer alan atlı süvari ile birebir benzer özellikler göstermektedir. Bu sebeple eserin Hasan Rıza'ya değil Chelebowsky'e ait olması ihtimali yüksektir.

Gözlem No	: 33
Fotoğraf No	: 51
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Eğri Zaferi
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: 20. yüzyıl
Envanter No	: 11476
Eserin Boyutları	: 160x249 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, beyaz, gri, sepya, kırmızı, sarı, kahverengi, siyah, yeşil, bordo
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, Eğri Savaşı sonrası Osmanlı komutanlarının ve Eğri Şehri'nin üst düzey komutanlarının atları üzerinde karşılaşmaları resmedilmiştir. ⁽¹⁰⁷⁾ Zaferi takiben yakalanan düşman kumandanlarının padişahın huzuruna getirildiği Eğri Seferi'ni gösteren bu muazzam tabloda ressam kendisini III. Sultan Mehmet'in maiyetinde, sol arkada zırhlarını giymiş olarak resmetmiş, imzasından başka canlısını da koymuştur. ⁽¹⁰⁸⁾ Resmin arka planında bulutlu bir gökyüzü ve bir duman bulutu içerisinde atlarıyla dörtlüde koşan düşman askerleri ve onları kovalayan ellerinde bayrak, sancaklar ve mızraklarla Osmanlı askerleri görülmektedir. Resmin sağ arka planında ise yine silüet halinde Eğri kalesi görülmektedir.

Resmin ön planında yerlerde ölü düşman askerleri ve etrafa saçılmış savaş aletleri tasvir edilmiştir. Eserin merkezinde ise Osmanlı yeniçeri askerlerinin nezaretinde atları üzerinde üst düzey iki komutan ve bir askerleri görülmektedir. Komutanların ve askerlerin yüzündeki üzgün ifade ve mağlubiyetin etkisiyle mahcup bir şekilde öne eğilmiş başları dikkat çekicidir. Bu komutanlar Padişah Sultan III. Mehmet'in karşısına getirilmişlerdir. Sağ tarafta ise Sultan III. Mehmet beyaz atı üzerinde, kırmızı giysisi, yeşil kaftanı ile başında beyaz kavuğuyla ve kara sakallı olarak resmedilmiştir. Atının hemen ayakları dibinde iki yeniçeri askeri arka tarafındaysa ellerinde bayrak, sancak ve mızraklarla atları üzerinde ak sakallı hocalar ve zırhlı askerler tasvir edilmiştir.

Bu tablo çok ciddi bir araştırma ve incelemenin ürünüdür. Ressam eseri meydana getirmeden önce araştırmalar, çalışmalar yapmıştır. Kompozisyonda gerek şahısların gerekse simaların ustaca işlendiği görülmektedir. Renk ahengine çok dikkat edilmiş ve tabiatın ifadesi ve figürleriyle her şeye hâkim olduğunu ispat etmiştir. ⁽¹⁰⁹⁾

Bu eser ayrıca Ressam Hasan Rıza'nın savaş konulu diğer resimlerine oranla izleyicide daha dingin; renk, ışık ve gölgelendirme açısından diğerlerinden farklı bir izlenim uyandırmaktadır.

⁽¹⁰⁷⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 273.

⁽¹⁰⁸⁾ Ünver, 1970: 18-19.

⁽¹⁰⁹⁾ Ünver, 1970: 18.

Gözlem No	: 34
Fotoğraf No	: 52
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Vidin Kalesi Savaşı
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: 425
Eserin Boyutları	: 76x125 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, beyaz, sepya, kahverengi, kırmızı, yeşil, bordo, sarı
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, toprak bir zemin üzerinde yapılmakta olan Vidin Kalesi Savaşı resmedilmiştir. Resmin arka planında mavi beyaz bulutlarla kaplı gökyüzü yer almaktadır. Ancak savaşın hızından dolayı yerden kalkan toz toprak bulutları göğe yükselerek gri bir duman meydana getirmiştir. Eserin ön kısmında devrilmiş atlar, yerlere saçılmış kılıçlar, silahlar, tüfekler; ölü ve yaralı askerler ile beyaz renkli atı üzerinde dörtmala kaçan bir asker figürü yer almaktadır. Bu figürün etrafında da yine atlı veya yaya olarak kaçmaya çalışan düşman askerleri yer almaktadır. Geri planda ise atları üzerinde cepkenli, şalvarlı, sarıklı; ellerinde bayrak ve mızraklarla düşmanı kovalayan Osmanlı askerleri yer almaktadır. Arka planda beyaz atı üzerinde yeşil kaftanı ve başında kavuğuyla, eli kılıçlı olarak gösterilen figür Padişah Sultan Selim Han olmalıdır. Resmin sol köşesinde ise nehir kenarındaki Vidin Kalesi görülmektedir. Eserin sol üst köşesinde Osmanlıca olarak “Vidin Kalesi’ne Devri Sultan Selim Han Hazretleri’nin Muhaberati” yazmaktadır ve eserin ismi bu şekilde de geçmektedir.

Gözlem No	: 35
Fotoğraf No	: 53
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Osmanlı Gemilerinin Missolongi Kalesi'ni Bombardımanı
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: 11462
Eserin Boyutları	: 94x133 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, beyaz, sepya, gri, kahverengi, yeşil, kırmızı
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, denizden karaya doğru yapılan bir bombardıman sahnesi resimlenmiştir. Deniz içerisinde çok sayıda Osmanlı yelkenli gemisi yer almaktadır. Gemilerin üzerindeki bayraklar oldukça dikkat çekicidir. Denizde ayrıca irili ufaklı, içerisinde insanların bulunduğu salları ve denize düşmüş karaya yüzmeye çalışan birkaç insan figürü görülmektedir. Eserin ön planında ortada bulunan sal devrilmek üzereymiş gibi görünmekte hatta içinden düşmüş olan bir insan ve yine içinden düşmek üzere olan ve sala tutunarak çırpınan bir figür dikkat çekmektedir. Denizdeki büyük gemilerden karaya doğru ateş açılmaktadır. Eserin sol kısmında ise kıyıda bombalanan şehir, yerde yatan ölümler ve atlarıyla ya da yaya olarak kaçmaya çalışan düşman askerleri yer almaktadır. Buradaki elinde beyaz üzerinde mavi haç olan bir bayrak tutan figür dikkat çekicidir. Bu eserde sanatçının diğer eserlerinden farklı bir renk düzeni görülmektedir. Ayrıca Askeri Müze’de sergilenen eserin künyesinde tablo Anonim olarak gösterilmektedir ancak Askeri Müze Resim Koleksiyonu sayfa 71’de Hasan Rıza’ya ait olduğu yazmaktadır.

Gözlem No	: 36
Fotoğraf No	: 54
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Yavuz Sultan Selim
Bulunduğu Yer	: İstanbul Harbiye Askeri Müze
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: 407
Eserin Boyutları	: 97x121 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Mavi, gri, beyaz, yeşil, kırmızı, sepya, sarı
Eserin Konusu	: Savaş
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Yok

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış, dikey ele alınan eserde, merkezde beyaz renkli atı üzerinde, sağ elinde kılıcı, üzerinde yeşil renkli kaftanı, başında yeşil püsküllü beyaz kavuğu ile bıyıklı ve genç bir görünümde Yavuz Sultan Selim resmedilmiştir. Sultanın giysilerindeki detaylar öylesine güzel verilmiştir ki adeta nakış gibi işlenmiştir. Aynı şekilde arkasındaki atlı askerler; giysileri ve atının koşum takımları da aynı ayrıntı ve hassaslıkta resmedilmiştir. Sultanın arkasında atlı, elleri bayrak (kırmızı yeşil çizgili bayrak Osmanlı'da ticareti simgelemektedir) ve sancaklı; başları sarıklı, cepkenli, yelekli resmedilmiş askerler yer almaktadır. Daha arkalarından başka askerlerin gelmekte olduğu da uçları gözüken mızraklardan anlaşılmaktadır. Resmin sağ alt kısmında ise ileriye doğru atlarıyla gitmekte olan ve yerlere düşmüş beyaz çarşaf giyimli insanlar yer almaktadır. Yine sağ arka plandaki önünde birkaç ağacın olduğu piramitlerse Mısır Piramitleri olmalı ve resmin sultanın Mısır Seferi'ne atfen yapılmış olduğunu düşündürmektedir. ⁽¹¹⁰⁾ Askeri Müze'de yer alan 11111 envanter numaralı, aynı isimli, tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış, 88x116 Cm. ölçülerindeki Kaymakam Halim'e ait olarak gösterilen eser; çok ince birkaç ayrıntının dışında bu resmin birebir benzeridir.

⁽¹¹⁰⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 274.

C. GÜNLÜK YAŞAM (JANR) RESİMLERİ

Gözlem No	: 37
Fotoğraf No	: 55
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Havuz Başında Gergef İşleyen Kadınlar
Bulunduğu Yer	: Edirne Belediye Başkanlığı
Eserin Tarihi	: 1319 (1901)
Envanter No	: Yok
Eserin Boyutları	: 138x210 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	:Sepya, sarı, mavi, yeşil, kırmızı, kahverengi, siyah
Eserin Konusu	: Günlük Yaşam
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, gündelik yaşamdan bir sahne resmedilmiştir. Kahverengi, beyaz renkli kare taşlarıyla döşeli bir zeminde tezgâhı başında oturmuş, yaptığı mavi renkli elişini tam karşısında oturan kadına gösteren; beyaz giysili, başında sarı ve beyaz renkli bir yazma olan genç bir kadın görülmektedir. Kadının kolunda bilezikler, boynunda mavi renkli bir kolye ve kulağında da beyaz renkli küpeleri, kulağı yanında da beyaz renkli ufak bir çiçek vardır. Ayrıca kadının yanı başında bir ud dikkat çekmektedir. Karşısındaki kadın ise beyaz kısa kollu bir bluz, altına da sarı renkli bir etek giymiş, başında mavi, sarı renkli bir yazma vardır. Bu kadının da kolunda bilezikler, boynunda altın kolye, kulağında küpeler, ayağında halhallar ile bulunmaktadır. Elinde ise mavi renkli eliş vardır. Yönünü kendisine yaptığı işi gösteren kadına dönmüş onun elindeki nakışa bakmaktadır. Bu kadının sağ ayağı dibinde elişlerini yapmakta kullandıkları malzemeleri saklamalarına yaradığı düşünülen ağzı açık bir sandık bulunmaktadır. Yanlarında bir kadın daha bulunmaktadır ki bu siyahî bir cariye dir. Sağ elini çenesine dayamış bu iki kadını izlemektedir. Kolundaki bilezikleri ve kulağındaki halka küpeleri ile dikkat çekmektedir. Yüzünde ise yorgun gibi bir ifade sezilmektedir. Başında diğer kadınların başındaki yazmalardan farklı olarak kırmızı renkli değişik bir yazması vardır. Arkalarındaysa yeşil renkli çiçekler görülmektedir. Bunlardan biriye saksısıyla görülür. Resmin sağ kısmında sarı etekli kadının arka tarafında ufak, mermer bir havuz ve havuzun başında suyla oynayan bir çocuk görülmektedir. Havuzun etrafında saksıda çiçekler ve bir testi dikkat çekmektedir. Daha arkada ise sırtı dönük vaziyette elindeki ne olduğu anlaşılamayan bir nesneye bakan; sarı etekli, beyaz bluzlu, uzun saçlı, saçları örgülü bir genç kız görülmektedir. İlerideki açık kapıdan ise bahçedeki ağaçlar görülebilmektedir. Bu kapı ile ressam esere derinlik sağlamıştır. Ayrıca ışık ta resme açık olan bu kapıdan vurmaktadır. Eser oldukça ayrıntılı bir biçimde; kadınların giysilerinden, takılarına, yüz ifadelerine kadar en ince ayrıntılarına kadar verilmiştir. Bu da gerçekçiliğini gözler önüne sermektedir. Eserde yer alan zenci cariye, açık bir kapı ile mekâna derinlik kazandırılması gibi yönlerden düşünüldüğünde sanatçının yurtdışında kalması da hesaba katılırsa eserde batı etkileri olduğunu düşündürmektedir. Resmin alt köşesinde sanatçının imzası ve Osmanlı rakamları ile 1319 tarihi yer almaktadır. (Bkz. Fot. No: 56)

Gözlem No	: 38
Fotoğraf No	: 57
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Kuzular
Bulunduğu Yer	: Edirne Belediye Başkanlığı
Eserin Tarihi	: 1319 (1901)
Envanter No	: Yok
Eserin Boyutları	: 137x207 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Yeşil, mavi, beyaz, sarı, kahverengi, sepya, bordo
Eserin Konusu	: Günlük Yaşam
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, bir ilkbahar manzarası resmedilmiştir. Yeşil renkli çimenler üzerinde çeşitli çiçekler ve otlar yer almaktadır. Eserin ortasında patika bir yol bulunmaktadır. Yolun solunda üzerinde beyaz önlüklü bordo renkli elbise bulunan, saçı topuzlu genç bir kadın üç tane kuzuya elindeki biberonla süt vermektedir. Hemen yanlarındaysa kadının; üzerinde önlüklü bir elbisesi, başında beyaz renkli başlığı olan kısa saçlı bir kız çocuğu olan kızı, elinde bir demet çiçekle kuzulara süt vermekte olan annesini izlemektedir. Arkalarındaysa büyük, sarı çiçekleri olan bir ağaç tahta korkuluklar içerisinde görülmektedir. Yolun sağında da dördüncü kuzu tek başına onları izlemektedir. Geriye doğru sıra sıra ağaçlar, tek bir ağaç ve dağlar görülmektedir. Gökyüzü ise açıktır.

Eserin alt kısmında ressamın imzası ve Osmanlıca rakamlarla 1319 tarihi görülmektedir. (Bkz. Fot. No: 58)

Gözlem No	: 39
Fotoğraf No	: 59
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Karlı Havada Geyikler
Bulunduğu Yer	: Edirne Belediye Başkanlığı
Eserin Tarihi	: 1319 (1901)
Envanter No	: Yok
Eserin Boyutları	: 125x180 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Kahverengi, beyaz, gri
Eserin Konusu	: Manzara
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, karlı bir orman manzarası içinde ağaçlar ve oldukça gerçekçi bir duruş ve hareket içerisinde geyik figürleri yer almaktadır. Eserin alt köşesinde ressamın imzası ve Osmanlıca rakamlarla 1319 tarihi görülmektedir. (Bkz. Fot. No: 60)

Bu eserle ilgili olarak bir şey daha eklemek gerekirse; bazı kaynaklarda ressam Hasan Rıza'nın 'Karlı Havada Geyikler' isimli resmi olarak farklı bir resim gösterilmektedir. Çalışmamızı yapmış olduğumuz 2008 yılında, eserin yer aldığı Edirne Belediye Başkanlığı'nın internet sitesinde de, 'Karlı Havada Geyikler' adı altında işte bu farklı resim gösterilmiştir. (Bkz. Fot. No: 61)

Ancak Ord. Prof. Dr. A.Süheyl Ünver "Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri" isimli kitabında 'Karlı Havada Geyikler' isimli eseri açıklamakla kalmamış resmini de vermiştir. Görülmektedir ki açıkladığı ve verdiği resim bizim bu eseri açıklarken kullanmış olduğumuz resimdir. Biz de eserin açıklaması ve kitabında verdiği resme dayanarak, ayrıca eserde sanatçının imzası ve tarihi olduğu için, bu resim olduğunu düşünüyoruz.

Gözlem No	: 40
Fotoğraf No	: 62
Eserin Ressamı	: Hasan Rıza
Eserin Adı	: Atlar
Bulunduğu Yer	: Ahmet Özel Özel Koleksiyonu
Eserin Tarihi	: Bilinmiyor
Envanter No	: Yok
Eserin Boyutları	: 75x107 Cm.
Kullanılan Teknik	: Yağlıboya
Kullanılan Malzeme	: Tuval ve Yağlıboya
Kullanılan Renk	: Yeşil, kestanerengi, beyaz, kırmızı, mavi, sarı, gri
Eserin Konusu	: Figür
Bugünkü Durumu	: İyi
Kompozisyon	: Çok Figürlü Bir Kompozisyon Düzeni Vardır
İmza	: Var

Eserin Değerlendirilmesi :Tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış eserde, bir çayır üzerinde kestanerengi ve beyaz renkli iki at figürü görülmektedir. (Fot. 62) ⁽¹¹¹⁾

Numune Hastanesi doktorlarından, Kulak-Burun-Boğaz Uzmanı Dr. Ali Haydar İbrahim Koleksiyonunda 1930'lu yıllarda yer alan eser, 2000 yılında Ahmet Özel Koleksiyonu'na katılmıştır. ⁽¹¹²⁾

Eserin arka planında sağ tarafta koyu renkli karanlık bulut kümeleri, sol tarafta ise açık aydınlık bir gökyüzü ve dağlar görülmektedir. Merkezdeki iki at figürü meyilli, çimlerle kaplı bir arazi üzerinde oldukça gerçekçi bir görünümde, hareket halinde resmedilmişlerdir. Sol taraftan vuran güneş ışığı eseri aydınlatmaktadır.

Sanatçının savaş konulu resimlerinde her zaman kullandığı at figürlerine en güzel örnek olan bu atlar resmi, onun erken dönem çalışmalarındandır. ⁽¹¹³⁾

⁽¹¹¹⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 283.

⁽¹¹²⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 283.

⁽¹¹³⁾ Bolel Koç, Yaz 2007: 283.

Ressam Hasan Rıza'nın tüm bu ayrıntılı olarak ele alınan eserlerinin yanısıra Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in "Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri" isimli kitabında belirttiğine göre 'Varna Meydan Muharebesi, Mimar Koca Sinan, Ada'nın Resim Muallimi Şükrü Bey, Rus Sefiresi Resmi, Mevlevi, Kedili Bir Genç, Fırtınalı Havada Yelkenli' isimli eserleri de bulunmaktadır. Ancak bu eserlerin varlığına dair hiçbir bilgi yoktur. Yapılan araştırmalarda bu eserlere dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ressamın şehit edilirken yağmalanmış ya da parçalanmış eserleri arasında mı oldukları, başka bir sebeple mi yok oldukları ya da ressamın akrabalarında mı veya özel bir koleksiyonda mı bulunduğu bilinmemektedir.

Akıbetlerini bilmediğimiz bu eserleri görme imkânımız olmadığı için yine Süheyl Ünver'in kitabından aktaracak olursak:

Varna Meydan Muharebesi: Emekli Binbaşı Alâeddin Arıman'da bulunduğu Cemalettin Bildik'in 13 Nisan 1952'de Akşam Gazetesi'ndeki mülakatında öğreniyoruz. Tablo Fatih'in babası II. Sultan Murad'ın Varna Meydan Muharebesi'ni göstermektedir. ⁽¹¹⁴⁾

Mimar Koca Sinan: Ressam Hasan Rıza Bey'i Doktor Rıfat Osman Bey, bir gün Karaağaç'ta evinde atölyesinde ziyaret eder. Her ikisi de Edirne'de en olgun eserlerini veren Mimar Koca Sinan'a hayrandırlar.

Hasan Rıza Bey'in atölyesinde Rıfat Osman, Koca Sinan'ın iki resmini görür. Birisini bir İtalyan ressamı yapmış, Rıza Bey de, İtalya'da bularak almıştır. Buna bakarak kendisi de bir tane çizmiştir. İmzasını ve 1328 (1912) tarihini koymuştur. Rıfat Osman Bey'in Koca Sinan'ın resmiyle bu kadar ilgilendiğini görünce birinden birisini al demiş ve merhum da İtalyan ressamıninkini alıp da kendi çizdiğini almadı düşüncesinden İstanbul'un kibar yetişmiş bir çocuğu olması hasebiyle üstadın çizdiğini almış.

⁽¹¹⁴⁾ Ünver, 1970: 15.

İşte bugün elde bulunan resim budur. Hasan Rıza Bey imzalıdır.

Bu resimde Koca Sinan'ın bütün şahsiyeti görünmektedir. (Bkz. Fot. No: 63) ⁽¹¹⁵⁾
Çok başarılı olmuş ve Koca Mimar'a lâıyk bir resimdir. Yüz yaşına yaklaşmış dinç bir piri faninin resmi bu kadar başarıyla çizilebilir. Üstadın portredeki başarı ve kudretinin en başta gelen misallerindendir.

İşte bu ünlü resim dururken yeni yeni Sinan resimleri uydurulmuş ve bunlar esas tutularak büstleri ve hatta heykeli tamamen bu güzel ölçü ve tasvirten uzak bulundurulmuş bir sanat sayılmıştır.

İtalyan ressamı bunu hangi esas üzerine yaptı, bir şey denemez. Fakat Hasan Rıza'nınki o kadar başarılı olmuştur ki bunun kabul edilerek esas tutulması yerinde olur.

Aslı maalesef bugün mevcut değildir. İtalyan ressamının Karaağaç'ta evi ve atölyesinde Bulgar yağmasında yırtılmış, Rıfat Osman'a verilen, evinin Bulgarlar tarafından yağmasında kaybolmamıştır. İşte Hasan Rıza'nın Koca Sinan Portresi tekliflerle 1957 senesi 18 Ekiminde çıkartılan Süleymaniye 400 üncü yılı hatıra pullarından birine esas tutulmuştur. ⁽¹¹⁶⁾

Ada'nın Resim Muallimi Şükrü Bey: Bu eski arkadaşının resmini ezberinden yapmış ve tamamen benzetmiştir. ⁽¹¹⁷⁾

⁽¹¹⁵⁾ Ünver, 1970.

⁽¹¹⁶⁾ Ünver, 1970: 18.

⁽¹¹⁷⁾ Ünver, 1970: 19.

Rus Sefiresi: Hasan Rıza Bey bir Rus elçisinin veya konsolosunun eşinin de kendisinden birçok tablolarını almaları hasebiyle resmini yapmıştır. Bu tabloyu müdürü iken Resim ve Heykel Müzesine musikişinas ve ressam Halil Dikmen almıştır ve bunun sanat değerinin büyük olduğunu söylemiştir. Hasan Rıza Bey’in resimleri içinde böyle tek portreleri nadir gördük. Bunun yakından tetkiki pentür kalitesinin yüksek olduğunu bildiriyor. Müzede 67 numarada kayıtlıdır. Büyüklüğü tabiidir. İmzalıdır, ancak tarihi yoktur.

Rus elçisi veya konsolosunun Hasan Rıza Bey’den eser satın aldığı da rivayet olduğuna göre acaba bugün Rusya’da Hasan Rıza imzalı eser olabilir mi diye hatırlamamak olmuyor. ⁽¹¹⁸⁾

Mevlevi: Bu resmin hemşirezâdesi Dr. Said Sağdam’da olduğu söylenmektedir. Resim defterine çizmiştir. ⁽¹¹⁹⁾

Kedili Bir Genç: Ressam Hasan Rıza Bey’in bu eserinin Deniz Müzesinde bulunduğunu Ressam Pertev Boyar “Türk Ressamları” eserinde zikretmektedir.

Osmanlı Ressamları Cemiyeti Mecmuası No. 15, S. 1330 da bu resmin altında şöyle yazılıdır:

“Mesleğini bir hummayı aşk ile sevmiş, ressamlıkta bir hatırai tebcil bırakmış olan şehidi muhterem Hasan Rıza Beyin âsârı metrukesinden.” ⁽¹²⁰⁾

⁽¹¹⁸⁾ Ünver, 1970: 19.

⁽¹¹⁹⁾ Ünver, 1970: 19.

⁽¹²⁰⁾ Ünver, 1970: 19–20.

Fırtınalı Havada Yelkenli: Hasan Rıza Bey'in bu tablosu da Edirne'de Belediye Dairesinde saklanmaktadır. 1321 (1903) tarihinde yapılmıştır.

Alt köşede imzası bulunuyor. 93x148 cm. bunu bir Garp ressamının renkli tablosundan kopya izlenimi vermektedir. Fakat başarılı olmuş bir röprodüksiyon.

Ufukta tek bacalı bir buharlı gemi, orta planda bir yelkenli, önde bir siren ve ucunda ve yanda birer fesli bahriyeli görülüyor. ⁽¹²¹⁾ (Bkz. Fot. No: 64) ⁽¹²²⁾

Ayrıca Yine Süheyl Ünver'in aynı kitabında belirttiğine göre; 23. 9. 1952 de Edirne Valisi iken rahmetli Emin Akıncı merhumun hususi ellerde de bazı tabloları olduğunu bildirmekte idi. Elbette ki bunlar ziyana uğramazlarsa zaman zaman piyasaya çıkmakla öğrenilecektir.

Meselâ henüz gerçekliğini araştırma imkânı bulunamadı ama şöyle bir rivayet de Resim ve Heykel Müzesi müdürü Ressam Halil Dikmen tarafından duyulmuştu. Güya Hasan Rıza Bey şehit edilince hayatında kendisini tıraş eden berberi ne suretle tedarik ettiği bilinemeyen Rıza Bey'in bütün resimlerini toplayarak Bursa'ya götürmüş ve bir berber dükkânı açarak içini onlara süslemiş ve hâlen de evinde imiş, (1957).

Edirne'de Eski Eserleri Koruma Derneği Başkanı Bay Ekrem Demiray'ın anlattığına göre Edirne'de Arifzadelerde Hasan Rıza Bey'in kendisi tarafından yapılan resmi mevcuttur. Keza kız kardeşinin torunu Dr Said Sağdam' da da Mevlevî resmi, Fatih'in İstanbul'a Girişi tablosu (imzasız ve na tamam) vardır.

⁽¹²¹⁾ Ünver, 1970: 20.

⁽¹²²⁾ Ünver, 1970.

Bir de eski talebesinden emekli Binbaşı Alâeddin Arıman'da şahlanan at üzerinde tekrar Bağdat Fatihî Dördüncü Sultan Murad'ın resmi olduğunu Cemaleddin Bildik'in 13 Nisan 1952 de Akşam Gazetesi'nde bir röportajından öğreniyoruz.

Bunlar bize gösteriyor ki daha arandığı nispette Ressam Hasan Rıza Bey'in muhtelif hususi yerlerde eserleri bulunabilecektir. ⁽¹²³⁾

⁽¹²³⁾ Ünver, 1970: 21.

Değerlendirme:

Son olarak Şehit Ressam Hasan Rıza'nın eserlerini genel bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak;

Ressam Hasan Rıza Türk Resim Sanatı'na eserleriyle damgasını vurmuş, Türk Resim Sanatı'nın gelişmesine çok önemli katkıları olmuş bir ressamımızdır. Hayatı boyunca sanattan uzak kalamamış hatta sanat için mesleğini ve canını dahi feda etmiştir. Asker olmasının verdiği ciddiyet ve sanatçı bir ruha sahip olmasının verdiği duygusallıkla eserlerinde sorumlu bir tutum sergilemiş, sanatı aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarım amacı olarak da kullanmıştır. Hatta denilebilir ki onun sanat anlayışını bu amaç şekillendirmiştir. Eserlerinde gerçekçi olarak, gördüklerini aynıyla tuvaline aktarmış bunu yaparken de hiçbir ayrıntıdan kaçınmamıştır. Bu sebeple onun günümüze ulaşan eserleri bizlere tarihimiz hakkında, geçmişimiz hakkında çok önemli bilgiler aktarmakta hatta belge niteliği taşımaktadır. Bu yüzden günümüze ulaşan eserleri ciddi bir biçimde değerlendirmeye tabi tutulmalı, vermek istediği mesajlar ve aktardıkları dikkate alınmalıdır.

Hasan Rıza'nın eserlerinde ele aldığı konular, üslubu, tekniği ve resme yaklaşımı ile ilgili olarak da tespit edebildiğimiz eserleri ışığında;

1. Konu: Onun eserleri askerlik mesleğini yürütmüş olması ve yaşadığı dönemde ülkenin içinde bulunduğu durumun zor şartlar taşımasından dolayı savaş konulu resimlerde yoğunluk göstermektedir. Tarihi konulu bir koleksiyon meydana getirmek istediği için kendini savaş konulu resimlere daha fazla vermiştir. Ancak çok üretken ve çalışkan bir ressam olduğu, sürekli resim yaptığı için birçok konuda eser vermiştir. Portre ve günlük yaşamla ilgili eserler de meydana getirmiştir. Portre konulu eserleri savaş konulu resimleriyle hemen hemen yarışacak sayıdadır.

Ressam Hasan Rıza'nın tespit ettiğimiz kadarıyla; yirmi adet resmi Savaş konulu (Bkz. Fot. No: 24, 25, 26, 27, 29, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54), on altı adet resmi Portre konulu (Bkz. Fot. No: 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 48), üç adedi Günlük yaşam konulu(Bkz. Fot. No: 55, 57, 59), bir adedi de Figür konulu (Bkz. Fot. No: 62) dur. Bu konuları daha detaylı olarak ele alacak olursak;

a. Savaş: Ressam Hasan Rıza'nın eserlerinde asker olmasının da etkisiyle savaş konulu resimler öncelikli sırayı oluşturmaktadır. Eserleri daha çok savaş konulu resimlerden oluşmuştur. Bunu tespit ettiğimiz kırk adet resmin yirmi adedinin savaş konulu olmasına dayanarak söylemekteyiz. Bu resimlerinde ressam genel olarak aynı kurulum şemasına uymuştur. Arka planda savaşın hareketinden ve şiddetinden dolayı yerden kalkan toz bulutları göğe yükselmekte bulutlu gökyüzü önünde eserde, gri veya kara toz toprak bulutları oluşturarak kasvetli bir hava meydana getirmektedir. Resmin merkezinde ise savaş anı gerçekçi bir biçimde tüm detaylarıyla, figürlerin giysileri ve savaş aletlerinden, kumaşların kıvrımlarına, savaşta kullanılıyor olan atların hareketine adalelerine varıncaya dek verilmektedir. Ressamın çok iyi bir gözlemci olduğunu, eserlerini meydana getirmeden evvel uzun süre çalışmalar yaptığını resimlerindeki gerçekçi anlayışta; o anı yaşıyormuşçasına hissettirmesinde anlayabilmek mümkündür. Ayrıca bu eserlerde bazen yer verilmiş olan kale, sur, kilise, cami veya şehir görünüşleri ile Hasan Rıza'nın mimari unsurları resmetmedeki ustalığı da görülebilmektedir.

b. Portre: Şehit Ressam Hasan Rıza'nın eserlerinde ikinci sırayı portre konulu resimler almaktadır. Kendisinin tespit ettiğimiz on altı adet resmi portre konuludur. Sanatçı portrelerinde de daha çok Osmanlı Padişahları, tarihi ve askeri önemli şahsiyetleri ve bazı sivilleri resmetmiştir. Bunlardan beş adedi Osmanlı Padişahları (Bkz. Fot. No: 5, 7, 8, 20, 21) beş adedi komutan, asker ve önemli şahsiyetler (Bkz. Fot. No: 9, 14, 18, 19, 23), dört adedi siviller (Bkz. Fot. No: 10, 12, 15, 17), bir adedi bir tablosunun taslak çalışması (Bkz. Fot. No: 48), bir adedi de kendi portresi (Bkz. Fot. No: 4) dir.

Hasan Rıza portrelerinde de oldukça gerçekçi bir tutum sergilemiş yüzlerdeki ifadeleri, kıyafetleri, aksesuarları en ince çizgilerine varıncaya kadar resmetmiştir.

c. Günlük Yaşam: Ressam Hasan Rıza çok üretken ve çalışkan bir ressam olduğu için değişik konularda eserler meydana getirmiştir. Bunlardan biri de gündelik yaşamı ele aldığı eserleridir. (Bkz. Fot. No: 55, 57, 59) Bu eserlerinde ressam savaş resimlerinin aksine izleyiciye mutluluk, huzur veren; rahatlatan bir hava vermektedir. Ayrıca savaş resimlerinde kullandığı koyu renkler burada yerini daha yumuşak renklere bırakmıştır. Bu bizim psikolojik olarak böyle algılamamız da olabilir çünkü konu artık günlük

yaşamdır, savaşın kötü yanı değil. Günlük yaşamın güzelliği görülmektedir. Ressamın günlük yaşamı konu alan tespit ettiğimiz üç adet resminden ikisiyle hatta bir tanede at figürleri resmiyle (Bkz. Fot. No: 62) hayvanları ele almış olduğunu görmekteyiz. Bu da içindeki insan sevgisinin hayvanlara da yansımış olduğunu ayrıca bu figürleri resmetmedeki ustalığını ve başarısını gözler önüne sermektedir.

2. Teknik: Ressam eserlerini farklı teknikler kullanarak meydana getirmiştir. Ancak genellikle yağlıboya tekniğini tercih etmiş ve resimlerinin büyük çoğunluğunu bu teknikle oluşturmuştur. Bunun yanısıra Kâğıt üzerine Çini Mürekkebi ile Tarama, Karakalem, Suluboya tekniklerinde de eserleri mevcuttur. Bunlardan beş adedi tarama (Bkz. Fot. No: 7, 8, 9, 27), iki adedi karakalem (Bkz. Fot. No: 14, 15), bir adedi ise suluboya (Bkz. Fot. No: 48) tekniklerinde yapılmış geri kalan eserlerini ise tuval üzerine yağlıboya ile yapmıştır.

3. Malzeme: Ressam eserlerini farklı malzemeler kullanarak meydana getirmiştir. Ancak genellikle yağlıboya tekniğinde eserler verdiği için tuvali malzeme olarak kullanmıştır. Bunun yanısıra tarama tekniği için ise kâğıt ve çini mürekkebi, karakalem tekniği için kâğıt ve kurşunkalem, suluboya tekniği için ise suluboya ve kâğıt kullanmıştır. Ayrıca ressamın pastel boya ile de resimleri olduğu bazı kaynaklarda geçiyor ise de biz tespit ettiğimiz resimlerde bu teknikte yapılmış bu malzemenin kullanıldığı bir resim göremediğimiz için ele almıyoruz.

4. Renk: Sanatçının eserleri oldukça geniş bir renk skalasına sahiptir. Resimlerinde çok çeşitli renkler kullanmıştır. Özellikle savaş konulu resimlerde koyu renkleri tercih etmiştir. Ancak sarı, kırmızı gibi sıcak renkleri de ustalıkla kullanmıştır. Renkleri oldukça başarılı bir şekilde ustalıkla kullanmıştır. Ayrıca doğada buldukları şekilde, doğal bir renk kullanımı vardır. Eserlerinde çok yoğun olarak, hemen hemen her resminde kullandığı renk sepyadır. Renklerin tonlarından da yararlanmıştır. Sanatçının imzasının bulunduğu, ona ait olduğundan emin olunan eserleri ile ona ait olup olmadığı tam olarak bilinemeyen eserler renk bakımından karşılaştırılacak olursa; imzalı eserlerindeki renk kullanımının imzasız olanlara göre daha olgun, daha doğal ve daha ustalıkla işlenmiş olduğu görülebilir.

Resimlerinde kullandığı renkleri en çok kullandığından az kullandığına doğru sıralayacak olursak sırasıyla; sepya, beyaz, kırmızı, sarı, kahverengi, mavi, yeşil, gri, siyah, mor, lacivert olarak gösterebiliriz.

5. Işık- Gölge- Derinlik: Ressam eserlerinde ışık, gölge ve derinliği ustaca kullanmıştır. Işık genellikle dikkat çekilmek istenen yere yansıtılmaktadır. Merkezde odak noktasında olan figür ya da olaya yoğunlaştırılarak dikkatler o yöne çevrilmek istenmektedir. Gölgeleme de ışığa göre ustaca verilmekte ve eserin gerçekçiliği sağlanmaktadır. Derinlik ise arkaya doğru gittikçe küçülen ağaçlar, mimariler ya da figürler ile oldukça başarılı bir biçimde uygulanmıştır.

6. Kompozisyon: Ressamın eserlerinde yoğun olarak çok figürlü bir kompozisyon düzeni görülmektedir. Öyle ki tespit ettiğimiz kırk adet resminden yirmi üç adedinin çok figürlü (Bkz. Fot. No: 24, 25, 26, 27, 29, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59), on dört adedinin tek figürlü (Bkz. Fot. No: 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 23), üç adedinin de çift figürlü(Bkz. Fot. No: 20, 48, 62) olduğu görülmüştür.

Çok figürlü kompozisyonları savaş ve günlük yaşam konulu eserlerinde, tek figürlü kompozisyonları ise portrelerinde görülmektedir.

7. Üslup: Ressamın eserlerinde kendine özgü bir üslubu olduğu görülmektedir. Oldukça gerçekçi, titiz, ayrıntıcı bir tarzda eserler vermiştir. Detayları en ince ayrıntılarına dek kaçınmadan resmetmiştir. Sanatçının eserlerinde çizgisellik oldukça dikkat çekmektedir. Ayrıca kendine özgü bir kurgulama düzeni vardır. Güçlü bir anatomi bilgisi ve başarılı bir perspektif uygulaması, üstün bir renk anlayışı söz konusudur. Eserlerinde kendi resmine de yer vermiş olması yine kendine has bir uygulamasıdır. Savaş konulu resimlerinde arka planda savaşın yakıcılığını ve karanlık yanını gösterebilmek adına geniş bir biçimde yer verdiği karanlık bulut kümeleri onun eserlerini tanımamız ve diğer ressamlardan ayırt etmemiz konusunda bizlere yardımcı olmaktadır. Yurtdışında bulunduğu için bazı resimlerinde özellikle de günlük yaşamı resmettiği eserlerinde batı etkisi olduğu da söylenebilir. Batılı ressamın eserlerinden yararlanarak yapılmış röprodüksiyon izlenimi vermektedir.

Sanatçının etkilendiği ressamlardan biri kuşkusuz Stanislav Von Chelebowsky'dir. Bu iki ressamın eserlerinde birbirlerine çok ciddi benzerlikleri olan resimler mevcuttur. Her ikisinin de savaş konulu eserler vermeleri, yurtdışında bulunmaları gibi sebeplerden dolayı konu, kompozisyon, üslup, teknik, renk, ışık, gölge, derinlik gibi açılardan benzerlikler söz konusudur. Aynı zamanda ressam Fausto Zonaro, J.J. Benjamin Constant ile de 'Fatih'in İstanbul'a Girişi' eserinde olduğu gibi benzerlik görülmekte hatta bu benzerlikler sanat ortamında ciddi tartışmalara sebep olmaktadır.

On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Genel Durum

Ressam Şehit Hasan Rıza'nın eserlerini meydana getirirken etkilenmiş olduğu, içinde bulunduğu ortamdan da bahsetmek gerekirse; sanatçının yaşamı Osmanlı İmparatorluğu'nun zor günler geçirdiği, büyük sorunların yaşandığı Dağılma Dönemine denk gelmiştir. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı Devleti'nin kendisini zor durumda bırakan birçok gelişmeyle karşı karşıya geldiği bir dönemdir. Örneğin; Fransız İhtilali'nden sonra yayılan milliyetçilik hareketleri Osmanlı Devleti'nin Balkan Topraklarında ve Doğu Anadolu'daki Ermeniler arasında etkili olmaya başladı. Sanayi İnkılâbı sonucunda büyük devletlerin hammadde ve Pazar ihtiyacı artmış ve bunun sonucunda Osmanlı toprakları üzerinde çıkar çatışmaları yaşanmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti dünyadaki gelişmeleri takip edememiş bu nedenle ekonomik ve askeri gücü oldukça zayıflamıştır. Tüm bunlara karşı on dokuzuncu yüzyılda devletin uygulamış olduğu genel siyaset başlıca iki noktada yoğunlaşmıştır:

1. Devleti hantal kurumlardan kurtarabilmek amacıyla askeri, hukuki, mali ve idari alanlarda hatta eğitim ve giyim kuşam konularında bile Avrupa tarzı ıslahatlar yapıldı.
2. Sınır bütünlüğünü korumak ve devletin etkinliğini arttırmak için devletlerarası ilişkilerde "Denge Politikası" uygulanmıştır.

Ancak tüm bu çabalar devletin ömrünü biraz daha uzatabilmiş ama dağılmasını önleyememiştir.

On dokuzuncu yüzyıldaki Siyasal gelişmelere baktığımızda; 1806- 1812 yılları arasında Osmanlı- Rus Savaşı; sonucunda Bükreş Antlaşması (1812), Sırp İsyanı (1804), Yunan İsyanı (1820- 219, Eflak İsyanı (1820), Mora İsyanı (1821), Navarin Baskını (1827), 1828- 1829 Osmanlı- Rus Savaşı; sonucunda Edirne Antlaşması (1829), Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali (1830), Mısır Sorunu (Kavalalı M.Ali Paşa İsyanı; sonucunda Kütahya Antlaşması (1833) ile Hünkar İskelesi Antlaşması (1833), M.Ali Paşa'nın yeniden isyanı (1839), Tanzimat Fermanı (1839), Londra Antlaşması (1840), Boğazlar Meselesi ve Londra Boğazlar Sözleşmesi (1841),

Kırım Savaşı (1853- 1856); sonucunda Paris Antlaşması (1856), Balkan Bunalımı, 1877- 1878 Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi) ki Ressam Hasan Rıza bu harbe katılmış olduğu için ayrıntılı olarak ele alalım:

Nedenleri:

1. Rusların Panslavizm propagandası ile Balkanlarda karışıklık çıkarması ve Balkan yarımadasını denetim altına almak istemesi.
2. Rusya'nın Paris Antlaşması'nın Karadeniz'in tarafsızlığı ile ilgili maddesini tanımadığını açıklaması.
3. Osmanlı Devleti'nin Londra Konferansı'nda alınan kararlara uymaması gibi nedenlerle 1877 yılında Rusya Baserabya'ya asker çıkararak Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.

Savaşın Gelişimi: Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açması üzerine Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerden yardım istedi. 1856 Paris Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerin garantisi altındaydı. Fakat İngiltere, Rusya'nın İstanbul ve Boğazları işgal etmeme garantisi vermesi üzerine Osmanlı Devleti'ne yardım etmedi. Rus Ordusu hem Balkanlardan hem de Kafkasya'dan iki kol halinde Osmanlı'ya saldırınca Osmanlı zor durumda kaldı. Kafkaslarda Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Balkanlarda ise Gazi Osman Paşa'nın savunmalarına rağmen bu bölgede yaşayan azınlıkların (Sırp, Karadağ, Bulgar, Bosna- Hersek) Rusların yanında yer almaları üzerine Osmanlı Orduları yenildi.

Ruslar Doğu'da; Kars, Ardahan ve Batum'u alarak Erzurum'a kadar; Batıda ise Edirne'yi işgal ederek (işte Ressam Hasan Rıza bu zamanda şehit olmuştur) İstanbul

Yeşilköy'e kadar ilerlediler. İstanbul'un tehlike altına girmesi üzerine II. Abdülhamit barış istemek zorunda kaldı.

Devam eserse; Bu savaş sonucunda Ayestafanos Antlaşması (1878), Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878), Kıbrıs'ın İngiltere'ye üs olarak verilmesi (1878), Tunus'un Fransızlar tarafından işgali (1881), Mısır'ın İngiltere tarafından işgali (1882), Girit Sorunu ve Osmanlı- Yunan Savaşı (1897); sonucunda İstanbul Antlaşması (1897), Avusturya'nın Bosna- Hersek'i işgali (1908).

Ayrıca Islahatlar; Sened-i İttifak (1808), Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) (1839), Islahat Fermanı (28 Şubat 1856), Meşrutiyet'in ilanı (1876) ⁽¹²⁴⁾ gibi olaylarla karşılaşmaktayız.

Tüm bu gelişmeler bizlere göstermektedir ki ülke ilerleyen ve gelişen Avrupa karşısında yenilikleri takip edemez, gelişen dünyaya ayak uyduramaz hale gelmiştir. Bunun için batılılaşma yolunda adımlar atılmış Batı tarzı yenilikler ve çalışmalar hayatın her alanında görülmeye başlamıştır. Ancak ne var ki içinde bulunulan durum çok zor şartlar içermektedir. Ülke her yönden işgal altında bulunmakta, her geçen gün işgallere yenileri eklenmektedir. Ülke dağılma döneminde yer almaktadır artık.

İşte Ressam Hasan Rıza'da böyle bir ortamda, karışıklıkların yoğun olarak yaşandığı, savaşların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde eserler vermiştir. Bu nedenle ve aynı zamanda da orduda yer alması, askerlik mesleğini yürütüyor olması gibi nedenlerden dolayı eserlerinde konu olarak daha çok savaşı işlemiştir. Bu onun aynı zamanda vatansever, ülkesinin yaşadığı olaylara duyarlı, tarih bilinci olan bir insan olduğunu gözler önüne sermektedir. İnsanların zor günler geçirdiği bu günlerde ele aldığı savaş konulu resimlerinde askerlerin yiğitliğini, mertliğini, cesaretini işleyerek aynı zamanda insanlara moral vermekte sanatsal bir yaratı yanında çok önemli bir görevi de yerine getirmektedir. Aynı zamanda içinde bulunulan durumu eserlerinde ele alarak gelecek kuşaklara aktarılmasında, tarihimiz ve geçmişimiz hakkında bilgi sahibi olmamızda da bir elçi görevi görmektedir.

⁽¹²⁴⁾ Uğur Yılmaz, Tarih Ders Notları, S. 47- 57.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde Araştırma Yöntemi, Araştırma Modeli, Evren ve Örneklem, Veriler ve Toplanması, Verilerin Çözümü ve Yorumlanması konuları yer almaktadır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada kütüphaneler, arşiv kayıtları, internet ortamında yapılan araştırmalar, eserlerin yer aldığı müze ve salonlar incelenmiş bunun sonucunda Ressam Hasan Rıza'ya ait veriler toplanmış ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sonra bu veriler yorumlanıp, tez konusunu oluşturmuştur. Konumuza örnek olan eserlerin resim, fotoğraf, çizim ve eskizleri elde edilmeye çalışılmış ve bu eserler ile ilgili notlar alınmıştır. Araştırmaya konu olan eserler ile ilgili bilgilerin elde edilmesi ve kaynaklardan elde edilmiş bulguların biçimlendirilmesi ile tez yazım kurallarına uygun bir şekilde metin haline getirilmiştir.

Araştırma Modeli

Yapılan bu araştırmada model olarak; Türk Sanat Tarihi, Türk Resim Sanatı, Asker Ressamlar, Resim eğitimi için yurt dışına giden ressam, Ressam Hasan Rıza'nın hayatı ve eserlerini konu alan eserler ile o devrin sosyal, siyasal, ekonomik ve sanatsal ortamına ışık tutan kaynaklar incelenmiş ve bunların toplanması, değerlendirilmesi ve bileşimi gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma konusu olan eserlerin üslup, içerik, biçim, form özelliklerini yansıtabilecek verileri resim, fotoğraf, çizim ve eskizleri elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dönem öncesi ve sonrasına dair örneklemeler belirtilerek değerlendirilmiştir.

Tez konusu Ressam Hasan Rıza'nın hayatı, eserleri, eserlerinin açılımı, özellikleri, sanatçının içinde bulunduğu sanatsal ve sosyal ortam ile ilgili olduğu için; ressamın çağdaşı olan sanatçılarla benzer ve farklı yönlerinin karşılaştırılması bağlamında diğer sanatçıların da eserlerine ve yaşamlarına kısaca değinilebilmiş ancak bu sanatçıların eserleri ve yaşamları tez konusunun kapsamı dışında kaldığından ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

Veriler ve Toplanması

Bu süreçte Ressam Hasan Rıza'nın tez konusu olan düşünsel, görsel, işitsel yapısı vurgulanıp, sanatsal yaratıları belirtmeye çalışılmıştır. Ayrıca döneme ait diğer yaklaşımlar ele alınarak ve örneklendirmelere gidilerek konunun iletilmesini vurgulamak amacı ile kısaca belirtmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra; yayınlar, konuyla ilgili kaynaklar, kataloglar incelenip değerlendirilmiştir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Yapılan çalışmada, verilen örneklerin, belirtilen eserlerin görsel, sanatsal, estetik yapısı tetkik edilmeye ve devri içerisindeki yeri, konumu, önemi, etkinliği vurgulanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmamızın amaçları doğrultusunda elde edilen verilerle, ulaşılmış bulgular ve onlara ilişkin yorumlar yer almaktadır.

Bulgular ve Yorum

Tez çalışmamıza öncelikle tez konumuzla ilgili araştırmalar yaparak başladık. Bu araştırmamız sonucunda Resim Sanatı, Türk Resim Sanatı, Ressamlar, tez konumuzu oluşturan Ressam Hasan Rıza'nın asker ressam olması sebebiyle Asker Ressamlar ve Hasan Rıza'nın hayatı ve eserleri gibi konularda çeşitli araştırma ve çalışmalarda bulduk. Ressam Hasan Rıza ile ilgili bilgi ve belgelere, yapmış olduğu eserlere ulaşmaya çalıştık. Gerekli makamlardan izinlerimizi aldıktan sonra yapmış olduğumuz çalışmalar neticesinde kendisinin kırk adet tablosunu tespit ettik. Ressam Hasan Rıza'nın tespit ettiğimiz kırk adet resminden otuz sekiz adedinin yurtiçinde çeşitli müze, müzayede evleri, özel koleksiyonlarda ve Edirne Belediye Başkanlığı'nda olduğunu iki adedinin ise nerede olduğunun bilinmediğini saptadık. Bunlardan on yedi adedinin İstanbul Harbiye Askeri Müze'de (Gözlem No; 2, 17, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36) ,altı adedinin İstanbul Deniz Müzesi'nde (Gözlem No; 3, 4, 5, 19, 20, 21), dört adedinin Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde (Gözlem No; 6, 7, 8,9), beş adedinin Edirne Belediye Başkanlığı'nda (Gözlem No; 16, 18, 37, 38, 39), iki adedinin Librairie de Pera Müzayede Evi'nde (Gözlem No; 10, 11), bir adedinin İstanbul Naci Terzi Koleksiyonu'nda (Gözlem No; 12), bir adedinin Maçka Mezat A.Ş'de (Gözlem No; 13), bir adedinin Topkapı Sarayı Müzesi'nde (Gözlem No; 14), bir adedinin Ahmet Özel Koleksiyonu'nda (Gözlem No; 40) yer aldığını, iki adedinin ise (Gözlem No; 1, 15) nerede ve ne durumda olduğunun bilinmediğini gördük.

Bu eserlerin büyük çoğunluğunu yerinde görüp inceleme fırsatımız oldu ancak bazılarını başka kaynak ve kişilerden (Gözlem No; 10, 11,12, 13, 14 - Uğur Gündüz,(2006): *Şehit Ressam Hasan Rıza ve Oryantalist Ressam Stanislav Von Chelebowski'nin Resimlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi*, Ankara)

(Gözlem No; 40 - Pınar Bolel Koç, (Yaz 2007): Balkan Savaşı Şehitlerimizden Ressam Hasan Rıza'nın Resimlerinden Bir Derleme, *Sanat Dünyamız*, YKY, İstanbul) temin ettik.

İki tanesinin ise nerede ve ne durumda oldukları bilinmediği için üzerinde çalışma imkânı bulamadık (Gözlem No; 1, 15).

Ayrıca Katalog çalışmamıza dâhil etmediğimiz, edindiğimiz bir bilgi sonucu araştırdığımız ancak hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız, Hasan Rıza'ya ait olduğu söylenen; 1903 tarihli, tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış, 100x192 Cm. ölçülerindeki Sabancı Müzesi'nde olduğu ileri sürülen "Savaş" isimli eser (Bkz. Fot. No: 36) ile Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in "Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri" isimli 1970 tarihli kitabında varlığını bildirdiği ancak nerede ve ne durumda olduklarına dair herhangi bir bilgi bulamadığımız ve görme imkânımızın olmadığı 'Varna Meydan Muharebesi, Mimar Koca Sinan, Ada'nın Resim Muallimi Şükrü Bey, Rus Sefiresi, Mevlevi, Kedili Bir Genç, Fırtınalı Havada Yelkenli' isimli eserlere de çalışmamızda kısaca değindik.

Tüm bunların yanısıra Şehit Ressam Hasan Rıza yurtdışında da bulunduğundan, orada da çalışmalar yapmış olmasından ve bizim araştırma yapabilmek için yurtdışına gitme imkânımız bulunmadığından ayrıca şehit edilirken bazı eserlerinin parçalanmasının yanısıra bazılarının da yurtdışına kaçırılmış olabileceğini bildiğimizden elbette ki çalışmamızda ele almış olduğumuz resimler sanatçının tüm eserlerini kesin olarak gösterememektedir.

Eserler hakkında ayrıca şunları da ilave etmek gerekirse; Hasan Rıza'nın tablolarının tespit ettiğimiz kırk adedinden otuz dokuz adedinin ölçüleri bilinmektedir.

Yalnızca bir adedi nerede olduğu bilinemediği ya da kaynaklarda ölçüleri ile ilgili bir bilgi yer almadığından boyutları bilinmemektedir (Bkz. Fot. No: 4). Bunlara dayanarak söylenebilir ki Ressam Şehit Hasan Rıza'nın en büyük boyutlu eseri; İstanbul Harbiye Askeri Müze'de yer alan, 464 envanter numaralı, 195x310 Cm. ölçülerinde, tuval üzerine yağlıboya ile yapılmış, "Belgrad Meydan Muharebesi" isimli eseridir. (Bkz. Fot. No: 37) En küçük boyutlu eseri ise; İstanbul Deniz Müzesi'nde AA- 0514 envanter numarasıyla yer alan; 1898 tarihli, çini mürekkebi ile tarama tekniğinde yapılmış, 29x14 Cm. ölçülerindeki "Barbaros Hayrettin Paşa Portresi" adlı eseridir. (Bkz. Fot. No:9) Kayıtlarına baktığımızda yirmi sekiz adedinin envanter numaraları bilinmekte, altı adedinin envanter numaraları bilinmemekte (Bkz. Fot. No: 4, 17, 18, 19, 20, 23), altı adedinin de envanter numaraları bulunmamaktadır.(Bkz. Fot. No: 24, 26, 55, 57, 59, 62). Tarihlerde ise; yirmi bir adedinin tarihleri bilinmekte, on iki adedinin bilinmemekte, yedi adedinin ise kısmen bilinmektedir.

Bir diğer konu ise İstanbul Harbiye Askeri Müze Koleksiyonunda yer alan ve önceden anonim olarak gösterilen bazı eserlerin müzenin resim koleksiyonu kitabında Ressam Hasan Rıza'ya ait olduğunun belirtilmesidir ki (Bkz. Fot. No: 38, 39, 40, 45, 52, 53, 54) konu, teknik, renk, biçim olarak sanatçının eserlerine uygunluğu görülmektedir. Bu sebeple araştırmamızda bizde bu eserleri katalog çalışmamıza dâhil ettik. Fakat tabi ki eserlerin gerçekten Hasan Rıza'ya mı yoksa başka bir ressamı mı ait olduğunun uzmanlarca ciddi bir şekilde tahlil edilmesi, araştırılması gerekmektedir.

Diğer bir konu da Şehit Ressam Hasan Rıza'nın doğum ve ölüm tarihlerinin kaynaklarda farklı olarak yer almasıdır. 9.11.2007 tarihli dilekçem ile Nüfus Müdürlüğü'ne yapmış olduğum başvuruda Şehit Ressam Hasan Rıza'nın doğum tarihine ilişkin olarak yapılmasını istediğim araştırma talebi neticesinde, tarafıma 16.11.2007 tarihli dilekçe ile cevap verilmiş olup belirtilen bilgiler doğrultusunda yapılan aramalarda kaydına rastlanılmadığı bildirilmiştir.

Buna ilaveten eserlerin üzerindeki imzaların okunamaması, imza olup olmadığının anlaşılabilmesi, tarihlerinin kesin olarak saptanamaması ve tabi ki Hasan Rıza ile ilgili yeterince araştırma yapılmamış olduğu için kaynak ve bilgi konusundaki eksiklik, olan

kaynakların da bilgiler konusunda farklılıklar arz etmesi sıkıntılı durumlar doğurmaktadır.

Tüm bunlar gösteriyor ki böylesine önemli bir ressamımızla ilgili eksikliklerin ve karışıklıkların giderilmesi için konu üzerinde daha detaylı olarak birçok çalışma yapılması gereklidir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç ve Öneriler

Tez çalışmamız ile Türk Resim Sanatı'nın gelişimine çok büyük bir katkı sağlamış olan çok kıymetli eserleri ile en ince ayrıntıları dahi adeta bir nakış gibi işleyerek gördüklerini olduğu gibi aktarmaktan kaçınmayan ve bunun için çok uğraşlar veren; belge niteliğinde eserler meydana getirmiş, sanat aşığı bir ressamımızı aktarmaya çalıştık. Öyle ki sanat adına yoğun mesailer harcayarak; ciddi araştırmalar ve gözlemler yaparak meydana getirdiği eserlerin düşman çizimleri altında ezilmesine gönlü razı gelmediği için canını dahi hiçe sayacak kadar sanatı seven bir ressamı...

Bunun neticesinde gördük ki o sanatı yalnızca zevk için kullanmaktan şiddetle kaçınmış sanatın aynı zamanda hizmet aracı olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre yaptığı eserler dönemi içerisinde içinde bulunulan zor şartlarda insanlara askerlerin kahramanlıklarını ve cesaretlerini gösterdiği için moral ve cesaret vermekte bir nebze de olsa rahatlatmakta, dönemi sonrasındaysa gelecek kuşaklara aktararak tarih ve geçmiş hakkında bilgiler vererek geçmişten ders alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Böylesine çalışkan, üretken ve duyarlı bir ressamın sanatını insanlık için kullanmış olması yine ne kadar vatansever bir insan olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu yüzden bizlerde bugün onu anlamaya, aktardıklarından faydalanmaya, yapmış olduğu bu kutsal hizmete sahip çıkmaya çalışmalıyız. Kurtarabilmek için canından vazgeçmeyi göze aldığı eserlerini korumalı, kaybolmuş ya da nerede olduğu bilinmeyen eserlerini gün yüzüne çıkarmaya çalışmalı onun güzel emanetlerini esirgemeliyiz. Böylelikle bizden sonraki nesillere de çok değerli eserlerini taşımış onu eserleriyle yaşatmaya devam etmiş olacağız.

KAYNAKÇA

- AKÇURA, Yusuf. (1988) *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı.
- ARIK, Rüçhan. (1976) *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara.
- Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, (2001) İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.
- Asker Ressamlar Kataloğu*, (2001) İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.
- BARDAKÇI, İlhan. (Mayıs 1994): “Feth-i Mübin’in Meçhul Hazinesi”, *Tarih ve Medeniyet*, s.3, S. 10–14.
- BAŞKAN, Seyfi. (1997) *Tanzimat’tan Cumhuriyet’te Türkiye’de Resim*, Ankara.
- BAŞKAN, Seyfi. (Eylül- Ekim 1999): “Şehit Hasan Rıza, Osmanlı Savaşlarının Ressamı”, *Türkiye’de Sanat*, s.40, S.25–31.
- BAYINDIR, Ahmet. “İstanbul’un Kuşatılma ve Fethine İlişkin Bazı Resimlere Eleştirel Bir Bakış” *Eyüpsultan Sempozyumu VII*.
- BERK, Nurullah; Adnan TURANİ. (1981) *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, İstanbul.
- BEYAZOĞLU, Ümit. (2003): “Şehit Ressam Hasan Rıza’nın Bitmeyen Çilesi”, *Tarih ve Toplum*, C.39, s. 233, S.281- 287.
- BİÇİCİ, Hür Kamil. (2002): “İstanbul Askeri Müze ve Kültür Sitesindeki Yağlıboya Tablolara Göre Asker Ressamlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.15, S. 449- 457.
- BOYAR, Pertev. (1948) *Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, Ankara.
- CEZAR, Mustafa. (1971) *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi Bey*, İstanbul.
- ÇANKAYA, Ahmet. (2003) *İstanbul’un Manevi Fatih Akşemseddin Hazretleri Tasavvuf ve İstanbul’un Fethi*, Ankara: Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayını.
- ÇORUHLU, Tülin. (Mart 1994): “Şehit Hasan Rıza”, *Art Decor*, s. 24, S.170- 172.
- ÇORUHLU, Tülin; Aysel, ÇÖTELİOĞLU. (1995) *Askeri Müze Resim Koleksiyonu, Askeri Müze Military Museum Harbiye İstanbul*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.
- ÇÖTELİOĞLU, Aysel. (1999): “Geleneksel Osmanlı Resim Sanatından Batılı Anlamda Tuval Resmine Geçiş Evresinde Askeri Okullar ve Asker Ressamlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.11, S. 473- 480.

- DEMİRBUŁAK, Ayşegül. (2007) *Çağdaş Türk Resminde Otoportreler*, İstanbul: Beta Yayınları.
- DRANAS, Ahmet Muhib. (Haziran 1942) “Cumhuriyet Halk Partisinin Anadolu Resim Gezileri” *Güzel Sanatlar*. s.4, İstanbul.
- EĞRİBEL, Ertan. (Mart 1994) *Resim Sanatı ve Türk Resminde Batılılaşma Eğilimleri*, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı Yayınları Dizi No:13, 1. Basım.
- EMECEN, Feridun. (Mayıs 1994): “Fatih’in Savaş Makineleri: Yürüyen Kuleler” *Tarih ve Medeniyet*, s.3, S.24–25.
- ERSOY, Ayla. (1999): “Ressam Hasan Rıza (1859- 1913)”, *Antik ve Dekor*, s.54, S. 154- 156.
- GİRAY, Kıymet. (Mart/Nisan 1995) “Yurdu Gezen Türk Ressamları I.” *Türkiye’de Sanat*, Sayı:18.
- GÖREN, Ahmet Kamil. (1998): “Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Resim Sanatı”, *Antik ve Dekor*, s. 49, S.146- 156.
- GÜNDÜZ, Uğur. (2006) *Ressam Şehit Hasan Rıza ve Oryantalist Ressam Stanislav Von Chelebowsky’nin Resimlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GÜREL, Haşim Nur. (1997) *Türk Resminden Örneklerle Portre Üç Köşeli Görsellik*, İstanbul.
- GÜVEMLİ, Zahir. (1984) *Sabancı Resim Koleksiyonu*, İstanbul.
- İLGÜREL, Mücteba. (Mayıs 1994): “İstanbul’un Fethinde Osmanlı Topçuluğu”, *Tarih ve Medeniyet*, s.3, S. 20–23.
- İSLİMYELİ, Nüzhet. (1965) *Asker Ressamlar ve Ekoller*, Ankara.
- İSLİMYELİ, Nüzhet. (1967): “Hasan Rıza Şehit”, *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, C. 1, S. 271- 274.
- İŞLİ, Emin Nedret; M. Sabri KOZ. (Kasım 1998) *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya. (1995) *Osmanlı Tarihi VI. Cilt Islahat Fermanı Devri (1856–1861)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı.
- KOÇ BOLEL, Pınar. (Yaz 2007): “Balkan Savaşı Şehitlerimizden Ressam Hasan Rıza’nın Resimlerinden Bir Derleme”, *Sanat Dünyamız*, s. 103, S. 268- 285.
- KURAN, Ercüment. (Mayıs 1994): “Fethin, Türk-İslam ve Batı Tarihindeki Yeri”, *Tarih ve Medeniyet*, s. 3, S.30–32.

- Osmanlı Döneminde Askeri Okullarda Eğitim*, (Haziran 2000), İstanbul: T.C. Milli Savunma Bakanlığı.
- ÖZCAN, Abdülkadir. (Mayıs 1994): “Fatih’te Nizam-ı Âlem Düşüncesi”, *Tarih ve Medeniyet*, s.3, S. 17–19.
- ÖZDENİZ, Engin. (2000) *Türk Deniz Subayı Ressamları*, İstanbul.
- ÖZSEZGİN, Kaya. (1997) *Sami Yetik*, Türk Ressamları Dizisi–6, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZTUNA, Yılmaz. (1992) *Türk Klasikleri Türk Tarihinden Yapraklar*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ÖZTUNA, Yılmaz. (Mayıs 1994): “Batılı Yazarlara Göre Fetih ve Fatih”, *Tarih ve Medeniyet*, s.3, S.15–16.
- RENDA, Günsel; Turan, EROL. (1980) *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, C.2, İstanbul.
- SARAY, Mehmet. (1998) *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- TANSUĞ, Sezer. (Eylül 2005) *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 7. Basım.
- TANSUĞ, Sezer. (Nisan 2006) *Resim Sanatının Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım.
- TURANİ, Adnan. (1989) *Türk Resim Sanatı 19. Yüzyıldan Günümüze*, İstanbul.
- UĞUR, Ahmet. (Mayıs 1994): “Taci-zade Cafer Çelebi’nin İstanbul Fetihnamesi”, *Tarih ve Medeniyet*, s.3, S. 5–9.
- ÜNVER, A. Süheyl. (1992): “Ressam Rıza Bey’in Fatih Tabloları”, *Antik ve Dekor*, s.16, S.78- 79.
- ÜNVER, A.Süheyl. (1970) *Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- YETİK, Sami. (1940) *Ressamlarımız*, İstanbul.
- YETKİN, Suut Kemal. (1980) *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, C.1, İstanbul.

Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı. (2008):

<http://www.tsk.mil.tr/askerimuze/tablolari.htm>

Lebriz.(2008):HasanRıza,

http://www.lebriz.com/v3_artst/san_Bio.aspx?sanID=95&lang=TR

Türk Deniz Kuvvetleri-Turkish Naval Forces (2008):

<http://www.dzkk.tsk.mil.tr/Turkce/TarihiMiras/BAHRIYERESSAMLARI/hasanrizasehid.asp>

Turkresmi. (2008):

<http://www.turkresmi.com/klasorler/19uncuyuzyilturkressamlari/index.htm>

Wikipedia. (2008): Sami Yetik,

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sami_Yetik

EKLER:

Ek 1: Eserlerin Renk Dökümü

Katalog	Mavi	Kırmızı	Yeşil	Beyaz	Sepya	Siyah	Kahverengi	Sarı	Bordo	Mor	Gri	Lacivert
Gözlem No												
1	X			X	X	X						
2		X	X	X	X	X	X	X			X	
3					X							
4					X							
5					X							
6					X	X		X	X			
7				X	X	X			X			
8					X							
9					X							
10					X	X				X		
11		X		X	X	X	X			X		
12		X			X		X	X	X			X
13	X	X	X	X	X	X		X			X	
14		X		X	X	X	X	X				
15		X	X	X	X	X	X	X		X		
16	X	X		X	X						X	
17	X	X	X	X	X		X	X			X	
18	X	X	X	X	X	X	X	X			X	
19					X							
20					X							
21	X	X	X	X	X	X	X	X			X	
22	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X
23	X	X	X	X	X		X	X			X	
24	X	X	X	X	X	X	X	X			X	
25	X	X	X	X	X	X	X	X			X	
26	X	X		X	X	X	X	X	X		X	
27	X	X		X	X	X	X				X	
28	X	X	X	X	X		X	X			X	
29	X	X	X	X	X	X	X	X				
30	X	X	X	X	X	X	X	X			X	
31	X	X	X	X	X		X	X			X	
32	X	X		X	X			X			X	
33	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	
34	X	X	X	X	X		X	X	X			
35	X	X	X	X	X		X				X	
36	X	X	X	X	X			X			X	
37	X	X	X		X	X	X	X				
38	X		X	X	X		X	X	X			
39				X			X				X	
40	X	X	X	X				X			X	

Ek 2: Eserlerin Genel Dökümü

Gözlem no:	Fotoğraf No:	Eserin Adı:	Bulunduğu Yer:	Eserin Tarihi:	Eserin Envanter Numarası:	Eserin Boyutları:	Kullanılan Teknik:	Kullanılan Malzeme:	Eserin Konusu:	Bugünkü Durumu:	Kompozisyon:	İmza:
1	4	Hasan Rıza'nın Otoportresi	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	Bilinmiyor	Tek Figürlü	Yok
2	5	Fatih Sultan Mehmet'in Portresi	İ. H. A. M	1903	537	149x125 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	İyi	Tek Figürlü	Var
3	7	Fatih Sultan Mehmet'in Portresi	İ. D. M	1898	AA-0513	64x46,5 Cm.	Tarama	Kâğıt ve Çini Mürekkebi	Portre	İyi	Tek Figürlü	Var
4	8	Sultan I. Osman Portresi	İ.D.M	Bilinmiyor	AA-0512	60x48 Cm.	Tarama	Kâğıt ve Çini Mürekkebi	Portre	Kısmen Yıpranmış	Tek Figürlü	Var
5	9	Barbaros Hayrettin P. Portresi	İ.D.M	1898	AA- 0514	29x14 Cm.	Tarama	Kâğıt ve Çini Mürekkebi	Portre	İyi	Tek Figürlü	Var
6	10	Kadın Portresi	İ.R.H.M	Bilinmiyor	675	73x59,5 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	İyi	Tek Figürlü	Var
7	12	Erkek Portresi	İ.R.H.M	1896- 97	618	56x45 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	Kısmen Yıpranmış	Tek Figürlü	Var
8	14	Ahmet Fuat Portresi	İ.R.H.M	Bilinmiyor	359	33x24,5 Cm.	Karakalem	Kâğıt ve Kurşunkalem	Portre	Kısmen Yıpranmış	Tek figürlü	Yok
9	15	Sarıklı Hoca Portresi	İ.R.H.M	1909	463	25x18 Cm.	Karakalem	Kâğıt ve Kurşunkalem	Portre	Kısmen Yıpranmış	Tek Figürlü	Var
10	17	Kadın Portresi	İ.L.D.P.M.E	Bilinmiyor	Bilinmiyor	81x65 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	Kısmen Yıpranmış	Tek Figürlü	Yok
11	18	Erkek Portresi	İ.L.D.P.M.E	Bilinmiyor	Bilinmiyor	81x65 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	Kısmen Yıpranmış	Tek Figürlü	Yok
12	19	Üniformalı Erkek Portresi	İ.N.T.Kol.	1900	Bilinmiyor	67x57 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	Bilinmiyor	Tek Figürlü	Var
13	20	Sultan IV. Murat Portresi	İ.M.M.A.Ş	1896	Bilinmiyor	76x60 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	Kısmen Yıpranmış	İki Figürlü	Bilinmiyor

14	21	Sultan III. Selim Portresi	Topkapı Sarayı Müzesi	20. yy. başları	17/57	96x73 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	İyi	Tek Figürlü	Var
15	23	R. Kaymakam Halim'in Portresi	Bilinmiyor	1908	Bilinmiyor	100x70 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Portre	Bilinmiyor	Tek Figürlü	Var
16	24	Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi	E.B.B	1903	Yok	97x147 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	Kısmen Yıpranmış	Çok figürlü	Var
17	25	Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi	İ.H.A.M	1898	588	80x150 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
18	26	Fatih'in Gemileri Karadan Yürütmesi	E.B.B	1896	Yok	92x148 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	Kısmen Yıpranmış	Çok Figürlü	Yok
19	27	Fatih'in Gemileri Karadan Yürütmesi	İ.D.M	1898	AA- 0515	44,5x63 Cm.	Tarama	Kâğıt ve Çini Mürekkebi	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Var
20	29	F.S.M İstanbul'a Girişi	İ.D.M	1896- 98	AA- 0516	48x63 Cm.	Tarama	Kâğıt ve Çini Mürekkebi	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
21	32	İst. Fethi için Edirne'den Hareket	İ.D.M	Bilinmiyor	AA- 1936	53x183 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
22	37	Belgrad Meydan Muharebesi	İ.H.A.M	19. yy.	464	195x310 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
23	38	Mohaç Meydan Muharebesi	İ.H.A.M	19.yy.	342	113x135 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
24	39	Mohaç Meydan Muharebesi	İ.H.A.M	19.yy.	11477	112x175 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
25	40	Budin'in Alınması	İ.H.A.M	19.yy.	11475	113x176 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
26	41	I.Viyana Kuşatması	İ.H.A.M	19.yy.	469	188x312 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
27	42	I.Viyana Kuşatması	İ.H.A.M	19.yy.	11203	161x246 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Var

28	43	I.Viyana Kuşatması	İ.H.A.M	19.yy.	346	50x148 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
29	45	II. Viyana Kuşatması	İ.H.A.M	19.yy.	11469	111x175 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
30	46	Yanikkale Meydan Muharebesi	İ.H.A.M	19.yy. sonları	468	190x310 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
31	47	Yanikkale Meydan Muharebesi	İ.H.A.M	Bilinmiyor	471	190x310	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
32	48	Süvari	İ.H.A.M	Bilinmiyor	1077	53x65 Cm.	Suluboya	Kâğıt ve Suluboya	Portre	İyi	İki Figürlü	Yok
33	51	Eğri Zaferi	İ.H.A.M	20.yy.	11476	160x249 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Var
34	52	Vidin Kalesi Savaşı	İ.H.A.M	Bilinmiyor	425	76x125 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
35	53	Osmanlı Gemilerinin Missolongi Kalesini Bombardmn	İ.H.A.M	Bilinmiyor	11462	94x133 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
36	54	Yavuz Sultan Selim	İ.H.A.M	Bilinmiyor	407	97x121 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Savaş	İyi	Çok Figürlü	Yok
37	55	Gergef İşleyen Kadınlar	E.B.B	1901	Yok	138x210 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Günlük Yaşam	İyi	Çok Figürlü	Var
38	57	Kuzular	E.B.B	1901	Yok	137x207 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Günlük Yaşam	İyi	Çok Figürlü	Var
39	59	Karlı Havada Geyikler	E.B.B	1901	Yok	125x180 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Günlük Yaşam	İyi	Çok Figürlü	Var
40	62	Atlar	Ahmet Özel Kol.	Bilinmiyor	Yok	75x107 Cm.	Yağlıboya	Tuval ve Yağlıboya	Figür	İyi	İki Figürlü	Var

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf No: 1 Ressam Hasan Rıza

Fotoğraf No:2 Şehitler Adına Yapılmış Anıt

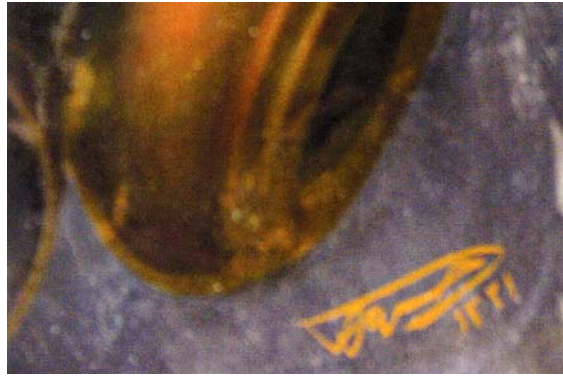
Fotoğraf No:3 Ressam Şehit Hasan Rıza Adına Yapılmış Mezar Taşı

Fot: No: 4 Hasan Rıza'nın Otoportresi

Fot: No: 5 Fatih Sultan Mehmet Portresi

Fot. No: 6 Fatih Sultan Mehmet Portresi İmza Detayı

Fot. No:7 Fatih Sultan Mehmet Portresi

Fot. No: 8 Sultan I. Osman Portresi

Fot. No: 9 Barbaros Hayrettin Paşa Portresi

Fot. No: 10 Kadın Portresi

Fot. No: 11 Kadın Portresi İmza Detayı

Fot. No: 12 Erkek Portresi

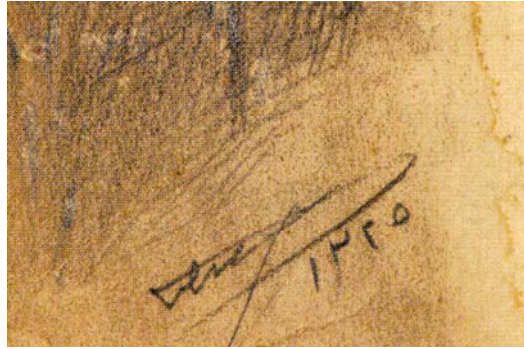
Fot. No: 13 Erkek Portresi İmza Detayı

Fot. No: 14 Bay Ahmet Fuat Portresi

Fot. No: 15 Sarıklı Hoca Portresi

Fot. No: 16 Sarıklı Hoca Portresi İmza Detayı

Fot. No: 17 Kadın Portresi

Fot. No: 18 Erkek Portresi

Fot. No: 19 Üniformalı Erkek Portresi

Fot. No: 20 IV. Murat Portresi

Fot. No: 21 III. Selim Portresi

Fot. No: 22 G. Yazmacıyan “III. Selim Portresi”

Fot. No: 23 Kaymakam Halim Portresi

Fot. No: 24 Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi

Fot. No: 25 Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi

Fot. No: 26 Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi

Fot. No: 27 Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi

Fot. No: 28 Fatih'in Gemilerini Karadan Yürütmesi

Fot. No: 29 Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi

Fot. No: 30 Fausto Zonaro “Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’a Girişi”

Fot. No: 31 J.J. Benjamin Constant “Fatih Sultan Mehmet’in 29 Mayıs 1453’te İstanbul’a Girişi”

Fot. No: 32 İstanbul'un Fethi İçin Edirne'den Hareket

Fot. No: 33 İstanbul'un Fethi İçin Edirne'den Hareket, Detay

Fot. No: 34 İstanbul'un Fethi İçin Edirne'den Hareket, Detay

Fot. No: 35 İstanbul'un Fethi İçin Edirne'den Hareket, Detay

Fot. No: 36 Savaş

Fot. No: 37 Belgrad Meydan Muharebesi

Fot. No: 38 Mohaç Meydan Muharebesi

Fot. No: 39 Mohaç Meydan Muharebesi

Fot. No: 40 Budin'in Alınması

Fot. No: 41 I.Viyana Kuşatması

Fot. No: 42 I.Viyana Kuşatması

Fot. No: 43 I.Viyana Kuşatması

Fot. No: 44 I.Viyana Kuşatması, Detay

Fot. No: 45 II. Viyana Kuşatması

Fot. No: 46 Yanikkale Meydan Muharebesi

Fot. No: 47 Yanikkale Meydan Muharebesi

Fot. No: 48 Süvari

Fot. No: 49 Süvari

Fot. No: 50 Stanislav Von Chelebowsky Varna Meydan Muharebesi

Fot. No: 51 Eğri Zaferi

Fot. No: 52 Vidin Kalesi Savaşı

Fot. No: 53 Osmanlı Gemilerinin Missolonghi Kalesini Bombardımanı

Fot. No: 54 Yavuz Sultan Selim

Fot. No: 55 Havuz Başında Gergef İşleyen Kadınlar

Fot. No: 56 Havuz Başında Gergef İşleyen Kadınlar, İmza Detayı

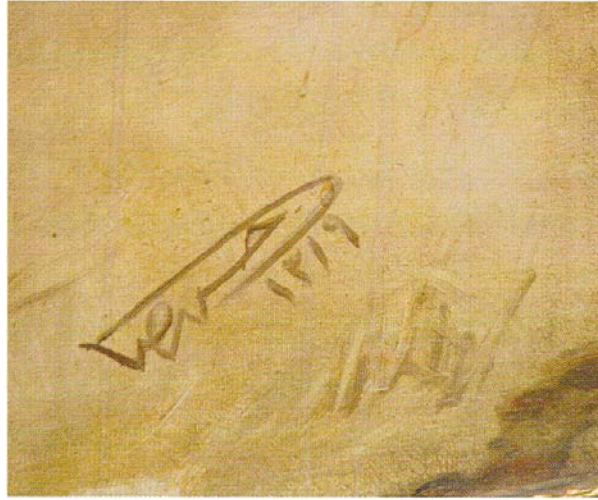
Fot. No: 57 Kuzular

Fot. No: 58 Kuzular, İmza Detayı

Fot. No: 59 Karlı Havada Geyikler

Fot. No: 60 Karlı Havada Geyikler, İmza Detayı

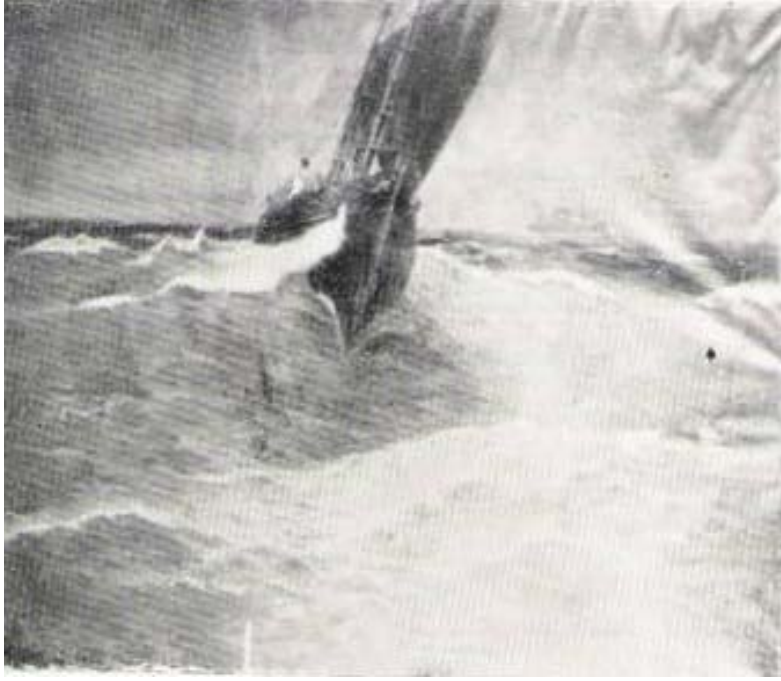
Fot. No: 61 Karlı Havada Geyikler

Fot. No: 62 Atlar

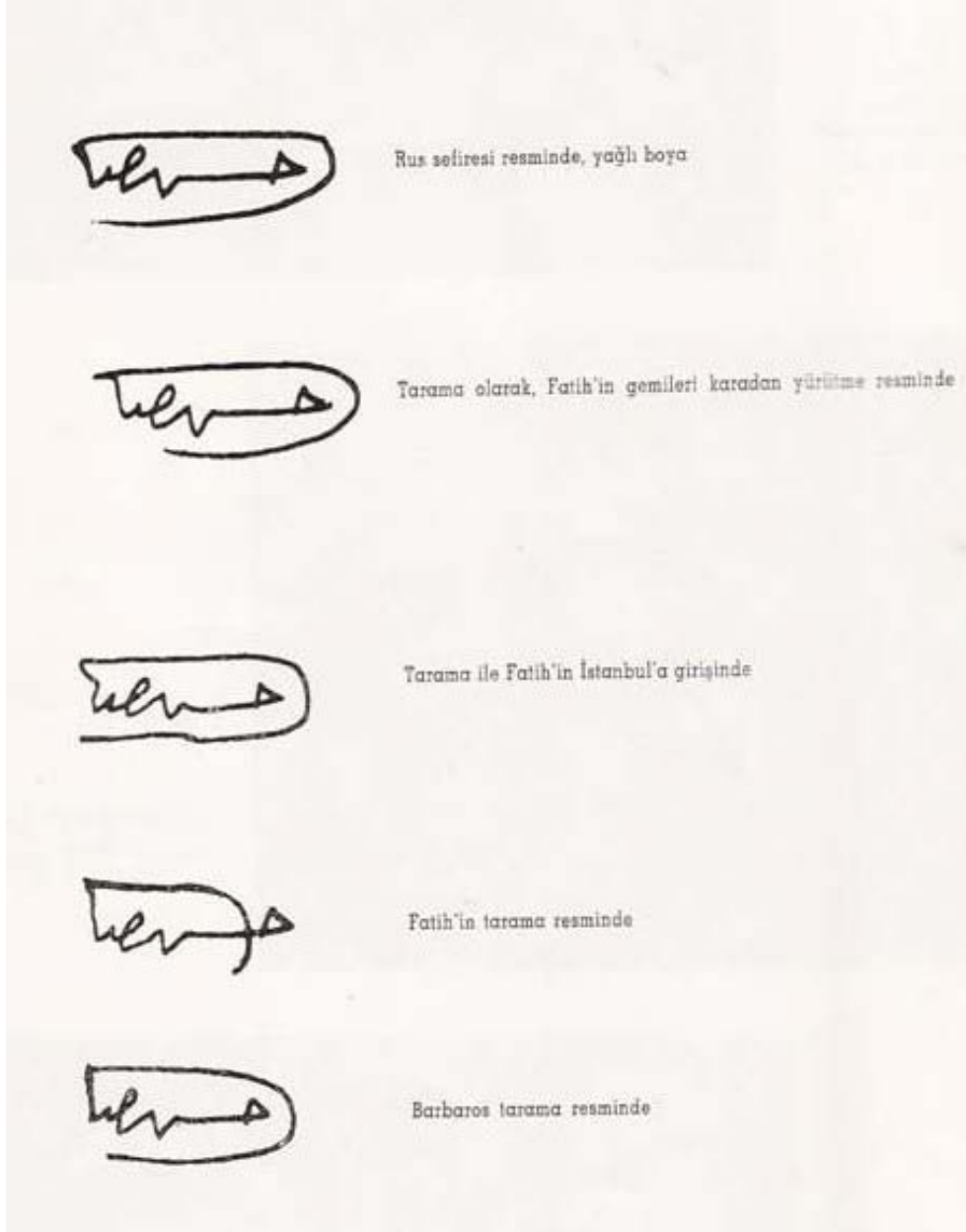

Fot. No: 63 Mimar Koca Sinan (Süheyl Ünver'den)

Fot. No: 64 Fırtınalı Havada Yelkenli (Süheyl Ünver'den)

Fot. No: 65 Hasan Rıza'nın İmzaları (Süheyl Ünver'den)